

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL XI-LEA AL PARTIDULUI
COMUNIST ROMÂN

ASUPRA ISTORISMULUI MARXIST

VASILE LIVEANU

CONCEPȚIA P.C.R. PRIVIND FORMA TACTICĂ LEGALĂ ȘI ILEGALĂ
DE ACTIVITATE REVOLUȚIONARĂ (1921—1944)

FLOREA NEDELCU

OPINIA PUBLICĂ INTERNAȚIONALĂ SOLIDARĂ CU PROLETARIATUL
ROMÂN (1927—1929)

OLIMPIU MATICHESCU

ISTORIOGRAFIA ȘI IZVOARELE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI LA
SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI
AL XX-LEA

MIRCEA IOSA

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
ÎNSEMNĂRI

11

TOMUL 27

1974

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (redactor responsabil); ION APOSTOL (redactor responsabil adjunct); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (membri).

Prețul unui abonament este de 240 lei

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg nr. 3 bis, sectorul VI.

La revue „REVISTA DE ISTORIE” paraît 12 fois par an.

Toute comande à l'étranger sera adressée a Întreprinderea ROMPRESFILATELIA, Boite postale 2001, telex 011631, Bucarest, Roumaine, ou à ses représentant à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Revista de istorie”. Apare de 12 ori pe an.

Începând din ianuarie 1974, „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul „Revista de istorie”.

Adresa redacției:

B-dul Aviatorilor nr. 1
www.dacoromanica.ro
București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 27, 1974, nr. 11

S U M A R

INSEMĂNĂTATEA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL XI-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

VASILE LIVEANU, Asupra istorismului marxist 1583

FLOREA NEDELICU, Concepția P.C.R. privind forma tactică legală și ilegală de activitate revoluționară (1921—1944) 1595
OLIMPIU MATICHESCU, Opinia publică internațională solidară cu proletariatul român (1927—1929) 1615

MIRCEA IOSA, Istoriografia și izvoarele privind istoria României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea 1633

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Colocviul româno-american de la Suceava (*Ion Stanciu*); Colocviul internațional „Marile puteri și Serbia în ajunul primului război mondial” (*Șerban Rădulescu-Zoner*); Cronica 1653

RECENZII

PARASCHIVA CÎNCEA, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, București, Edit. științifică, 1974, 306 p. (*Damian Hurezeanu*) 1661
* * * *Studii și materiale de istorie medie, vol. VII*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 425 p. (*Nicolae Stoicescu*) 1664
Solidaritatea mișcării muncitorești și democratice din România cu mișcarea muncitorească și democratică din Bulgaria, București, Editura politică, 1974, 248 p. (*P. Constantinescu-Iași*) 1669
JOHN WHEELER BENNETT and ANTHONY NICHOLLS, *The Semblance of Peace. The Political Settlement after the Second World War*, London, Macmillan, 1972, 878 p. (*Nicolae Dascălu*) 1672

ISTORIA ROMÂNIEI. — AUGUSTIN DEAC, *Caracterul participării României la primul război mondial*, București, Edit. politică, 1973, 57 p. (*Mircea Iosa*); VICTOR VIȘINESCU, *Softa Nădejde*, București, Edit. politică, 1972, 245 p. (*Paraschiva Cîncea*); ILEANA PETRESCU, VLADIMIR OSIAC, *Anul revoluționar 1848 în Oltenia*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1973, X + 165 p. (*Valeriu Stan*); **ISTORIA UNIVERSALĂ.** — B. G. SPIRIDONAKIS, *Empire Ottoman. Inventaire des mémoires et documents aux archives du Ministère des Affaires Etrangere de France*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1973, 536 p. (*Lucia Taftă*); GÜNTHER BEHM-BLANCKE, *Gesellschaft und Kunst der Germanen. Die Thüringer und ihre Welt*. Dresden, 1973, 354 p. (*Ștefana Simionescu*); MOISES GONZALES NAVARRO, *Raza y Tierra. La guerra de castas y el henequen*, Mexico, El Colegio de Mexico, 1970, X + 393 p. (*Ioan I. Neacșu*) 1675

REVISTA DE ISTORIE

TOME 27, 1974, N° 11

S O M M A I R E

L'IMPORTANCE HISTORIQUE DU XIe CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

VASILE LIVEANU, L'historisme marxiste 1583

FLOREA NEDELICU, La conception du Parti Communiste Roumain concernant la forme tactique légale et clandestine d'activité révolutionnaire (1921—1944) . . . 1595

OLIMPIU MATICHESCU, L'opinion publique internationale solidaire avec le prolétariat roumain (1927—1929) 1615

MIRCEA IOSA, L'historiographie et les sources concernant l'histoire de Roumanie à la fin du XIXe siècle et au début du siècle suivant 1633

LA VIE SCIENTIFIQUE

Le colloque roumano-américain de Suceava (*Ion Stanciu*); Le colloque international „Les grandes puissances et la Serbie à la veille de la première guerre mondiale” (*Șerban Rădulescu-Zoner*); Chronique 1653

COMPTES RENDUS

PARASCHIVA CÎNCEA, *Viața politică din România din primul deceniu al independenței de stat* (La vie politique de Roumanie pendant la première décennie de la conquête de l'indépendance d'Etat), Bucarest, Editions scientifiques, 1974, 306 p. (*Damian Hurezeanu*) 1661

* * * *Studii și materiale de istorie medie* (Etudes et matériaux d'histoire du moyen-âge), vol. VII, Bucarest, Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, 1974, 425 p. (*Nicolae Stoicescu*) 1664

La solidarité du mouvement ouvrier et démocratique du Roumanie avec le mouvement ouvrier et démocratique de Bulgarie, Bucarest, Editions politiques, 1974, 248 p. (*P. Constantinescu-Iași*) 1669

JOHN WHEELER BENNETT and ANTHONY NICHOLLS, *The Semblance of Peace. The Political Settlement after the Second World War*, London, Macmillan, 1972, 878 p. (*Nicolae Dascălu*) 1672

HISTOIRE DE ROUMANIE. — AUGUSTIN DEAC, *Caracterul participării României la primul război mondial* (Le caractère de la participation de la Roumanie à la première guerre mondiale), Bucarest, Editions politiques, 1973, 57 p. (Mircea Iosa); VICTOR VIȘINESCU, *Sofia Nădejde*, Bucarest, Editions politiques, 1972, 245 p. (Paraschiva Cincea); ILEANA PETRESCU, VLADIMIR OSIAC, *Anul revoluționar 1848 în Oltenia* (L'année révolutionnaire 1848 en Olténie), Craiova, Editions Scrisul românesc, 1973, X + 165 p. (Valeriu Stan); **HISTOIRE UNIVERSELLE.** — B.G. SPIRIDONAKIS, *L'Empire Ottoman. Inventaire des mémoires et documents aux archives du Ministère des Affaires Etrangères de France*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1973, 536 p. (Lucia Taftă); GUNTHER BEHM-BLANCKE, *Gesellschaft und Kunst der Germanen. Die Thüringer und ihre Welt*, Dresden, 1973, 354 p. (Ștefana Simionescu); MOISES GONZALES NAVARRO, *Raza y Tierra. La guerra de castas y el henequen*, Mexico, El Colegio de Mexico, 1970, X + 393 p. (Ioan I. Neacșu) 1675

ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL XI-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

În istoria bimilenară a poporului nostru Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român — moment epocal cu multiple și adânci semnificații — se va înscrie firesc ca o piatră de hotar a viitorului socialist și comunist al patriei noastre. Și aceasta pentru că, așa cum s-a subliniat cu deplin temei, niciodată în întreaga istorie a partidului un congres nu a avut pe masa sa de lucru documente de o atît de covârșitoare însemnătate teoretică și practică pentru destinele națiunii noastre.

Într-adevăr, în conștiința noastră și a generațiilor viitoare Congresul este și va fi indisolubil legat de adoptarea Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism — Program denumit pe drept cuvînt Carta ideologică, teoretică și politică a partidului —, de Directivele cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990, de ansamblul normelor vieții și muncii comuniștilor, ale eticii și echității socialiste. Aceste documente, elaborate din inițiativa și cu contribuția inestimabilă a secretarului general al partidului, a tovarășului Nicolae Ceaușescu, au încorporat într-o concepție unitară întemeiată pe aplicarea creatoare a învățăturii marxist-leniniste, atît experiența noastră trecută de luptă pentru eliberarea națională și socială, pentru construirea bazelor socialismului, cît și concluziile actuale și de perspectivă desprinse din numeroase și aprofundate studii asupra direcțiilor viitoare de dezvoltare. Deschizînd o perspectivă măreață ce prefigurează viitorul luminos al țării, ele au fost larg dezbătute și însușite de întregul popor într-un spirit de autentică democrație socialistă, înaltă responsabilitate și exigență. O expresie impresionantă a adeziunii comuniștilor, a tuturor oamenilor muncii la principiile și direcțiile dezvoltării ulterioare a patriei, o manifestare viguroasă a hotărîrii de a face totul pentru traducerea lor în viață, l-a constituit puternicul avînt politic și în muncă ce a cuprins întregul popor în lunile premergătoare Congresului.

Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, prezentat Congresului de tovarășul Nicolae Ceaușescu — document de înaltă valoare principială și practică, analiză pătrunzătoare a activității partidului și statului, sinteză magistrală și atotcuprinzătoare a liniei generale a partidului — definește, într-o continuitate organică de idei cu proiectele de Program și Directivele, fenomenele esențiale ale dezvoltării bazei tehnico-materiale și perfecționării relațiilor de producție și a organizării sociale, ale educației și formării omului nou, obiectivele strategice și orientările tactice în

perspectiva următorilor 20—25 de ani. El constituie un model de înțelegere a evoluției sociale, de patriotism și internaționalism proletar, purtând amprenta originalității, a capacității creatoare a partidului de a elabora de sine stătător politica internă și externă, o dovadă a nețărmuritei lui încrederi în forța constructivă a poporului.

Fără îndoială, documentele Congresului sînt cunoscute tuturor oamenilor muncii, fie că lucrează în industrie, pe ogoare sau în institute de creație științifică. Reamintirea principiilor de bază ale politicii partidului și a citorva prevederi mai importante are menirea de a scoate în evidență însemnătatea lor excepțională pentru prezentul și viitorul patriei noastre, de a ne îndemna la o studiere a lor temeinică în scopul desprinderii sarcinilor care ne revin nouă, istoricilor, ca lucrători și militanți pe frontul ideologic.

Făcînd un bilanț al marilor victorii dobîndite de poporul nostru în cei 30 de ani care au trecut de la eliberarea țării și, îndeosebi, a bogatelor înfăptuiri din răstimpul scurs de la Congresul al X-lea, Raportul Comitetului Central al partidului, celelalte documente supuse aprobării Congresului, arată că aplicarea consecventă a politicii științifice fundamentată de industrializare socialistă a dat roade remarcabile, producția industrială fiind — comparativ cu anul 1938 — de circa 30 de ori mai mare. Numai în cursul cincinalului 1971—1975 au început să producă sau vor intra în funcțiune peste 2400 noi capacități de producție, ritmul mediu anual de creștere al industriei atîngînd înalta cotă de 14%. Trebuie reținut faptul esențial că această creștere s-a înfăptuit într-o asemenea măsură prin dezvoltarea și modernizarea bazei tehnico-materiale potrivit celor mai noi cuceriri ale științei și tehnologiei contemporane, încît la sfîrșitul anului 1975 mai mult de 50% din fondurile fixe productive vor avea o vechime mai mică de 5 ani și numai 19% o uzură de peste 10 ani. În același timp caracteristice sînt profundele transformări structurale înregistrate într-un ritm și mai accelerat de ramurile industriale purtătoare ale progresului tehnic (electronica, electrotehnica, mecanica fină și optica, mașinile unelte ș.a.), ponderea industriei constructoare de mașini și a chimiei în ansamblul producției industriale crescînd vertiginos de la circa 13% în 1938 și 28% în 1965 la peste 44% cît vor avea în 1975. Sînt cifre care, oferind o imagine concludentă a evoluției extrem de dinamice a industriei noastre, atestă în fapt justetea politicii Partidului Comunist Român de industrializare socialistă înțeleasă ca o condiție obligatorie fără de care nu poate fi asigurată dezvoltarea continuă și armonioasă a întregii economii, impulsionarea progresului general, creșterea bunăstării maselor.

La rîndul ei, agricultura socialistă, beneficiind de o puternică inzestrare tehnică și avînd la dispoziție însemnate cantități de îngrășă-minte chimice, și-a sporit mereu producția într-un ritm mediu anual de peste 5%. În cincinalul 1971—1975 producția anuală cerealieră va fi de peste 15 milioane tone, față de 12,7 milioane tone în anii 1966—1971 și de 8 milioane tone în anii 1934—1938. O puternică dezvoltare au cunoscut și celelalte sectoare ale agriculturii.

După cum este binecunoscut, scopul întregii activități economico-sociale a partidului de transformare revoluționară a societății și de făurire a noii orânduiri este ridicarea continuă a nivelului de trai, material și spiritual, al poporului. Ca urmare a succeselor obținute în economie, a sporirii venitului național cu circa 12%, în fiecare an, au fost majorate salariile tuturor categoriilor de salariați (retribuția minimă generală în sectorul de stat crescând de la 800 lei în 1970 la 1140 lei), s-au mărit veniturile țărănimii, s-au construit sute de mii de apartamente și locuințe la orașe și sate, au sporit cheltuielile social-culturale din fondurile bugetare.

Roadele muncii entuziaste ale întregului popor care, condus cu înțelepciune și fermitate de comuniști, își făurește o viață tot mai înfloritoare și o patrie tot mai puternică, se pot întâlni pretutindeni. Cu legitimitate satisfacție și mândrie patriotică sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu : „La fiecare pas se văd minunatele creații ale poporului, rezultatele afirmării în viață a principiilor socialismului. Iată de ce putem afirma, la acest bilanț grandios, că partidul nostru s-a dovedit singurul partid din istoria zbuciumată a României care s-a identificat întru totul cu năzuințele și interesele maselor largi populare, a pus mai presus de orice independența, bunăstarea și fericirea întregului nostru popor”¹.

Într-o unitate indisolubilă cu vasta operă de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate s-a aflat în permanență politica externă a țării noastre. Izvorită din necesitățile țării, călăuzită de interesele generale ale socialismului, servind progresul și pacea în lume, politica externă a României socialiste a dobândit un prestigiu deosebit pe toate meridianele globului, bucurându-se de stima și prețuirea popoarelor. Ca rezultat al acestei politici România întreține relații diplomatice cu 119 state, dezvoltă raporturi economice, comerciale și de cooperare cu aproape 130 de state. În centrul politicii sale externe România a pus și va pune în viitor dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborarea cu toate țările socialiste, considerînd că aceasta corespunde pe deplin atît intereselor poporului nostru, cît și intereselor celorlalte popoare care edifică noua orînduire, cauzei socialismului și păcii. De asemenea, s-a extins și se va extinde continuu colaborarea multilaterală cu țările în curs de dezvoltare, cu toate statele lumii pe baza principiilor deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, renunțarea la forță și la amenințarea cu forța, respectul dreptului fiecărui popor de a-și hotărî dezvoltarea economică și socială corespunzător voinței sale, fără nici un amestec din afară, a dreptului de a-și făuri o viață liberă, independentă. Analiza temeinică a schimbărilor survenite în ultima perioadă în lumea contemporană, a modificării radicale și extrem de dinamice a raporturilor de forță pe plan mondial, a căilor și mijloacelor de reglementare a celor mai importante probleme din sfera relațiilor internaționale, a dat posibilitatea conducerii partidului și statului nostru să-și expună deschis și cu fermitate punctul de vedere, să militeze consecvent — adeseori cu inițiative și propuneri concrete — la soluționarea într-un spirit de

¹ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale Partidului*, 25 noiembrie 1974, Edit. politică, București, 1974, p. 11.

justiție și echitate internațională a problemelor fundamentale cu care este astăzi confruntată omenirea: necesitatea stringentă a unor măsuri de dezarmare generală și, în primul rînd, a celei nucleare; reducerea eheltuieiilor militare; înfăptuirea securității europene; instaurarea unei noi ordini economice și politice internaționale; lichidarea subdezvoltării, reducerea și eliminarea decalajelor între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare; întărirea rolului ONU și a altor organisme în viața internațională etc.

În spiritul bogatei tradiții ale mișcării muncitorești, Partidul Comunist Român a desfășurat o largă activitate internațională de colaborare multilaterală cu toate partidele comuniste și muncitorești, cu partide revoluționare și democratice. Ilustrativ în acest sens este faptul că în prezent P.C.R. întreține relații cu 89 de partide comuniste și muncitorești, cu 27 partide socialiste, cu 68 partide de guvernămînt și alte partide democratice din țările prietene în curs de dezvoltare, cu 11 organizații ale mișcărilor de eliberare națională. Participarea a 139 de delegații ale acestor partide la lucrările Congresului al XI-lea, mesajele de salut adresate înaltului forum al comuniștilor, români au constituit o manifestare emoționantă și elocventă a respectului și prețuirii politicii P.C.R., o puternică expresie a solidarității internaționale în lupta comună pentru progres social, împotriva imperialismului, colonialismului și neocolonialismului. Avînd permanent în vedere răspunderea față de destinele poporului nostru, față de cauza socialismului în general, P.C.R. va acționa și în viitor cu toată vigoarea pe linia dezvoltării și întăririi colaborării cu toate partidele comuniste și muncitorești, întărirea solidarității internaționale, afirmării unității de tip nou în cadrul mișcării comuniste și muncitorești, bazată pe independența și dreptul fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător linia politică proprie.

Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu a expus amplu temeiurile teoretice și practice ale liniilor esențiale ale dezvoltării României în cincinalul viitor și în deceniul care îi va urma, așa cum au fost ele înscrise în Directive și în Program. Trebuie reținut faptul că partidul și statul, exercitînd prerogativele conducerii politico-sociale, dreptul inalienabil al poporului de a hotărî liber asupra dezvoltării României, au stabilit căile și mijloacele de activizare a creșterii economice în conformitate cu interesele clasei muncitoare, ale întregului popor. Obiectivul fundamental atît al cincinalului 1976—1980 cît și al planului de perspectivă constă în continuarea dezvoltării rapide a bazei tehnico-materiale a economiei naționale, urmărindu-se creșterea în ritm înalt a forțelor de producție, amplasarea lor rațională pe întreg teritoriul țării, sporirea mai puternică a producției agricole, dezvoltarea armonioasă, echilibrată a tuturor ramurilor și sectoarelor economice. Prin îndeplinirea obiectivelor cincinalului viitor România va putea depăși stadiul de țară în curs de dezvoltare, parcurgînd astfel o parte însemnată a drumului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltare și apropiindu-se de nivelul statelor socialiste mai avansate, iar pînă în 1990 va fi încheiat, în linii generale, procesul de apropiere față de țările puternic industrializate.

Pornind de la necesitatea primordială a creșterii forțelor de producție, a făuririi unei structuri moderne a economiei naționale, capabilă să valorifice eficient resursele materiale și umane de care dispunem,

s-a stabilit ca în anii viitori resursele materiale și financiare ale țării, toate eforturile oamenilor muncii să fie îndreptate spre continuarea fermă a politicii de industrializare. Ea se va concretiza printr-o creștere a producției industriale într-un ritm mediu anual de 9—10%. O atenție deosebită va fi acordată dezvoltării industriei constructoare de mașini, punându-se accentul pe producția de utilaje și instalații tehnologice complexe, construcții navale, industria electronică și electrotehnică, industria chimică etc. care vor înregistra pînă în 1980 creșteri de 2—3 ori mai mari decît în cincinalul actual, iar în 1990 vor furniza aproximativ 55—60% din întreaga producție industrială a țării. În același timp va crește în medie de 1,5 ori producția industriilor ușoară și alimentară, pentru satisfacerea în mai bune condiții a cererilor de consum, a nevoilor sporite ale populației. În condițiile agravării pe plan mondial a problemei materiilor prime, se prevăd măsuri hotărîte în scopul identificării unor noi resurse de energie, de minereuri, precum și pentru valorificarea superioară a celor existente. Avînd în vedere că societatea socialistă multilateral dezvoltată nu se poate făuri decît pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii contemporane, în Directive și în Program s-a stabilit ca cincinalul viitor să devină cincinalul revoluției tehnico-științifice, al introducerii pe scară largă a celor mai avansate rezultate ale cunoașterii în toate ramurile și sectoarele industriei românești. Ca urmare a înzestrării tehnice, a creșterii competenței muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor, a asigurării unei conduceri moderne, productivitatea muncii va trebui să crească cu circa 38—42% pe întregul cincinal, paralel cu ridicarea continuă a calității produselor și cu reînnoirea producției.

Agricultura — ramură de bază a economiei naționale, hotărîtoare pentru buna aprovizionare a industriei și populației — se va afla și ea în centrul preocupărilor partidului și statului. În viitorul cincinal producția agricolă urmează să crească cu 25—34% față de media anilor 1971—1975, ajungîndu-se la o producție medie anuală la cereale de 18—20 milioane tone. Sporuri asemănătoare se vor obține și în cultura plantelor tehnice, în legumicultură, pomicultură, viticultură, precum și în domeniul zootehnicii. Aceste creșteri importante se vor realiza ca urmare a extinderii cu cel puțin un milion de hectare a terenurilor irigate, prin mecanizarea completă a lucrărilor agricole, printr-un mare volum de investiții cifrat la aproximativ 110 miliarde lei, o mai bună organizare a muncii la nivelul tuturor verigilor, începînd cu Ministerul Agriculturii și sfîrșind cu întreprinderile agricole de stat, stațiunile de mecanizare și cooperativele agricole.

În domeniul transporturilor se va îmbunătăți și moderniza traficul pe căile ferate, se va construi o puternică flotă maritimă și fluvială românească totalizînd în 1980 aproape 200 nave cu un tonaj de circa 3 milioane tone deplasament. În cincinalul următor se va începe construirea canalului navigabil Dunărea—Marea Neagră, a canalului București—Dunărea, precum și a metroului în București.

Dezvoltarea în ritm înalt a întregii activități economico-sociale va determina o creștere însemnată a venitului național într-o proporție anuală de 9—10%. Preocuparea constantă a conducerii partidului și statului de a spori mijloacele materiale destinate creșterii continue

a avuției naționale se reflectă în repartizarea judicioasă a venitului național: 66—67% va fi alocat fondului de consum, iar 33—34% fondului de dezvoltare. Aceasta înseamnă că din fondurile centralizate ale statului se va realiza între 1976—1980 un volum de investiții de 920—960 miliarde lei (sumă mai mare decât cuantumul investițiilor din deceniul 1966—1975), ce se va finaliza în construirea și darea în funcțiune a circa 2700 capacități de producție, a sute de mii de locuințe și edificii social-culturale. La amplasarea noilor obiective economice se va avea în vedere îmbinarea criteriilor economice cu cele sociale, ridicarea potențialului economic al tuturor zonelor țării într-o asemenea măsură încât către 1980 în fiecare județ se va realiza o producție industrială de cel puțin 10 miliarde lei.

Datorită dezvoltării impetuoase a forțelor de producție, au avut și vor avea loc mutații profunde în cadrul populației active, cu mari consecințe economice și sociale. Numai în cincinalul actual numărul oamenilor muncii ocupați în industrie și în alte ramuri neagricole va depăși 1,3 milioane, ajungându-se la un total de 6,2 milioane persoane, adică 62% din populația activă. Potrivit prevederilor, în 1980 vor lucra în industrie, în sectoarele neagricole peste 70% din întreaga forță de muncă a țării iar la orizontul anului 1990 circa 85—88%. Pentru prima oară în societatea românească oamenii muncii din industrie vor deține nu numai pe plan politic, ci și numeric, un rol preponderent, deoarece în 1980 ei vor reprezenta aproape 40% din totalul populației active. Concomitent se va reduce treptat forța de muncă în agricultură, ajungându-se la circa 28% în 1980 și la 15—12% în 1990. Este lesne de înțeles că asemenea transformări, cu adevărat revoluționare, în nivelul de dezvoltare a forțelor de producție, în structura socială a țării vor produce modificări radicale și în modul de viață, de gândire, a poporului nostru.

O misiune de mare răspundere revine învățămîntului de toate gradele — principalul factor de instrucție și educație a tineretului. Beneficiind deja de o orientare clară și de o bază materială corespunzătoare, el are îndatorirea să pregătească cadrele necesare economiei naționale. Numai în cincinalul viitor el va trebui să asigure formarea profesională a unui număr de aproape 2 milioane persoane, din care 250 de mii tehnicieni, ingineri și alte cadre de înaltă calificare. De asemenea, cercetarea științifică este chemată ca printr-o strînsă corelare între laturile ei aplicative și fundamentale să-și sporească aportul la dezvoltarea și modernizarea bazei tehnico-materiale, să-și aducă contribuția la progresul științific internațional.

Progresul multilateral al economiei naționale, ritmurile înalte de dezvoltare ale producției materiale, modernizarea structurilor economice, creșterea venitului național și a eficienței în toate domeniile de activitate vor crea condițiile înlăptuirii unui vast program de ridicare a bunăstării materiale și spirituale a întregului popor, fondul de consum sporind în medie anual cu 8%. Astfel, în conformitate cu prevederile Directivelor, retribuția medie reală în unitățile de stat se va majora, pînă în 1980, cu 18—20% iar veniturile reale ale țărănimii pe o persoană activă vor crește în același interval cu 20—25%. Fondurile alocate de la bugetul statului pentru finanțarea acțiunilor social-culturale (învățămînt, cultură, ocrotirea sănătății ș.a.) se vor mări în perioada 1976—1980 cu aproape

50% față de nivelul actual. Volumul desfacerilor de mărfuri către populație va fi cu 40—45% mai mare în 1980 decât în 1975. De asemenea, statul va construi 815.000 apartamente și va continua să acorde credite oamenilor muncii care doresc să-și construiască locuințe proprietate personală. Ridicarea continuă a standardului de trai a făcut ca longevitatea medie a populației, de numai 43 de ani în perioada antebelică, să ajungă astăzi la 69 de ani. Către sfârșitul deceniului 1980—1990, datorită edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, creșterii venitului național global de 3,5—3,8 ori, se va realiza un venit național de 2500—3000 dolari pe cap de locuitor, țara noastră înscriindu-se astfel printre țările dezvoltate ale lumii. În acest fel, în 15 ani vom dobîndi un nivel de trai material și cultural demn de epoca socialismului victorios.

Acestea sînt direcțiile economico-sociale, ilustrate fiecare din ele cu cîteva date mai sugestive, care prefigurează pregnant imaginea României socialiste de mîine — o societate caracterizată prin puternice și multiple forțe productive, capabilă să asigure o abundență de bunuri, un nivel ridicat de trai tuturor celor ce muncesc. Stă în puterea poporului nostru ca aceste mari obiective stabilite în Programul și Directivele partidului să fie îndeplinite cu succes pentru că — așa cum a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu — „ele corespund pe deplin năzuințelor poporului nostru, răspund în cel mai înalt grad voinței sale de a-și făuri o viață tot mai îmbelșugată, liberă și fericită, hotărîrii de a edifica, sub conducerea partidului, societatea socialistă multilateral dezvoltată în România”².

Un spațiu amplu este consacrat în Raport perfecționării continue a activității de conducere a vieții economice și sociale, ridicării rolului statului în organizarea construcției socialiste. Evocîndu-se consecințele pozitive ale măsurilor luate pînă acum (reorganizarea teritorial-administrativă a țării, crearea centralelor industriale, înființarea comitetelor și consiliilor oamenilor muncii, reducerea efectivului aparatului de stat cu circa 20%), s-a subliniat necesitatea asigurării unei concordanțe cît mai depline între schimbările din societate, formele de organizare și relațiile de producție în vederea dezvoltării armonioase a țării, soluționării la timp a contradicțiilor ce se vor ivi. Perfecționarea formelor și metodelor de organizare și conducere a societății se va axa pe aplicarea fermă a centralismului democratic, pe creșterea rolului organelor centrale și locale ale statului, sporirea atribuțiilor comitetelor și consiliilor oamenilor muncii, pe dezvoltarea democrației socialiste în direcția participării active a celor ce muncesc la adoptarea hotărîrilor și îndeplinirea lor, la conducerea activității economico-sociale. Totodată, se va întări capacitatea de apărare a patriei, se va perfecționa activitatea organelor Ministerului de Interne și a justiției, se va îmbunătăți legislația și întări legalitatea socialistă.

O trăsătură dominantă a etapei actuale pe care o străbate poporul nostru o constituie creșterea continuă a rolului conducător al partidului în viața socială, acesta soluționînd în mod creator, pe baza învățaturii marxist-leniniste, problemele fundamentale ale construcției socialiste în țara noastră. La cel de-al XI-lea Congres, Partidul Comunist Român —

² *Ibidem*, p. 72.

ale cărui rînduri au sporit neîncetat, numărînd în prezent 2.480.000 de membri, ponderea muncitorilor fiind de 48,36%, a țărănimii cooperatiste de circa 22%, a intelectualității de peste 21% — se prezintă mai puternic și mai unit ca oricînd, fiind hotărît să-și îndeplinească misiunea istorică de forță politică conducătoare a poporului român pe calea spre comunism. Subliniind faptul că partidul nu-și poate îndeplini rolul său conducător prin metode administrative, Raportul învederează necesitatea perfecționării stilului și metodelor sale de muncă prin cimentarea legăturilor cu masele, activizarea organizațiilor de masă și obștești (sindicale, de tineret și femei), formarea unui valoros fond de cadre, dezvoltarea muncii colective și a democrației interne de partid, întărirea în continuare a forței, coeziunii și disciplinei, sporirea răspunderii comuniștilor etc. „Partidul nostru, comuniștii nu au alt țel mai înalt decît servirea devotată a intereselor poporului, ale patriei, construcția socialismului și comunismului”³ — se scrie în Raportul prezentat Congresului de tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Este îndeobște cunoscut că edificarea noii orînduiri sociale nu se rezumă la creșterea forțelor de producție, ci presupune în mod necesar și făurirea premiselor spirituale înaintării spre comunism, educarea oamenilor muncii în lumina concepției revoluționare, materialist-dialectice și istorice despre lume și viață, ridicarea gradului lor de conștiință la nivelul obiectivelor grandioase pe care partidul și le-a propus. Iată de ce problemele activității politico-ideologice, ale promovării în viață a normelor și principiilor comuniste de etică și echitate au ocupat un loc de frunte în documentele Congresului. În mod special secretarul general al partidului a atras atenția asupra necesității de a se asigura întregii munci teoretice, de propagandă, cultural-educative, o concepție clară, o îndrumare unitară. De asemenea, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că : „Trebuie să lichidăm cu desăvîrșire mentalitatea anarhică, mic-burgheză, că problemele istoriei, ale diferitelor științe sociale sînt doar probleme de strictă specialitate. Acestea sînt probleme ale teoriei și ideologiei comuniste, și de ele nu se pot ocupa decît acei care își însușesc și aplică ideologia și concepția comunistă despre lume”⁴. În context s-au relevat marile sarcini care revin celor ce își desfășoară activitatea în domeniile științelor sociale, literaturii și artei, presei, radioului și televiziunii, accentuîndu-se că la temelia activității teoretice, politice, cultural-educative trebuie să stea Programul Partidului Comunist, Documentele partidului care au un caracter marxist-leninist creator, exprimînd legăturile universal valabile aplicate la condițiile istorice, sociale, naționale concrete din țara noastră.

În ultima sa parte Raportul, referindu-se la Programul Partidului Comunist, arată că elaborarea lui a fost posibilă datorită marilor succese obținute în construirea noii societăți, ridicării generale a nivelului ideologic al comuniștilor din România, maturizării teoretice și politice a întregului partid. El răspunde necesității imperioase a așezării, la baza întregii activități a partidului, a unei concepții teoretice și politice unitare care să-i lumineze activitatea practică în toate sectoarele economico-sociale.

³ *Ibidem*, p. 91.

⁴ *Ibidem*, p. 94.

Datorită îmbinării într-o unitate dialectică a învățămintelor trecutului cu analiza prezentului și cu prognozele viitorului, orientările, direcțiile programatice ale partidului cuprinse în Program apar ca o împlinire, o încununare strălucită a aspirațiilor și năzuințelor seculare ale popoului nostru. De aceea, pe bună dreptate sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu marea lui valoare teoretică: „Se poate spune că este pentru prima dată când partidul nostru dispune de un document care sintetizează viața și lupta de două milenii a poporului român, activitatea maselor populare, a forțelor progresiste, a mișcării revoluționare, istoria însăși a partidului. Iată de ce, pe drept cuvânt, Programul este considerat Carta teoretică, ideologică și politică a partidului, documentul de bază care dă răspuns celor mai complexe probleme ale muncii și luptei popoului și partidului nostru, ale perspectivelor dezvoltării viitoare a țării. Iată de ce, pe drept cuvânt, se poate spune că Programul constituie expresia marxismului creator în România”⁵.

Raportul Comitetului Central, magistrală sinteză a drumului parcurs, a experienței și victoriilor obținute de națiunea noastră socialistă, și, deopotrivă, călăuză pentru activitatea viitoare a fost primit de Congres cu multă însuflețire și satisfacție.

Timp de trei zile, atât în plenul Congresului cât și în cele 12 secțiuni structurate pe diverse domenii de activitate, au luat cuvântul 343 de delegați. În numele tuturor comunistilor pe care îi reprezentau, a tuturor categoriilor de oameni ai muncii ei și-au exprimat cu căldură acordul și aprobarea deplină față de politica internă și externă a partidului, de prevederile incluse în documentele supuse discuției. De asemenea, ei au dezbătut într-un spirit de înaltă răspundere patriotică și principialitate comunistă, de exigență și combativitate problemele actuale și de perspectivă ale dezvoltării României socialiste, ale întăririi continue a rolului conducător al partidului.

Totodată, delegații la Congres au subliniat rolul determinant și contribuția hotărâtoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu la elaborarea și îndeplinirea politicii partidului, prodigioasa sa activitate de înaltă răspundere pe care o desfășoară în fruntea statului. Îndeplinind mandatul tuturor comunistilor, voința întregului popor, Congresul a reales ca secretar general al partidului pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, omul a cărui viață și activitate constituie un exemplu de conștiință comunistă, de patriotism înflăcărat, de dinamism și cutezanță revoluționară, de profundă răspundere pentru destinele țării, pentru cauza construirii socialismului și comunismului pe pământul României, pentru idealurile transformării revoluționare a lumii contemporane.

Impresionanta unitate dintre Congres—partid—popor, manifestată în forme variate și cu deosebită vigoare, dă întreaga certitudine a edificării cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate, a ridicării patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație.

Documentele adoptate de Congresul al XI-lea au o mare valoare teoretică, o incontestabilă însemnătate practică, pentru toți cei care

⁵ *Ibidem*, p. 104—105.

se ocupă cu studierea trecutului de luptă al poporului nostru, a mișcării revoluționare și muncitorești, a Partidului Comunist Român. Cuprinzătoare sinteză încorporată organic în Programul partidului⁶, referirile și indicațiile din Raport vor rămâne mereu în atenția istoricilor, servindu-le ca exemplu de felul cum trebuie concepută, înțeleasă și explicată științific—în procesul devenirii ei dialectice—istoria patriei din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre.

Și cu prilejul Congresului al XI-lea, ca în atîtea alte rînduri, a reieșit cu claritate înalta prețuire acordată de partid tradițiilor înaintate de luptă ale poporului. Pentru că în concepția partidului nostru istoria — ca și alte științe sociale — trebuie să ofere material documentar și interpretativ în vederea soluționării problemelor pe care le ridică edificarea noii orînduirii, să contribuie într-o mai mare măsură la educarea oamenilor muncii în spiritul dragostei față de trecutul de luptă al partidului și poporului, să însuflească încrederea maselor muncitoare în capacitatea de a-și făuri conștient propria istorie în concordanță cu năzuințele și voința lor. Semnificativ în acest sens este următorul pasaj din Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu: „Activitatea politico-educativă trebuie să pornească de la cunoașterea trecutului de luptă revoluționară a poporului nostru, să se bazeze pe tradițiile culturii lui progresiste, ale culturii progresiste și revoluționare mondiale. Nu trebuie uitat că felul de a trăi și gândi al poporului a constituit și va constitui întotdeauna temelia dezvoltării culturii cu adevărat înaintate. Trebuie să adăugăm de aceea, la creația prezentului, creația trecutului, dînd prețuirea cuvenită marilor înfăptuiri ale înaintașilor noștri, moștenirii înaintate a mișcării noastre revoluționare”⁷. În lumina acestei indicații, a învățămintelor ce se desprind din Programul partidului este necesar să ne orientăm întreaga activitate pentru a răspunde cu cinste îndatoririlor care ne revin⁸.

Deoarece istoria nu poate fi scrisă decît pe baza unor bogate materiale documentare, vor trebui intensificate eforturile pentru strîngerea și tipărirea izvoarelor (cu precădere a celor antice și medievale) în mari colecții, întocmite după riguroase criterii științifice, cum ar fi: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, *Documenta Romaniae Historica*, *Hurmuzaki*, ș.a. O atenție sporită este necesar să se acorde cercetării unor procese istorice și probleme fundamentale de istorie a României care au fost insuficient studiate pînă acum sau au rămas incomplet elucidate din cauza penuriei surselor de informare ori a complexității fenomenelor. Astfel, pentru a da numai cîteva exemple, în domeniul istoriei vechi, vor trebui adîncite cercetările privitoare la apariția pe scena istoriei a populației geto-dace, a etnogenezei poporului român și altele; geneza, trăsăturile și evoluția feudalismului românesc, istoria agriculturii, relațiile dintre țările române, istoria claselor sociale (țărănimea, boierimea), consecințele dominației otomane, destrămarea relațiilor feudale ș.a. — pentru epoca medievală; pentru perioadele modernă și contemporană: geneza și evoluția regimului burghez-moșieresc, istoria principalelor clase și

⁶ Vezi *Programul Partidului Comunist Român și istoriografia românească*, în „Revista de istorie” tom. 27, 1974, nr. 9, p. 1281—1290.

⁷ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 93.

⁸ Vezi și acad. prof. Ștefan Pascu, *Direcții și realizări în știința istorică românească*, în „Era Socialistă”, an LIV, nr. 16/1974, p. 48—51.

pături sociale (clasa muncitoare, țărănimea, burghezia, moșierimea), formarea națiunii române și constituirea statului modern, istoria partidelor politice, lupta pentru libertate națională și socială, istoria mișcării muncitorești, a mișcărilor revoluționare și democratice, evoluția politicii externe a României ș.a. De asemenea, se simte nevoia tratării — sub raport monografic — a vieții și operei marilor domnitori și personalități din toate epocile, a unor momente cruciale bine determinate cronologic, a istoriei instituțiilor și parlamentului etc. Este de dorit să se producă cât mai curînd un reviriment în cercetările de istorie universală și să se intensifice preocupările pentru studierea istoriei sud-estului european și a celorlalte țări vecine, spre a se putea surprinde mai bine, pe de o parte, influențele care s-au exercitat asupra poporului nostru, iar pe de alta să definim mai exact originalitatea creațiilor, aportul lui la propășirea culturii materiale și a civilizației europene. Istoriografia marxistă românească va trebui, așadar, să persevereze mai mult decît pînă în prezent asupra studierii trăsăturilor caracteristice ale societății românești, să înfățișeze bătăliile pe care poporul nostru le-a dus de-alungul veacurilor pentru păstrarea ființei lui naționale și apărarea integrității patriei, să scoată în relief luptele de clasă, mișcările revoluționare pentru eliberarea națională și socială, să evidențieze rolul mișcării muncitorești și a partidului său de avangardă în lupta pentru răsturnarea de la conducerea țării a claselor exploataatoare și construirea bazelor socialismului.

Inițiativa luată în ultimii ani de a se organiza ample dezbateri între specialiști asupra unor probleme controversate de interes major va trebui continuată și amplificată deoarece — după cum s-a constatat adeseori — confruntarea deschisă, argumentată de idei contribuie la clarificarea științifică a temei discutate. O preocupare mai susținută trebuie să se manifeste și în domeniul valorificării critice a moștenirii istoriografiei din trecut, al preluării a tot ceea ce prezintă o valoare incontestabilă.

Publicațiile periodice de istorie, atît cele din capitală, cît și cele din provincie, și-au lărgit și diversificat în ultimul timp profilul tematic, au căutat în general să tipărească articole cu subiecte interesante, avînd un conținut științific corespunzător. Totuși, din păcate, mai apar în paginile lor articole cu o tematică minoră; alteleori, analiza istorică de profunzime este înlocuită printr-o înșirare de fapte și date care, firește, nu este de natură să ajute la elucidarea subiectului tratat. În mod deosebit colecțivelor redacționale le revine obligația de a face ca partea de critică și informare științifică a revistelor să-și îndeplinească menirea, adică să spună prompt, ferm și fără menajamente opinia despre calitatea științifică și concepția ideologică a lucrărilor de istorie apărute atît în țară cît și peste hotare.

O datorie patriotică a tuturor istoricilor este aceea de a contribui la educarea oamenilor muncii în spiritul tradițiilor glorioase de luptă ale poporului nostru. Cu toate succesele înregistrate pe această linie, se impune totuși o mai mare prezență a lor cu articole în paginile ziarelor și revistelor, cu prelegeri și conferințe în fabrici, instituții și cămine culturale, la radio și televiziune. Nu trebuie pierdut din vedere nici un moment

faptul că principalul criteriu ce măsoară eficiența socială a muncii noastre constă tocmai în gradul de pătrundere a cunoștințelor de istorie în rîndurile poporului.

Fără îndoială, o analiză temeinică, bine cumpănită și cuprinzătoare atît a realizărilor, cît și a deficiențelor, neîmplinirilor care mai există în domeniul istoriografiei ar fi binevenită. Ea ne-ar ajuta să ridicăm cercetările noastre la nivelul sarcinilor mari pe care documentele Congresului al XI-lea le-au trasat lucrătorilor din sectorul științelor sociale. Convingerea noastră este că istoricii, încadrîndu-se activ în viața științifică și ideologică a țării, își vor îndeplini cu cinste misiunea lor : aceea de a da poporului opere trainice, veridice, străbătute de un autentic patos revoluționar și patriotic.

ASUPRA ISTORISMULUI MARXIST*

DE

V. LIVEANU

1. Accepțiunile care se dau termenului istorism sînt foarte variate, ceea ce explică propunerea de a se renunța la utilizarea acestui termen ca fiind echivoc¹. Soluția cea mai potrivită este însă, după părerea noastră, să se procedeze înaintea oricărei discuții asupra istorismului la definirea acestei noțiuni.

2. Din consultarea unor lucrări marxiste, inclusiv a unor enciclopedii și dicționare de filozofie și istorie², am ajuns la concluzia că accepția cea mai răspîdită și mai adecvată a termenului istorism în literatura marxistă este aceea a unui principiu de cercetare potrivit căruia: a) fiecare fenomen este studiat în procesul apariției, dezvoltării și pieirii sale, în etapele parcurse de acel fenomen în evoluția lui; b) fiecare fenomen este studiat în conexiunile lui fundamentale indisolubil legate cu condițiile istorice concrete în care s-a desfășurat; c) fiecare fenomen este studiat în lumina experienței concrete a dezvoltării istorice, cu alte cuvinte, în lumina a ceea ce a devenit în prezent fenomenul dat.

Vom numi în continuare, aceste trei caracteristici, prima cerință, a doua cerință, a treia cerință a istorismului, avînd totodată în vedere că ele sînt legate reciproc în mod indisolubil.

* Comunicare prezentată la sesiunea Comisiei mixte a istoricilor români și maghiari (București—Cluj), iunie 1974.

¹ A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, 1956, p. 417. Drept primă utilizare a termenului „istorism” se consideră cea a lui Karl Prantl în *Die gegenwärtige Aufgabe der Philosophie* Munich 1852 — în sensul de metodă concretă care permite rezolvarea problemelor filozofice. Termenul a fost utilizat apoi pentru caracterizarea concepției lui Vico. Asupra diverselor accepții ale termenului istorism în literatura nemarxistă vezi D. E. Lee, R. H. Beck *The Meanings of „Historicism”* (American Historical Journal. 1953—1954), p. 568—577), C. G. Rand, *Two Meanings of Historicism in the Writings of Dilthey, Troeltsch and Meinecke* (Journal of the History of Ideas XXV (1964), p. 503—518), M. Mandelbaum, *Historicism*, în *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. IV, New York, London, 1967. Semnalăm că Lenin a utilizat termenul de istorism în 1914 în legătură cu ideile tînăitate ale unor filozofi și istorici de la începutul secolului al XIX-lea a căror însușire și dezvoltare mai departe de către Marx a demonstrat profunzimea și forța marxismului, V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, București, 1964, p. 51—52, 1967.

² *Mic dicționar filozofic român*. București, 1969, *Dicționar enciclopedic român*, vol. II, București, 1964, *Sovetskaia istoričeskaia enciclopedija*, tom. 6, Moskva, 1965; *Filozofskaja enīclopedia*, Moscova, 1962; *Dialectica materialistă. Metodologia generală a științelor particulare*. Sub redacția lui C. I. Gulian, D. Bădărău, T. Uroș, București, 1963, p. 305 și urm.; I. Florea *Dialectica logicului și istoricului în cunoașterea socială*, București, 1970; *Metodologičeskie osnovi naucinovo poznanica*, Moskva, 1972, p. 97—104; A. Schaff, *Histoire et vérité. Essai sur l'objectivité de la connaissance historique*, Paris, 1971, p. 203—210; V. V. Ivanov, *Sootnoșenie istorii i sovremennosti kak metodologičeskaia problema (Ocerki po marksistsko-leninskoi metodologhi istoričeskogo issledovannia)*, Moscova, 1973, p. 99—110.

Prin formula care a trezit reacții și polemici „marxismul nu este un istoricism”³ — marxistul francez L. Althusser are în vedere accepții particulare ale termenului istoricism care absolutizând, unilateralizând, cea de a treia cerință a istoricismului marxist reduce istorismul fie la un empirism-speculativ sui-generis fie la relativism⁴.

În acest sens, desigur, marxismul nu este un istorism, dar marxismul înțelege prin istorism altceva decât empirismul-speculativ și relativismul cărora li se opune.

A. Gramsci înțelege uneori istorismul marxist ca unitate a cunoașterii și acțiunii, ca încorporare a gândirii în realitate⁵, dar nici această accepție a istoricismului nu este cea a majorității cercetătorilor marxști.

De obicei, deși nu întotdeauna, caracterizarea istoricismului în literatura marxistă pleacă de la cunoscuta idee a lui Lenin, că metoda cea mai sigură în problemele științelor sociale cere „să nu uiți conexiunea istorică, fundamentală, să privești fiecare problemă din punctul de vedere al modului în care a apărut în istorie un fenomen dat, al etapelor principale pe care acesta le-a parcurs în dezvoltarea lui și prin prisma acestei dezvoltări să vezi ce a devenit acest fenomen în prezent”⁶.

3. Prima cerință a istoricismului în sensul definit mai sus — aceea de a privi fenomenele în schimbarea lor — este comună istoricismului marxist și istoricismului nemarxist. Considerăm că se poate vorbi de un istorism pozitivist (în sensul orientării concepției filozofice pozitviste) care recunoaște existența unor stadii diferite de dezvoltare a societății sau ale unor sfere ale vieții sociale sau chiar existența unor legi sociale (de pildă teoria celor „trei stadii” intelectuale legice ale dezvoltării isto-

³ Vezi capitolul cu acest titlu la L. Althusser, *Citindu-l pe Marx*, București, 1970, p. 181 — 212. Cf. L. Althusser, *Réponse a John Lewis*, Paris, 1973, p. 36. M. Montanari este de acord cu critica lui L. Althusser asupra istoricismului (*Stalinismo e umanismo Una nuova tappa nella ricerca teoretica di Althusser*, în *Rinascita* 1973, nr. 50—51, p. 40). L. Grupi se îndoiește de caracterul ei pozitiv (*Il soggetto della storia*, *Rinascita* 1974, nr. 3, p. 23), iar M. Lowy (*L'humanisme historiciste de Marx ou Relire le Capital* în „*L'Homme et la Société*”, 1970, nr. 17, p. 111—126) și I. Florea (*Istoricism sau antiistoricism teoretic*, „*Revista de filozofie*”, XXI (1974), nr. 6, p. 703—710) o resping.

⁴ L. Althusser nu dă o definiție explicită istoricismului. El vorbește însă despre o prejudecată „care constituie fondul istoricismului contemporan și care ar vrea să ne facă să confundăm obiectul cunoașterii cu obiectul real, atribuind obiectului cunoașterii „calitățile” obiectului real a cărui cunoaștere o reprezintă”, *Citindu-l pe Marx*, p. 163. Althusser are în vedere faptul că obiectul real posedă o bogăție de caracteristici, care nu pot fi decât parțial surprinse de cunoașterea științifică. Potrivit autorului citat „forma limitată” a istoricismului, care reprezintă „matricea” altor forme ale istoricismului consideră că „această geneză speculativă a conceptului este identică cu geneza obiectului real însuși, adică cu procesul istoriei „empirice” (Ibidem, p. 190). După Althusser, istoricismul crede că abstracțiile, conceptele științifice există în stare de realități empirice, istorice, în forma experienței vizibile (*Ibidem*, p. 188—189). El vorbește de teza empiricist-speculativă a oricărui istoricism: identitatea conceptului și a obiectului real (istoric) (Ibidem, p. 196). Mai departe vorbește despre „structura fundamentală a oricărui istoricism: contemporaneitatea permițând o tăietură de esență” (Ibidem, p. 204) atribuind istoricismului ideea că realitatea contemporană este cea care, în orice moment, permite cunoașterea esenței categoriilor istorice (cf. Ibidem, p. 198). De aici ideea lui că istoricismul reduce cunoașterea la expresia unui anumit moment istoric la anumite relații sociale istorice (Ibidem, p. 198—202, 206) și ignoră deci în spirit relativist grăunțele de adevăr absolut existent în fiecare adevăr relativ.

⁵ A. Gramsci, *Opere alese*, București, 1969, p. 15, 17, 125—126.

⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 39, București, 1966, p. 69

rice a lui A. Comte sau teoria celor cinci faze ale creșterii economice a lui Walter Rostow răspîndită în istoriografia occidentală).⁷ Istorismul marxist se caracterizează prin : a) recunoașterea unor anumite tipuri de etape ale dezvoltării societății umane în ansamblul ei — formațiile social-economice — și prin rolul decisiv în cadrul acestora a modului de producție ; b) recunoașterea unor tipuri diverse de legi ale dezvoltării sociale, în sensul că pe lângă legile *generale* ale dezvoltării sociale, care acționează în orice etapă a dezvoltării societății există și legi specifice numai unora din formațiunile social-economice sau anumitor stadii ale acestor formații.⁸

Aceste descoperiri ale marxismului sînt importante pentru evitarea tratării modernizatoare (cazul concepțiilor asupra existenței capitalismului în lumea elenistică și în Imperiul Roman) sau arhaizante a istoriei. Aplicînd metodele matematice ale econometriei la studiul economiei sudului sclavagist al S.U.A. din ajunul războiului de secesiune, școala americană denumită „noua istorie economică” sau „cliometrie” a descoperit date și procese necunoscute pînă acum, dar nu le-a putut valorifica și interpreta corespunzător deoarece nu a respectat principiul istorismului. Și anume, a aplicat la studiul relațiilor economice sclavagiste, modelele matematice corespunzătoare relațiilor *capitaliste dezvoltate*.⁹ În ceea ce ne privește aplicînd împreună cu un colectiv metodele de calcul ale corelațiilor statistice la analiza factorilor determinanți ai variației arendei plătite de țărani moșierilor în România în cadrul sistemului muncii în dijmă în 1870—1906 am găsit că sistemul acestor factori a variat în funcție de etapele diferite de evoluție ale sistemului muncii în dijmă — în funcție de dezvoltarea generală a capitalismului și de evoluția ponderii țăranilor fără pămînt.¹⁰

4. Neopozitiviștii, care acceptă așa-numitul model Popper-Hempel al explicației istorice, admit că în schema logică a explicației unui eveniment istoric intervin legi pe care le concep în spirit agnostic. Popper reduce aceste legi la generalități banale de tipul „dintre două armate la fel de bine conduse și înzestrate și cu moralul la fel de ridicat, învinge cea mai numeroasă”. Hempel admite și legile sociale formulate de cercetătorii nemarxiști inclusiv legi probabilistico-statice. Dar legile pe care le admit neopozitiviștii explică un anumit eveniment (sau proces) istoric individual. Ele nu sînt de fapt legi *istorice*, pentru că nu determină *succesiunea*, înlănțuirea în timp a diverselor evenimente, *dezvoltarea* istorică, *tendențele* ei.¹¹

Marxismul a pus în evidență acțiunea unor legi-tendință ale dezvoltării sociale. După părerea noastră în cazul legilor-tendință ale dez-

⁷ V. Rostow, *Les étapes de la croissance économique*, Paris, 1963.

⁸ Miron Constantinescu, *Introducere în sociologie. Note de curs*, București, 1974, p. 235—240.

⁹ Cf. V. Liveanu, *Cliometria sau noua istorie economică americană* în *Istorie—Arheologie*. „Revista de referate și recenzii”, 1973, nr. 1, p. 76—89.

¹⁰ V. Liveanu, *On the utilisation of mathematical methods in history in Romania. Some methodological remarks* în „Revue Roumaine d'histoire”, XIII (1974) nr 2, p. 329—332.

¹¹ Cf. V. Liveanu, *Legile și subtextul explicațiilor istorice* în „Forum” II (1970), nr. 6, p. 187—188 și lucrările citate acolo, în special K. Popper, *Misere de l'historicisme*, Paris, 1956, p. 117.

voltării sociale, tendința se poate manifesta cel puțin sub două forme : a) fie ca o frecvență medie rezultată în *decursul timpului* din oscilații în sensuri diferite dar compensatorii ; b) fie ca un fenomen, sau un nou stadiu, ale cărui premise sînt create în *decursul timpului* de fenomene contradictorii (legea apariției unei noi orînduiri sociale). Legile-tendință (care nu trebuie reduse la cazul particular al legilor statistice) sînt prin excelență legi istorice care se manifestă *nu* în fiecare moment, nu în *fiecare* eveniment istoric, ci în curgerea timpului, — în *sucesiunea* fenomenelor, în *dezvoltarea* istorică.

K. Popper neagă posibilitatea stabilirii unor legi ale evoluției, a legilor-tendință printre altele pe motivul că, dacă fenomenul implicat de o lege tendință *nu* a apărut încă, se poate spune totdeauna că acel fenomen va apare în viitor. În concepția lui K. Popper, propozițiile despre legile tendință neputînd fi supuse unui test de infirmare, nu pot fi nici justificate, fiind lipsite de sens¹². K. Popper nu ține seama că : 1. acțiunea unor legi-tendință în societățile trecute (comuna primitivă, sclavagism, feudalism, etc.) este susceptibilă de a fi infirmată sau confirmată de cercetarea istorică ; 2. legile-tendință care acționează în prezent implică nu numai apariția în *viitor* a unui anumit fenomen, dar și apariția în prezent a unor *premise* ale aceluia fenomen „final” iar apariția acestor premise poate fi infirmată sau confirmată prin cercetarea realității sociale (de pildă legea trecerii de la capitalism la socialism implică nu numai apariția socialismului, dar și apariția unor premise cum sînt : concentrarea și centralizarea capitalului și a proletariatului, apariția crizelor economice periodice etc.). Obiecția lui Popper în legătură cu posibilitatea stabilirii unor legi de evoluție reflectă concepția sa generală asupra rolului „falsificării”, a lipsei infirmării, în justificarea propozițiilor generale ale științei, și această concepție, deci însăși temelia metodologică a obiecției sale cu privire la stabilirea legilor-tendință, este discutabilă ;

5. Consecințele care decurg din prima cerință a istorismului au o însemnătate evidentă nu numai teoretică dar și practică. Dacă un fenomen trebuie privit în procesul evoluției sale — atunci capitalismul nu poate fi privit ca orînduire veșnică. Relațiile sociale socialiste însăși, nu trebuie privite ca relații statice, ci ca relații în curs de dezvoltare și tocmai pentru dezvoltarea lor progresivă se pronunță partidele comuniste din țările socialiste. Programul P.C.R. preconizează calea construirii în România a societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării spre comunism.

6. A doua cerință a istorismului marxist, aceea de a privi fiecare fenomen în conexiune cu condițiile concrete în care acel fenomen s-a petrecut, are după părerea noastră, pentru studierea istoriei umane, mai multe implicații. Pentru că în diversele etape ale dezvoltării societății, și în diferite domenii ale vieții sociale acționează legități sociale diferite, în legătură cu fiecare fenomen trebuie precizată structura socială în care el se integrează ; numai astfel poate fi elucidat tipul legităților sociale care acționează în contextul istoric în care acel fenomen se încadrează. Cu alte cuvinte, această cerință a istorismului subliniază, printre

¹² K. Popper, *op. cit.*, p. 170—171.

altele, unitatea dintre cercetarea procesuală (a *procesului* istoric) și cercetarea *structurală* (a structurilor istorice).

Structuralismul lui Claude Levy-Strauss neagă existența unui proces istoric social susținând că fiecare individ trăiește în mod diferit istoria și deci există atâtea procese istorice cîți indivizi există¹³. Lucien Sebag ajunge de fapt la o concluzie asemănătoare, susținând că societatea nu formează o *totalitate*, o structură unică¹⁴, că analiza structurală poate degaja și defini anumite structuri sociale numai prin comparația cîmpurilor distincte ale realității sociale și numai dacă face abstracție de continuitatea și relațiile cauzale dintre evenimente¹⁵ și că analiza istorică, neprocedînd la o astfel de abstractizare, nu poate dezvălui relații de determinare între structuri istorice. După L. Sebag, cercetarea istorică avînd ca obiect activitatea indivizilor și grupurilor, cu toată bogăția caracteristicilor ei, nu poate pune în lumină structurile sociale care sînt construcții ale spiritului uman, ale cercetătorului¹⁶. L. Althusser¹⁷ susține că fiecare nivel, fiecare sferă economică, politică, ideologică etc., a vieții sociale are un timp propriu, fără a exista un timp al întregii societăți.

Dar oamenii care trăiesc în *aceeași* societate, fiind legați între ei în multiple moduri, apare un proces unic *obiectiv*, de dezvoltare a societății în *ansamblul* ei, un proces *independent* de modul în care el se reflectă în viața psihică a oamenilor. Diversele structuri ale vieții sociale constau în relațiile dintre oamenii care trăiesc în aceeași societate și ca atare se integrează în structura totală a *ansamblului* societății. Conceptele de structură cu care operează cercetătorii vieții sociale sînt într-adevăr abstractii, ca orice concepte, dar care reflectă, ca orice concepte științifice, trăsături ale realității. De aceea, și întrucît realitatea socială este o realitate *structurată*, în care se manifestă raporturile cauzale dintre fenomene, între cercetarea cauzală și cercetarea structurală a vieții sociale, între dezvoltarea structurilor istorice și dezvoltarea interacțiunilor cauzale dintre aceste structuri nu există nici o contradicție ci o strînsă întrepîtrundere.

În sfîrșit, fiecare domeniu, fiecare sector al vieții sociale are o dezvoltare proprie, un ritm și un timp propriu, dar toate se integrează în dezvoltarea de ansamblu a societății care are ea însăși un timp global propriu. Între diversele structuri ale vieții sociale, integrat în sistemul social global, nu există ziduri chinezești, ci anumite legături legice dezvoltate de materialismul istoric, confirmate de practică. Un fenomen istoric nu poate fi înțeles decît în lumina structurii totale, de ansamblu, a societății din care face parte, a interacțiunilor, inclusiv cauzale, a diverselor structuri sociale „parțiale”.

7. O altă implicație a celei de a doua cerințe a istorismului marxist este următoarea. Pentru explicarea unui fenomen nu este suficient recursul la o lege — mai trebuie indicate condițiile concrete în care

¹³ C. Levy-Strauss, *Les limites de la notion de structure* în *Sens et usage du mot structure*, édité par R. Bastide, Gravenhage, 1962, p. 43—44.

¹⁴ L. Sebag, *Marxisme et structuralisme*, Paris, 1964, p. 56—57, 174—175, 221.

¹⁵ *Ibidem*, p. 101, 104, 126—127, 141—142, 164.

¹⁶ *Ibidem*, p. 126—127.

¹⁷ L. Althusser, *Deficiențele economiei clasice. Schiță a conceptului de timp istoric în Citindu-l pe Marx...* p. 147—180, în special p. 158—163.

acea lege a acționat. Precizarea condițiilor concrete de apariție a unui fenomen este cu atât mai necesară în studiul societății umane, ale cărei legi se manifestă, cum am subliniat, în succesiunea unui ansamblu de fenomene, ca rezultată a încrucișării diverselor acțiuni individuale, a influențelor diverselor condiții concrete. Studiarea condițiilor concrete este necesară pentru dezvăluirea modului de acțiune a legităților istorice. În ce privește explicarea unui fenomen istoric luat de sine stătător, aci intervine interacțiunea legilor sociale cu legi psihologice, biologice, naturale, cu regularități empirice ca cele semnalate de Popper, în condițiile istorice date. Aceste legități și regularități empirice nu sînt explicit menționate în lucrările istorice, ci sînt *implicite*, tacit presupuse. În schimb, lucrările istorice se ocupă pe larg de condițiile concrete în care s-a desfășurat un eveniment (proces) istoric și de care depinde natura legităților care l-au influențat.

8. Principiul istorismului se aplică atât în cazul utilizării metodei logice cît și în cazul utilizării metodei istorice de cercetare. Însemnătatea prezentării condițiilor concrete în care s-a produs un fenomen sau care au fost generate de el este cu atât mai însemnată pentru știința istorică, care își propune să reconstituie procesul istoric în desfășurarea lui concretă, cu legăturile lui generale și individuale, necesare și întîmplătoare. În expunerea istorică, explicațiile istorice ale înlănțuirii evenimentelor, dezvăluirea legităților care se manifestă în procesele istorice, sînt de cele mai multe ori implicite în logica expunerii istorice, în categoriile și noțiunile cu ajutorul cărora sînt caracterizate faptele istorice, în logica prezentării condițiilor concrete ale desfășurării evenimentelor.

9. E. Troeltsch¹⁸ înțelegea prin istorism concepția care vede toate formele experienței, inclusiv cunoștințele, în contextul schimbării istorice, în opoziție cu materialismul care privește lumea prin prisma unor legi eterne. El consideră faptul istoric ca un fapt strict individual dar admitea și existența unor norme generale care transcend individualitatea faptului istoric. F. Meinecke¹⁹ înțelegea prin istorism concepția care consideră istoria nu numai ca o realitate în continuă schimbare, dar și ca o manifestare exclusivă a unicului, individualului. El a opus istorismul concepțiilor care admiteau legi naturale universale ale societății. Meinecke a deplasat deci accentul în înțelegerea termenului istorism de la schimbare la individual. El a prezentat modul în care în literatura nemarxistă după părerea lui s-a constituit istorismul pînă la Goethe și Ranke. S-a răspîndit accepția termenului istorism ca desemnînd concepțiile care susțin că istoria se ocupă exclusiv cu singularul, cu unicitatea fără a se preocupa de legi.

În istorie, reconstituirea singularului are, în adevăr, o pondere mult mai mare decît în alte științe (ca de exemplu în fizică). Dar istoricul, ca orice cercetător științific, utilizează pentru caracterizarea *singularului*, limbajul, deci noțiunile generale (stat, lege, om politic, război etc.). Încercările celor care susțin preocuparea exclusivă a istoriei pentru fenomenele singulare de a depăși această contradicție se soldează inevitabil cu un eșec. Faptul că însăși caracterizarea evenimentelor istorice singulare este realizată cu ajutorul noțiunilor generale reprezintă o con-

¹⁸ E. Troeltsch, *Der Historismus und seine Probleme*. Tübingen, 1922.

¹⁹ F. Meinecke, *Entstehung der Historismus*, München-Berlin, 1936.

tradiție în care pe plan metodologic se reflectă o contradicție a realității însăși inclusiv a realității istorice, în care *generalul se manifestă în singular*. Este desigur adevărat că istoria este un rezultat al acțiunii indivizilor umani, tocmai pentru că indivizii umani, personalitățile umane, trăiesc împreună în societate, dar din împletirea nenumăratelor acțiuni individuale apar rezultatele independente de voința și intenția indivizilor, rezultate în a căror înlănțuire și evoluție se manifestă tendințele generale, legice ale dezvoltării istorice.

10. Cerința istorismului de a privi fiecare fenomen în conexiunile lui concrete reflectă faptul că legile istorice se manifestă prin întrepătrunderea și succesiunea evenimentelor singulare, unice, întîmplătoare și are o mare însemnătate practică. Reiese că legile dezvoltării sociale pot fi folosite numai ținîndu-se seama de condițiile concrete în care ele se manifestă, deci de condiții concrete din fiecare țară. Aprecierea acestor condiții concrete și folosirea corespunzătoare a legilor dezvoltării sociale este de competența partidului comunist din țara respectivă.

11. Windelband, Rickert, și alți adepți ai istorismului nemarxist în sensul de mai sus, susțin că selectarea faptelor istorice se operează prin raportarea lor la valori, — raportarea la valoare fiind concepută nu ca o *judecată* de valoare, ca o *apreciere*, ci ca *acceptarea*, *demonstrarea*, *afirmarea unei legături* între faptul dat și o valoare generală. Alți adepți ai istorismului în sensul de mai sus consideră că istoricii procedează nu numai la o *raportare la valori*, ci și la *aprecieri*, la *judecări* de valoare, din care cauză istoria *nu* poate reconstitui realitatea obiectivă. În ambele cazuri istorismul nemarxist consideră că în ordonarea și în general în expunerea faptelor istorice *nu* intervine efortul de dezvoltare a legității istorice.

Nu intenționăm să ne ocupăm în mod special de problema criteriului de selectare a faptelor istorice, dar trebuie să prezentăm câteva considerente asupra raportului dintre problema valorii pe de o parte, problema obiectivității și a istorismului în cercetarea istorică pe de altă parte. În ce ne privește considerăm că știința istorică, avînd drept obiectiv reconstituirea procesului istoriei umane, procedează în mod inerent la reconstituirea unor acțiuni care *au avut* o anumită valoare, *au creat* anumite valori. Considerăm că istoricul, deși caută să restrîngă la minimum cîmpul judecăților de valoare explicite, ia în mod inerent o atitudine valorizatoare (partinică) față de acțiunile istorice pe care le cercetează și le prezintă. *Alegerea* temei pornește de la judecata de valoare asupra necesității și importanței cercetării ei. În *tratarea* temei intervine uneori o simplă *raportare* la valori (de exemplu: un studiu care-și propune să lămurească cine au fost părinții unei personalități, reprezintă raportarea amănuntelor găsite la valoarea sau valorile întrucipate de acea personalitate). Raportarea la valori presupune însă anumite *aprecieri*, anumite *judecări* de valoare ale istoricului. Aprecierile istoricului iau în zilele noastre mai rar forma unor *judecări* de valoare explicite, dar se exprimă implicit prin termenii utilizați (ca de pildă „repreșiuni”, „atrocități”, imperialist, antiimperialist) prin logica generală a expunerii istorice, prin concluziile sugerate.

Nu contestăm că prezența raportărilor la valoare sau a judecăților de valoare poate fi un obstacol în calea reconstituirii veridice a proce-

sului istoric dar credem că această prezență *nu* este în *mod necesar*, inevitabil, un astfel de obstacol.

Prezența aprecierii este principial perfect compatibilă cu reconstituirea obiectivă a faptelor istorice și a succesiunii lor. Pentru a fi *apreciat*, un fapt istoric, un proces istoric, inclusiv procesul dezvoltării istorice a unei țări sau a umanității în ansamblul ei trebuie *reconstituit*. Judecata de existență asupra unui obiect, diferă de judecata de valoare asupra lui (chiar dacă părerile asupra esenței deosebirilor dintre judecățile de existență și cele de valoare variază — deosebirea însăși nu poate fi negată).

Faptele istorice au valoare sub multiple aspecte dar o condiție în funcție de care sînt selectate faptele istorice este valoarea lor informativă pentru desfășurarea ansamblului procesului istoric. Tocmai de aceea selectarea faptelor istorice este influențată de „nivelul” publicului, de scara lucrărilor.

Un eveniment istoric „important” este selectat pentru că prin influența mai amplă care a exercitat-o asupra procesului istoric aduce mai multă informație acestui proces. Un eveniment care este selectat de istoric pentru că a avut de pildă o valoare culturală deosebit de mare (luăm aici cultura în sensul restrîns de cultură spirituală) este selectat tocmai pentru că furnizează informații mai edificatoare asupra culturii din epoca respectivă. Dar odată selectat, pentru explicarea aceluși fapt de cultură de o deosebită valoare se recurge atît la fapte de valoare culturală mai mică, cît și la fapte din afara culturii spirituale tocmai pentru valoarea lor informativă, explicativă asupra procesului istoric.

În selectarea faptelor istorice intervin și alte valori. Dar valoarea fundamentală a unei cercetări istorice științifice este tocmai valoarea cognitivă, respectiv adevărul istoric (adevărul asupra desfășurării procesului istoric obiectiv). „Independența relativă” a diverselor forme ale suprastructurii, ale diverselor sectoare ale vieții sociale — inclusiv a sferei cercetării istorice — face principial posibilă respectarea sistemului de valori fundamentale a activității de cercetare istorică, deci a adevărului istoric. Partinitatea marxistă nu exclude obiectivitatea în reconstituirea procesului istoric, pentru că aprecierile partinice marxiste corecte asupra acestui proces presupun tocmai cunoașterea lui obiectivă.

Cunoașterea și aprecierea valorilor din trecutul istoric nu este în contradicție cu dezvăluirea legilor dezvoltării sociale, pentru că acestea se manifestă tocmai în geneza și succesiunea valorilor umane.

Istorismul cere ca aprecierile istoricului asupra unui eveniment istoric să țină seama de : a) sistemul de valori al epocii în care evenimentele date s-au petrecut ; b) influența aceluși eveniment asupra accelerării sau frînării progresului istoric. Suprema judecată de valoare istorică, implicită în lucrările marxiste, și care include și luarea în considerare a experienței istorice a contemporaneității, este aceea asupra aportului unei acțiuni istorice la progresul social (A. Joja). Dar atît sistemul de valori al epocii respective cît și aportul la progresul social pot fi înțelese numai prin elucidarea legilor dezvoltării sociale.

Valoarea științei istorice constă printre altele în conservarea tezaurului valorilor umane și în aportul la formarea sistemului actual de

valori (de exemplu: educația în spiritul patriotismului socialist și a internaționalismului proletar) cât și în aportul la dezvoltarea legităților dezvoltării sociale. Valoarea științei istorice constă în aportul la cultivarea respectului față de adevăr în viața publică. Căci valorile și judecățile de valoare ale unei clase și societăți progresiste se pot întemeia numai pe adevăr — valoare căreia trebuie să fie subordonată orice cercetare științifică inclusiv cercetarea istorică marxistă.

12. A treia cerință a istorismului marxist, aceea de a privi fiecare fenomen în lumina experienței prezentului, nu are nimic de a face cu cerința de a adapta prezentarea unui fenomen trecut la dorințe, inclinații, interese ale momentului, ci are în vedere folosirea pentru cercetarea trecutului a cunoștințelor *obiective* obținute prin cercetarea științifică a prezentului. Această cerință are de asemenea mai multe aspecte.

În primul rînd în cercetarea trecutului unui fenomen trebuie să ținem seama de prezentul lui astfel încît concluziile cu privire la istoria trecută să fie compatibile cu realitatea prezentă. Aceasta nu înseamnă că starea prezentă a existat din totdeauna. Dar concluziile trase din cercetarea istorică a trecutului unui fenomen nu pot fi admise dacă intră în contradicție cu ceea ce se cunoaște despre realitatea prezentă, nemijlocită a aceluși fenomen, și dacă fac inexplicabilă această realitate, nemijlocită. Geneza și evoluția poporului român nu poate fi înțeleasă dacă nu se ține seama de spațiul geografic în care trăiește astăzi, de faptul că este astăzi poporul cel mai mare ca număr din sud-estul Europei.

În al doilea rînd din examinarea prezentului unui fenomen se pot trage unele concluzii pentru cunoașterea trecutului. Încă Tucidide a folosit așa-numitul raționament prin recurență încetățenit în cercetarea istorică. Marc Bloch studiind peisajul rural al Franței contemporane lui, H. H. Sthal, studiind viața cu resturi arhaice a satelor din Munții Vrancei, au putut trage concluzii privitoare la regimul agrar medieval.

În al treilea rînd, experiența prezentului dezvoltă efecte ale fenomenului din trecut care nu se puteau bănui la vremea în care fenomenele mai vechi s-au produs.

În sfîrșit, cercetarea fenomenelor prezente ajută la înțelegerea unor fenomene similare din trecut. Marx a arătat că numai societatea în care forma marfă este forma generală a produsului muncii, deci numai societatea capitalistă, a permis descoperirea legii valorii, care a funcționat și în cazul schimburilor de mărfuri din orînduirile precedente dar pe care gînditorii geniali ca Aristotel n-au putut-o concepe tocmai ca urmare a condițiilor sociale a epocii lor²⁰. Experiența actuală a diverselor forme de luptă de clasă, a dezvoltării relațiilor dintre națiuni permite o mai bună înțelegere a luptelor de clasă și a relațiilor dintre națiuni în deceniile trecute, în secolul trecut. În toate aceste cazuri, principiul istorismului cere ca „extrapolarea” la trecut a cunoștințelor despre prezent, să se facă numai la fenomene similare, ținîndu-se seama de condițiile istorice concrete în care fenomenele anterioare s-au desfășurat.

13. B. Croce, negînd de fapt realitatea obiectivă a trecutului istoric, reducînd cunoașterea istorică la intuiție pur subiectivă, a proclamat că „orice istorie este istorie contemporană” în sensul că isto-

²⁰ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, 1974, p. 89—90.

ricul construiește imaginea trecutului în funcție de caracteristicile proprii personalității, de înclinațiile și nevoile sale. Croce a denumit această concepție, „istorism absolut”. Ideile lui Croce au fost în mare parte reluate de Ch. Becker ²¹. Becker a fost unul din întemeietorii prezenteismului care susține că fiecare istorie construiește propria imagine asupra trecutului în funcție de nevoile prezentului.

„Istorismul absolut” al lui Croce s-a transformat în contrariul său, în negarea oricărui istorism. Este adevărat că istoricul răspunde și trebuie să răspundă la nevoile prezentului. Dar el poate răspunde cel mai bine la nevoile prezentului furnizând cunoștințe obiective asupra istoriei, care pot fi utilizate de contemporaneitate pentru rezolvarea problemelor prezentului pe baza cunoașterii realității istorice obiective. Interesele reale ale prezentului și în primul rând interesele societății socialiste trebuie ele însele cunoscute obiectiv și numai dacă este obiectivă cercetarea istorică poate ajuta la cunoașterea lor.

Problema abordată aici este legată de aceea a raportului între știință și ideologie, care depășește tema comunicării de față. Se știe însă că marxismul, care a transformat ideologia într-o ideologie științifică, a pus și bazele istoriografiei științifice. Amintim numai că după Marx raportul dintre reprezentanții ideologiei unei clase și clasa pe care ei o reprezintă constă în aceea că ideologii ajung din punct de vedere teoretic la problemele și soluțiile spre care o anumită clasă este împinsă în practică de interesele și poziția ei socială ²².

Ajungând la cunoașterea adevărului obiectiv cercetarea marxistă ajunge în ultimă instanță din punct de vedere teoretic la soluții spre care clasa muncitoare este împinsă din punct de vedere practic. Clasa muncitoare, oamenii muncii sînt profund interesați în cunoașterea obiectivă a realității istorice, pentru a folosi în lupta pentru făurirea și dezvoltarea societății socialiste cunoașterea legităților dezvoltării istorice și a condițiilor concrete de manifestare a lor, precum și valorile acumulate de omenire.

15. Principiile istorismului se aplică cunoașterii istorice însăși. Cunoașterea istorică este ea însăși un proces istoric. Din cauza caracterului lacunar al izvoarelor istorice (în care în trecut se reflecta cu greu în special viața claselor și a popoarelor asuprite), din cauza cîmpului mai larg lăsat diferiților factori subiectivi, din cauza complexității fenomenelor istorice, erorile apar în lucrările istorice mult mai ușor decît de pildă în lucrările cercetătorilor din domeniul științelor naturale sau psihologice. Dar în istorie, ca în orice altă știință, procesul de cunoaștere a adevărului obiectiv se realizează în procesul neîntrerupt de succesiune al adevărilor relative care conțin nucleul adevărului absolut. Obiectivitatea științei istorice marxiste nu constă în atingerea odată pentru totdeauna a unui adevăr nedepășibil. Obiectivitatea științei istorice marxiste constă în *posibilitatea* acumulării continue de noi cunoștințe, în *posibilitatea perfecționării* continue a modului de reflectare a procesului istoric obiectiv, în *procesul* de aproximare, de reconstituire tot mai adecvată a realității istorice.

²¹ Vezi Ch. Mc. Arthur Destler, *The Crocean Origin of Becker's Historical Relativism*, în *History and Theory*, IX, (1970), vol. 3, p. 335—342.

²² K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 8, București, 1960, p. 148.

L'HISTORISME MARXISTE

RÉSUMÉ

Les acceptions du mot historisme sont très variées. Lorsqu'il affirme que le marxisme n'est pas un historisme, L. Althusser donne une acception particulière au terme historisme, en le réduisant à un empirisme spéculatif et relativiste, repoussé en effet par le marxisme. Mais l'acception du terme historisme, la plus répandue dans la littérature marxiste et la plus adéquate, est celle d'un principe de recherche qui implique trois exigences : à savoir que chaque phénomène, soit étudié a) dans le processus de son développement, dans les étapes de son évolution; b) dans ses connexions fondamentales liées aux conditions historiques concrètes de son déroulement; c) à la lumière de l'expérience historique, c'est à dire à la lumière de ce qu'il est devenu à présent.

La première exigence de l'historisme marxiste découle de la succession des différentes formations socio-économiques et des différents stades de ces formations et de l'existence des lois et légités historiques spécifiques à ces formations et stades de développement. L'auteur discute les conceptions neo-positivistes concernant le rôle des lois générales dans l'explication historique et repousse la critique de K. Popper sur la notion de loi-tendance, en relevant que l'action d'une loi-tendance peut être infirmée ou confirmée par l'étude des sociétés anciennes et par l'apparition ou la non-apparition dans le présent, des prémisses du phénomène „final” prévu par la loi-tendance. La deuxième tendance de l'historisme découle de l'unité de la recherche *processuelle* et *structurale* de l'histoire. L'auteur critique les conceptions structuralistes sur la recherche historique et le temps historique. La deuxième exigence de l'historisme marxiste se rattache également au fait que l'explications d'un phénomène historique suppose le recours aux lois-historiques et d'autre nature — et aux conditions concrètes dans lesquelles ces lois ont actionné. Dans les travaux historiques marxiste, le dévoilement des lois historiques s'accomplit le plus souvent d'une manière implicite par la logique de l'exposé historique, par les catégories et notions utilisées.

On examine les attitudes valorisantes implicites dans tout exposé historique, mais l'on fait des distinctions entre ces attitudes et les jugements d'existence sur les faits historiques, en soulignant que cette distinction évite le relativisme historique. La troisième exigence de l'historisme ne doit pas être confondue avec le présentisme, car elle suppose l'étude objective du passé et du présent historique. L'objectivité de la science historique ne consiste pas dans la fixation des conclusions données pour toujours, mais dans la possibilité d'accumuler toujours de connaissances nouvelles et de *perfectionner* le processus de la reconstitution des réalités historiques.

CONCEPȚIA P.C.R. PRIVIND FORMA TACTICĂ LEGALĂ ȘI ILEGALĂ DE ACTIVITATE REVOLUȚIONARĂ (1921—1944)

DE

FLOREA NEDELCU

Activitatea politică desfășurată de proletariatul din România pentru apărarea libertăților democratice, a formelor instituționale cu caracter constituțional care să-i faciliteze lupta socială, și în general, să creeze un câmp larg de evoluție progresului întregii societăți se relevă ca o permanență în istoria mișcării muncitorești din România. Înscriindu-și în program necesitatea luptei pentru desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și prefacerea lor în proprietate socială, înlăturarea societății burghezo-moșierești și întemeierea societății socialiste, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România își asuma în anul 1893 sarcina luptei împotriva monarhiei, pentru o republică democratică, pentru realizarea egalității între toți cetățenii, indiferent de naționalitate, fapt ce a contribuit la crearea unei largi opinii democratice în România¹.

Desfășurându-și activitatea pe fondul adâncirii procesului revoluționar intern și al valului luptelor politice ce a cuprins întreaga lume după încheierea primului război mondial, Partidul Socialist din România s-a situat cu consecvență în fruntea luptelor maselor populare pentru o Românie reintregită, democratică. Definindu-se clar ca reprezentînd „un partid de clasă, care, inspirîndu-se din ideile socialismului științific, urmărește desființarea sub orice formă a exploatării muncii” avînd „istoricește chemarea de a înfăptui această socializare a pămîntului, a fabricilor și uneltelor de muncă”², Partidul Socialist din România afirma prin „Declarația de principii” din decembrie 1918, hotărîrea de a organiza și conduce lupta tuturor păturilor exploatare împotriva reacțiunii burghezo-moșierești, pentru democrație și progres social³. În același timp, Congresul partidului social-democrat din Ardeal și Banat ținut în zilele de 19—20 ianuarie 1919 la Sibiu declara că, „în urma înfăptuirii unității naționale consideră (ca) cel mai apropiat și mai important țel al său lupta pentru desăvîrșita democratizare a țării, pentru restabilirea cît mai grabnică a sistemului constituțional și pentru înfăptuirea reformei electorale și a reformei agrare drepte și radicale”⁴. Declarația Partidului socialist și Uniunii Sindicale din Ro-

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 17.

² „Socialismul” din 9 (22) decembrie 1918.

³ Ibidem.

⁴ „Adevărul” din 13/26 ianuarie 1919 și din 20 ianuarie/2 februarie 1919.

mânia din 13 februarie 1919 afirma imperativ că „România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mâine”⁵.

Este de remarcat faptul că anii 1918—1920, care au relevat o creștere impetuoasă a avântului și combativității revoluționare a proletariatului din România, ne oferă numeroase momente de seamă ale luptei pentru democratizarea vieții politice și de stat, pentru o societate a progresului. Puternica demonstrație a muncitorilor tipografi din 13 decembrie 1918, numeroasele manifestări și acțiuni greviste care aveau să culmineze cu greva generală din octombrie 1920, au afirmat hotărârea clasei muncitoare din România, a maselor populare exploatare pentru acordarea votului universal, ridicarea cenzurii și a stării de asediu, înfăptuirea reformei agrare într-un spirit democratic, garantarea libertăților constituționale.

Cu acest prilej a reieșit cu claritate necesitatea constituirii partidului revoluționar de tip nou care să dispună de capacitatea organizării și conducerii maselor populare în procesul luptei pentru înfăptuirea revoluției sociale, a apărării drepturilor și libertăților democratice.

În plină activitate revoluționară, în mai 1920, programul Partidului Socialist din România cerea intensificarea acțiunilor pentru cucerirea votului universal pentru toți locuitorii fără deosebire de religie, neam, de la 18 ani, dreptul de vot pentru femei, suprimarea senatului ca instituție antidemocratică, libertatea presei, a întrunirilor, respectarea libertăților individuale. Documentul sublinia că : „Unele din aceste cerințe sînt prevăzute în Constituție, dar sînt înlăturate prin diferite legi și regulamente, și mai ales, prin practica de toate zilele. Libertățile individuale nu există decît pentru membrii claselor exploatare”⁶.

Răspunzînd acțiunilor represive, cu înlăturarea brutală a libertăților și normelor constituționale ce au urmat grevei generale din octombrie 1920, Consiliul general al Partidului Socialist și al Uniunii Sindicale cerea în februarie 1921, în numele proletariatului român ridicarea stării excepționale, intrarea în normal a vieții publice, redeschiderea sediilor organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare, crearea posibilităților legale pentru ca acestea să-și poată apăra interesele economice, politice și sociale⁷.

Este de semnalat faptul că încă de la început, militanții revoluționari au conceput partidul ca un organism politic legal ; nu au ascuns — deși exista în țară un regim de cenzură și stare de asediu — pregătirile organizatorice și politice care se făceau pentru desfășurarea lucrărilor congresului de constituire al P.C.R. ; acestea au fost date publicității prin presă și celelalte forme de propagandă publică de care partidul dispunea. Mai mult, s-a obținut aprobarea din partea autorităților guvernamentale pentru ținerea Congresului care și-a deschis lucrările la 8 mai 1921, precum și autorizația pentru local⁸. Cu toate acestea, reacțiunea burghezo-moșierească

⁵ „Socialismul” din 17 februarie 2 martie 1919.

⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916 — 1921*, București, Edit. politică, 1966, p. 371—390.

⁷ „Socialismul” din 16 februarie 1921.

⁸ Într-o scrisoare de protest adresată Președintelui Adunării deputaților de către delegații secțiilor arestați la Congresul I se spunea : „Această arestare, făcută din ordinul guvernului, nu poate avea nici un motiv legal deoarece ținerea congresului, deși făcută sub stare de asediu, a fost anunțată cu luni de zile înainte de data fixată, a fost încuviințată de Ministerul de Interne și de Comandamentul militar și mai mult chiar, ordinea de zi nu numai că a fost

a încălcat grav prevederile constituționale. După ce în prealabil procedaseră la arestarea a numeroși membrii din conducerea centrală, precum și ai comitetelor locale ale partidului, organele represive au ordonat sub amenințarea armelor, întreruperea dezbaterilor pe ziua de 12 mai 1921, concomitent cu arestarea congresiștilor care votaseră transformarea Partidului Socialist în Partid Comunist și afilierea la Internaționala a III-a Comunistă. Militanților comuniști în frunte cu Gh. Cristescu, M. Cruceanu, Al. Dobrogeanu Gherea, D. Fabian, Timotei Marin, Gheorghe Stoica, Gh. Niculescu-Mizil, Elena Filipovici ș.a., li s-a intentat monstruosul proces din Dealul Spirii fiind traduși — sub motivul ireal⁹ al reprezentanților unei organizații teroriste ilegale — în fața tribunalului militar al Corpului II Armată. Perioada ianuarie-iunie 1922 cât a durat procesul a prilejuit o sporire a terorii îndreptată împotriva Partidului Comunist, teroare care avea să se concretizeze în schinguierea arestaților și asasinarea în martie 1922 a militantului comunist Leonte Filipescu sub pretextul tentativei de fugă de sub escortă.

Toate acestea ținteau la intimidarea mișcării revoluționare, la dezorganizarea tinerului partid comunist și, pe un plan ceva mai îndepărtat, la fabricarea unor pretexte legale pentru ilegalizarea ulterioară a P.C.R.*

În aceste condiții vitrege de activitate, abia la 4 decembrie 1921 s-a putut constitui un nucleu de conducere care ulterior a devenit Comitet Executiv Provizoriu al P.C.R.

Cu toate acestea, Partidul Comunist a continuat să-și reafirme hotărârea de a folosi toate posibilitățile de care dispunea pentru a-și continua activitatea legală.

— „Tactica partidului — sublinia motiunea adoptată la 2 februarie de Secția Craiova a P.C.R. — va fi aceea a luptei intransigente pe față și la lumina zilei. Nu admite terorismul și actele necugetate și își manifestă credința că numai prin acțiunea de luminare și de educare a clasei muncitoare se va croi drumul dezvoltării sale”⁹. Protestând împotriva includerii atentatorilor de la Senat în frunte cu Max Golștein în procesul din Dealul Spirii, prin care regimul burghez încerca să prezinte Partidul Comunist ca o grupare anarhistă-teroristă¹⁰, documentele partidului subliniau în același timp, intenția comuniștilor de a participa la viața parlamentară, transformând Camera deputaților într-o tribună de demascare și combatere a abuzurilor burgheziei și moșierimii pentru democratizarea vieții publice și de stat.¹¹

publicată pretutindeni, dar a și fost explicată la cererea abuzivă a guvernului care ne-a pus sala partidului la dispoziție.

Dezbaterile Congresului au avut loc în mod public, în fața reprezentanților presei care, au făcut zilnic dări de seamă de pe ideile și rezoluțiile dezbătute și admise ca și în fața agenților guvernului, nelimpdicați de a asista”.

(*Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916 — 1921*. București, Editura politică, 1966, p. 735).

* Vezi pentru aceste probleme M.C. Stănescu, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, Edit. politică, București, 1971.

⁹ „Socialismul” din 9 februarie 1922.

¹⁰ „Socialismul” din 31 martie 1922 (art. — *Noi și atentatul*).

¹¹ *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România, 1921—1924*, Edit. politică, București, 1970, p. 159 (*Manifest electoral al C.F. al P.S.C.R.*)

Numeroase documente apărute în perioada dintre congresele I și II al P.C.R. au relevat necesitatea deschiderii partidului spre masele largi populare, ancorarea lui în realitate ca un organism viu cu o tactică flexibilă, organizator și conducător al proletariatului român. În repetate rânduri s-a atras atenția asupra pericolului ca în fața greutăților întâmpinate să nu se dea curs unor tendințe de centralism excesiv care să izoleze partidul de celelalte grupări politice progresiste și de masele exploatare, necesitatea îmbinării armonioase a activității ilegale — acolo unde era impusă de autorități — cu forme de activitate legală.

„Partidul Comunist — preciza un document din 1 octombrie 1922 — adevăratul reprezentant și conducător al proletariatului, pune la baza sa, în deosebire de partidul social-democrat — principiul celui mai sever centralism, și concomitent își dă toate silințele ca să devină un partid de masă, adică să cuprindă în întregime nu numai avangarda cea mai conștientă a proletariatului, ci să-și cîștige o influență decisivă asupra clasei muncitoare în totalitatea ei.

La aceasta partidul comunist poate ajunge numai în cazul cînd el reprezintă un organism social viguros, mlădios, care-i în stare să suporte și să dea lovitură, cînd toți membrii partidului, asemenea celulelor corpului, participă în modul cel mai activ și conștient la viața partidului, cînd, într-un cuvînt, partidul este clădit pe baza centralismului democratic și a caracterului de masă”¹².

Congresul al II-lea al P.C.R. din octombrie 1922 a luat poziție deschisă împotriva terorii regimului burghez care a dus practic în majoritatea regiunilor țării la imposibilitatea activității legale a partidului comunist. Raportul Comitetului Executiv asupra activității desfășurate în perioada 1921—1922 sublinia că arestările din mai 1921, fapt care a dus la pierderea a numeroși conducători, precum și alte forme de abuzuri și represalii brutale împotriva organizațiilor partidului din întreaga țară, i-a aruncat pe comuniști în ilegalitate, în contradicție cu concepția practicii revoluționare a P.C.R. de a activa deschis, legal.¹³ „Singura formă — releva Raportul C.E. al P.C.R. — sub care în timpul teroarei ar fi putut să existe vreo organizație comunistă era forma ascunsă, pe care nici măcar nu o putem numi ilegală pentru că nu necesitatea de a călca vreo lege putea sili atunci o organizație comunistă de a evita publicitatea. Dimpotrivă! Interesul cel mai mare al mișcării comuniste era crearea unui partid comunist public și deci legal”¹⁴. Menționînd gradul ridicat al terorii la care era supusă mișcarea revoluționară, Raportul preciza că: „Totuși ea și-a dat ajutorul pentru reînceperea mișcării muncitorești legale de tot soiul. Primul pas spre refacerea mișcării revoluționare legale era fără îndoială reconstituirea sindicatelor”¹⁵.

Rezoluțiile Congresului al II-lea demascau campaniile de ponegrire a Partidului Comunist, organizate de reacțiunea burghezo-moșierească. „Pentru a scăpa de ridicolul acțiunii ei reacționare — arătau documentele — oligarhia porni o campanie de clevetire și ponegrire a Partidului Comunist, arătîndu-l drept o adunătură de aventurieri anarhiști, atentatori, și mai ales de vînduți străinilor, căutînd să-l compromită în fața munci-

¹² „Iașul socialist” din 1 oct. 1922 (art. *Caracterul de masă al Partidului Comunist*).

¹³ Arh. C.C. al P.C.R., fond 96, dos. 6547; vezi și „Socialismul” din 19 și 22 octombrie 1922.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

torimii și micii burghezii (. . .) Cu toate aceste acțiuni teroriste, reacțiunea oligarhiei n-a putut înfringe mișcarea comunistă care a continuat să se manifeste sub diferite forme și care, răzbind prin dictatura burgheză, înfringe teroarea și-și cucerește un loc în viața legală a societății burgheze”¹⁶. Cu aceeași demnitate erau respinse calomniile reacțiunii și era manifestată deschis hotărîrea de activitate legală în viața social-politică a țării și cînd se afirma : „Partidul Comunist din România respinge toate minciunile presei burgheze și social-democrate, inventate pentru a îndepărta pe muncitorii manuali și intelectuali de sub influența lui, minciuni care pretind că el — Partidul Comunist — organizează atentate la viața oamenilor politici și organizează sabotarea producției, declară că încă de la înființarea lui a fost și va fi și de acum un partid de masă care în activitatea sa se bazează pe studierea activității obiective a societății burgheze și a societății românești îndeosebi, a greutăților și piedicilor pe care această dezvoltare le pune în calea revoluției proletare și va căuta să ridice conștiința maselor muncitoare pentru cunoașterea acestor piedici și greutăți și al rolului ei în societate”¹⁷.

Pe fondul unei amplificări considerabile a valului de represiuni îndreptate împotriva Partidului Comunist cu limitarea excesivă a activității sale politice și de masă, arestarea militanților și interzicerea manifestărilor și demonstrațiilor, în cadrul partidului au apărut curente cu privire la căile tactice de activitate ce se impuneau a fi adoptate. Trebuie subliniat de la început că partizanii curentului stîngist de nuanță pucistă, avînd ca principal ideolog pe Marcel Pauker au avut un slab ecou în mijlocul activului de partid și puțini reprezentanți în organele conducătoare¹⁸. Concepția aventuristă exprimată de M. Pauker după care România se afla în acea perioadă în fața revoluției iar partidului i se pune doar problema de a avea doar „voința de a cuceri puterea”, „voința de a învinge” abandonînd preocupările organizatorice și legătura cu masele largi populare au primit o puternică ripostă din partea curentului realist, dominant în partid, care pe baza studierii condițiilor concrete social-politice și economice în care-și desfășurau activitatea au subliniat în mod deosebit pericolul izolării partidului în viața politică a României, necesitatea stringentă a fortificării legăturilor sale și a extinderii acestora cu toate categoriile și păturile sociale exploatate pentru a le organiza și conduce în mod eficient la revoluția proletară și răsturnarea orînduirii burghezo-moșierești. Legătura indisolubilă cu masele, în condițiile păstrării entității sale structural-organizatorice și politico-revoluționare era o condiție „sine qua non” pentru succesul în lupta împotriva exploatării.

Pe această linie au fost publicate în presa comunistă și revoluționară numeroase studii exprimînd concepția reprezentanților curentului realist (Gh. Niculescu-Mizil, Gh. Cristescu, N. Popescu Doreanu, S. Șain ș.a.) între care menționăm cîteva titluri : *Caracterul de masă al Partidului Comunist*¹⁹. *Structura socială a partidului*²⁰. *Să creăm partid*²¹. *Val revolu-*

¹⁶ „Socialismul” din 19 octombrie 1922.

¹⁷ „Socialismul” din 22 octombrie 1922.

¹⁸ „Socialismul” din 5 martie 1924 (art. *Spre revoluție*) și 7 martie 1924 (art. *Să vrem puterea politică*).

¹⁹ „Iașul Socialist” din 1 octombrie 1922.

²⁰ „Socialismul” din 23 ianuarie 1924.

²¹ „Socialismul” din 24 februarie 1924.

ționar și perioadă revoluționară²². Ce e de făcut? ²³ și numeroase altele, documente care au combătut cu intransigență curentul anarhist, determinând evoluția partidului pe o cale revoluționară realistă, marxist-leninistă. Aceasta a ferit partidul de a întreprinde acțiuni aventuriste care să-l izoleze de mase, i-a deschis un larg câmp de activitate în sînul acestora, în ciuda grelelor condiții în care era nevoit să-și desfășoare activitatea.

Este de reținut efortul deosebit făcut de conducerea P.C.R. de a folosi toate formele de activitate posibile pentru a-și desfășura o activitate legală, paralel cu lupta constantă pentru obținerea unei activități legale reale. Subliniind că prin permiterea existenței legale a C.C. al P.C.R., reacțiunea urmărea să dea impresia în sînul opiniei publice a respectării legalității, în condițiile cînd în fapt P.C.R. era scos în afara legii, Al. Dobrogeanu Gherea, secretar al C.C. al P.C.R. nota într-un articol publicat în „Lupta socialistă” din 15 iunie 1924 :

„Comitetului Central îi mai rămîne însă sarcina de a continua pe toate căile care îi mai rămîn admise de teroarea desfășurată, de oligarhie, să demaște reacționarismul regimului actual, să demaște opiniei publice muncitoare măsurile ascunse de asuprire și să obțină legalitatea partidului comunist”.

Opțiunea sinceră și fermă a Partidului Comunist Român pentru calea legală de activitate, deși acesta era nevoit să o desfășoare în condiții de teroare, este credem edificator exprimată de rapoartele înaintate Comitetului Executiv al Cominternului în anii 1923 — 1924 de către Gheorghe Cristescu, Secretarul General al partidului²⁴. Astfel, după ce arată că „partidul are mult de suferit sub presiunea reacțiunii” care și acolo unde în mod oficial este tolerat este împiedicat să organizeze adunări publice și manifestații, Gheorghe Cristescu ține să asigure executivul Internaționalei Comuniste că : „Lupta noastră are ca scop obținerea prin luptă a neaparatei legalități a organizațiilor noastre”²⁵.

Dînd dovadă de elasticitate în orientarea revoluționară, militanții de frunte ai partidului au definit de pe poziții leniniste conținutul stării de ilegalitate care părea a fi din ce în ce mai inerentă, apreciind-o nu ca trecerea la forme de luptă anarhice, la ruperea legăturilor cu masele și transformarea într-o grupare pucistă, ci, dimpotrivă, la menținerea legăturilor cu păturile sociale exploatate.

„Totuși — releva în acest sens, „Iașul Socialist” din 1 octombrie 1922 — chiar mișcarea ilegală dacă ea este pătrunsă de spiritul cu adevărat comunist, nu pierde legătura cu masele largi ale proletariatului și le conduce în luptă . . .”²⁶.

În pofida convingerilor de care erau animați majoritatea fruntașilor P.C.R. de a face toate eforturile pentru desfășurarea unei activități legale, în cadrul sistemului constituțional, de respectare și largire a conținutului libertăților democratice, a legalității și prevederilor constituționale cu orientare progresistă, reprezentînd în fapt cuceriri ale maselor exploatate

²² „Socialismul” din 14 martie 1924.

²³ „Socialismul” din 10 iunie 1923.

²⁴ *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România (mai 1921 — aug. 1924)*, Edit. politică, București, 1970, pp. 510 ; 622.

²⁵ *Ibidem*, p. 510.

²⁶ „Iașul Socialist” din 1 octombrie 1922.

într-o îndelungată perioadă de sacrificii și jertfe, regimul burghez, pe măsură ce și-a consolidat pozițiile economice și politice, a trecut la adoptarea unor măsuri represive antimuncitorești brutale, vizînd în primul rînd lichidarea Partidului Comunist.

Încălcînd grav cele mai elementare norme ale vieții constituționale, libertăților și prevederile democratice elaborate și notificate de însăși parlamentele burgheziei și moșierimii, reacțiunea printr-o serie de ordonanțe militare emise în anul 1924 (aprilie, iulie) a ilegalizat practic activitatea P.C.R. și a celorlalte organizații revoluționare (Sindicatul unitare, U.T.C., Cercul femeilor comuniste, Organizația cultural-sportivă „Prietenii Naturii” etc.) Aceste măsuri represive au primit un cadru oficial prin promulgarea la 19 decembrie 1924 a Legii pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștei publice („Legea Mirzescu”) în virtutea căreia, peste 800 de militanți comuniști, între care cadre din conducerea centrală, a organelor regionale și locale, activiști ai sindicatelor unitare și U.T.C., au fost arestate și supuse unui tratament de exterminare fizică. În scopul consolidării pozițiilor guvernamentale, în anul 1926 a fost emisă legea electorală ce introducea așa numita „primă electorală” măsura care avea să amputeze grav principiul votului universal asigurînd guvernului majoritatea locurilor în Cămară fără ca acestea să aibă un corespondent de susținere electorală în mase.

În fața acestei ofensive a reacțiunii, care realizase practic o eliminare a unor prevederi și libertăți proprii chiar democrației burgheze, Partidul Comunist Român a manifestat și de această dată, într-un moment deosebit de greu, maturitatea și flexibilitatea proprii unui partid revoluționar adînc ancorat în viața politică și socială a țării. Aceasta a dus la eșuarea intențiilor burgheziei și moșierimii de a dezorganiza partidul. Prin măsuri flexibile adoptate rapid și eficient — deși nu fără dificultăți deosebit de mari, în lupta cu organele represive polițienești și cu unele slăbiciuni existente în propriile rînduri, partidul și-a reorganizat, într-un timp relativ scurt, activitatea pe baze ilegale*. Eliminînd influența elementelor care cereau trecerea la o activitate „strict conspirativă” de nuanță stîngistă, precum și a „legalismului cu orice preț” care ar fi putut aduce grave repercusiuni asupra mișcării, Partidul comunist și-a realizat treptat o perfectă îmbinare a aparatului ilegal cu activitatea legală de masă. În această acțiune un rol deosebit l-a avut Plenara C.C. al P.C.R. și a Comisiei Centrale de Control din iulie 1925.

Dînd o puternică ripostă curentului pucist care arăta că „este suficient să ai o minoritate conștientă, dar bine pregătită pentru ca să provoci răscoala, să pui mîna pe putere și, cîștigînd imediat simpatia maselor largi ale poporului, să-ți întărești poziția”²⁷ cît și curentului de dreapta, propagînd lichidarea P.C.R. prin trecerea în rîndurile Partidului țărănist, documentele plenarei subliniau : „Sînt contra frontului unic și contra ridicării revendicărilor parțiale doar numai elementele puciste, care cred că ele — minoritatea conștientă — trebuie « să facă » revoluția, în numele și în folosul maselor muncitoare. Tot astfel sînt contra frontului unic elementele de dreapta, care spunînd că acum revoluția este departe caută să ascundă

* Vezi Programul Partidului Comunist Român de formare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism Proiect București. Edit. politică, 1974, p. 23.

²⁷ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab. IX—14 nr. inv. 162.

pasivitatea lor sub pretextul de « stîngă » : trebuie să lași masele să sufere, « cu cît mai rău cu atît mai bine » ca « să le ajungă cuțitul la os » să fie forțate să se răscoale, și atunci ei « revoluționarii » se vor pune în fruntea lor și le vor duce la îndeplinire revoluția socială. Ambele aceste curente — preciza plenara — fac aceiași greșeală, disprețuind masele”²⁸.

Plecînd de la principiul că „prima condiție” pentru reușita activității sale revoluționare o constituia „studierea și cunoașterea pe degete a realității de la noi în procesul dezvoltării ei”²⁹ (dezvoltarea industriei, chestiunea agrară, studiul structurii și a mișcărilor țărănești, conjunctura economică, raportul între clase etc.) Plenara din iulie 1925 a subliniat necesitatea trecerii rapide la cucerirea majorității clasei muncitoare, la strîngerea legăturilor cu masele țărănești exploatare, în care scop chema pe activiștii de partid „să meargă în mijlocul maselor, să participe la luptele lor zilnice, să ia conducerea acestor lupte, căutînd întotdeauna să le coordoneze și să le lege cu lupta hotărîtă pentru doborîrea oligarhiei și pentru luarea puterii în mîinile poporului muncitor, prin constituirea Guvernului Muncitoresc-țărănesc”³⁰.

Cerînd activizarea luptei pentru îndeplinirea Frontului Unic Muncitoresc și intensificarea pătrunderii celulelor comuniste în sindicate și organizațiile legale de masă, influențarea și orientarea acestora (Liga Culturală, Liga Drepturilor omului, Liga chiriașilor, organizații sportive muncitorești etc.), directivele plenarei precizau că : „În condițiile de ilegalitate în care se află Partidul Comunist, nucleele și fracțiunile trebuie să fie ilegale (adică conspirative) fără ca prin asta să se înțeleagă că și activitatea lor trebuie să fie ilegală, aceasta fiind o activitate de masă și în mijlocul masei”³¹.

Relevînd faptul că Partidul Comunist Român rămîne ferm pe pozițiile democrației și a libertăților cetățenești pe care se angaja și pe viitor să le susțină cu toate forțele, Plenara C.C. al P.C.R. din iulie 1925 cerea : restabilirea, lărgirea și garantarea libertăților de gîndire, manifestare și organizare politică, economică, culturală și sportivă ; amnistie generală politică și militară, alegeri parlamentare libere cu sistem proporțional cu un singur colegiu și cu drept de vot exprimat egal, direct și secret de toți locuitorii de la 18 ani în sus, indiferent de sex, naționalitate, religie sau ocupație, întronarea unei legislații sociale largi a drepturilor muncitorești (8 ore de muncă, ajutorarea suficientă a șomerilor de către stat, asigurări sociale etc.)³².

Anii 1926—1929 au confirmat în practica luptei revoluționare concepția realistă dominantă în conducerea partidului cu privire la necesitatea lărgirii bazei de masă a P.C.R., fenomen care nu venea cu nimic în contradicție cu starea de ilegalitate în care era nevoit să activeze, ci, dimpotrivă îi sporea gradul de combativitate militantă. O expresie deosebită a acestei orientări a constituit-o crearea din inițiativa P.C.R., la sfîrșitul anului 1925, a Blocului Muncitoresc-Țărănesc, organizație legală de masă aflată sub îndrumarea și conducerea partidului. Avînd în conducere o serie de militanți de frunte ai P.C.R. (Gh. Cristescu, E. Rozvan, Ion Niculi, Al. Sencovici, Al. Mihăileanu, C. Müller ș.a.) Blocul Muncitoresc-Țărănesc a tra-

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

după în forme de activitate legală concepția politică și programatică ilegală a Partidului Comunist Român. Încadrarea activă a B.M.Ț. în viața constituțional-politică și parlamentară, practică concretizată în participarea la alegeri (comunale 1928, parlamentare 1928; 1931) activitate care i-a adus un deosebit succes prin trimiterea pentru prima dată în istoria țării în Parlament a cinci deputați comuniști în frunte cu eminenta personalitate militantă Lucrețiu Pătrășcanu, alianțele electorale încheiate cu partide burgheze (Partidul Țărănesc, Partidul Poporului, Partidul Național) precum și cu o serie de organizații socialiste și social-democrate, evidențiau cu claritate faptul că Partidul Comunist Român înțelege să utilizeze formele democratice de activitate în viața politică a țării, și, în acest fel să dea o puternică lovitură campaniei calomnioase a reacțiunii burghezo-moșierești care etichetau partidul ca o grupare pucistă, anarhică, fără legături cu masele, adversară a formelor și instituțiilor constituționale-democratice tradiționale.

„Nu este adevărat — preciza în acest sens, „Lupta de clasă” din iunie 1927 — că numai un partid legal poate deveni partid de masă. Fiește dacă înțelegem prin « partid de masă » numai un partid care cuprinde « masele » înscrise în registrele sale de membrii, atunci crearea unui astfel de partid în condițiile ilegalității este firește anevoioasă, dacă nu imposibilă.

Un partid ilegal e nevoit să acorde calitatea de membru cu mult mai multe precauțiuni decât un partid legal. Cu toate acestea nu este exclus — și noi trebuie să depunem toate eforturile pentru a ajunge acolo — ca partidul nostru să cuprindă, cu toată ilegalitatea sa cîteva zeci de mii de muncitori (. . .) Noi înțelegem prin « partid de masă » un partid, care a reușit — chiar fiind ilegal — să-și întindă influența asupra maselor largi și să le conducă”³³.

Dealtfel, programul B.M.Ț., care a obținut adeziunea a mii și mii de oameni ai muncii, reprezentînd categorii sociale din cele mai diverse, cuprindea, în primul rînd, revendicări menite să ducă la lichidarea formelor reacționare care împiedicau evoluția instituțiilor și libertăților democratice, ținteau la crearea unei societăți democratice profunde, diametral opusă democrației burgheze, la descătușarea și punerea în practică a prevederilor constituționale și a libertăților cetățenești legiferate de constituție. Între aceste puncte programatice reținem: anularea legislației antimuncitorești, desființarea stării de asediu și cenzurii, restabilirea, garantarea și lărgirea drepturilor și libertăților maselor muncitoare, alegeri parlamentare libere pe baza sufragiului universal și anularea legislației electorale reacționare care favoriza partidele burgheze, elaborarea unei vaste legislații în interesul și sub controlul clasei muncitoare, exproprierea pămînturilor moșierești și distribuirea fără plată a acestui pămînt țărănimii muncitoare, etatizarea întreprinderilor și a băncilor, politică externă de pace și amicitie cu toate popoarele și statele vecine, inclusiv cu U.R.S.S., instaurarea unui guvern muncitoresc-țărănesc etc.³⁴ Făcînd un bilanț al activității rodnice desfășurată de P.C.R., prin intermediul B.M.Ț., pe linia îmbinării activității conspirative cu activitatea legală de masă, „Lupta de clasă” organul teoretic al C.C. al P.C.R., în numărul său din iunie 1927, releva edificator: „Precum se știe, partidul nostru, neavînd posibilitatea

³³ „Lupta de clasă”, nr. 4—5 din iunie 1927, pp. 25—30.

³⁴ „Dezrobirea”, nr. 3 din 22 aprilie 1926.

de a participa prin candidații săi la alegeri, a dat cuvînt de ordine ca muncitorii să voteze pentru Blocul Muncitoresc-Țărănesc. Întreaga presă în loc de Bloc vobea atunci pur și simplu de « comuniști » ceea ce dovedește că voturile întrunite de B.M.Ț. trebuie să ne fie atribuite în primul rînd nouă (. . .) Vedem deci că și în condițiunile noastre un partid ilegal poate deveni partid de masă. Noi sintem încă departe de a fi în înțelesul deplin al cuvîntului, partid de masă, dar faptele dovedesc că aceasta nu este imposibil. Partidul — deși ilegal — poate cuceri masele pentru comunism, el poate deveni partid de masă și în condițiunile grele de la noi. El poate și trebuie să-și îndeplinească datoria sa de partid comunist și atunci cînd este condamnat la ilegalitate”³⁵

Este de remarcat faptul că deși P.C.R., reușise să descopere în practica luptei revoluționare o multitudine de forme și căi de activitate legală de masă, el a continuat cu aceeași consecvență lupta pentru intrarea în legalitate în viața politică și socială a țării. „Existența legală a Partidului Comunist — sublinia imperativ ziarul revoluționar „Înainte”, în numărul său din 7 octombrie 1928 — este, așadar, o necesitate de neînlăturat a maselor muncitoare (. . .) Poporul muncitor are datoria să lupte pentru scoaterea la suprafață a Partidului Comunist ”³⁶. Totodată, a fost continuată lupta împotriva curentelor aventuriste din cadrul partidului. Plecînd de la necesitatea de a acționa „atît împotriva oportunistului lipsit de principii, al cărui suport îl formează ideologia și elementele moștenite de la așa zisa veche mișcare, cît și împotriva manifestărilor de doctrinarism sectar de ultrastîngă, care ne-a rămas moștenire de la « intransigența » ce a dominat în mișcarea noastră, o oarecare vremeîndată după sfîrșitul războiului”³⁷, organul teoretic al C.C. al P.C.R., „Lupta de clasă” avertizase încă din iunie 1926, asupra pericolului dezvoltării acestor curente atunci cînd afirma că : „Sintem un partid tînăr, care abia își așază fundamentul ideologic, care se află deci în faza cînd trecerea peste o deosebire, acum mică încă și neînsemnată, peste o « nuanță » poate să aibă ca rezultat șubrezenia clădirii întregi ridicată pe acest fundament”³⁸.

În acest spirit documentele teoretice ale P.C.R. atenționau asupra pericolului de a se da o interpretare eronată activității legale desfășurate de partid în sînul maselor, precizîndu-se că „partidul comunist nu înțelege să-și cumpere legalitatea, vînzîndu-și principiile”.

„Partidul — sublinia „Lupta de clasă” din iunie 1926 — preferă, firește să se folosească de o deplină legalitate. Dar această preferință nu e suficientă, precum nu e suficient să ai un stomac bun pentru a putea mîncă, fapt știut de altminteri de orice șomer. Partidul nostru este ilegal fiindcă ceea ce are el de spus și de făcut nu se poate astăzi spune și face în mod legal”³⁹.

Este de semnalat faptul că în aceeași perioadă și-au făcut loc în viața ideologică a partidului unele concepții stîngiste aventuriste care aveau să aducă apreciable daune luptei revoluționare. Negarea activității de masă, a întăririi organizatorice a partidului prin legături strînse cu păturile exploatate, în primul rînd proletariatul, erau apreciate de acest curent —

³⁵ „Lupta de clasă, nr. 4—5, din iunie 1927, pp. 25—30.

³⁶ „Înainte”, nr. 3 din 7 octombrie 1928.

³⁷ „Lupta de clasă”, nr. 1 din iunie 1926.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, nr. 4—5 din iunie 1927.

avându-l ca principal exponent pe Marcel Pauker — ca fiind lipsite de valoare. După acesta, prioritatea trebuiau să o dețină unele acțiuni aventuriste, din care menționăm : greva foamei, considerată a constitui „Chemarea spre mase”⁴⁰, acțiunile individuale ale « minorității conștiente » formată din intelectuali extremiști⁴¹, organizarea în orice condiții și cu orice preț a „demonstrațiilor permanente «oricât de slabe ar fi fost ele »”⁴², acțiuni care în fapt duceau — așa cum s-a întâmplat în numeroase cazuri — la extenuarea fizică, mergind pînă la sacrificarea cadrelor, descoperirea și arestarea militanților și cadrelor de frunte ale P.C.R., la dezorganizarea celulelor comuniste și a numeroase organizații, la ruperea partidului de mase. Aceste teorii au primit o puternică ripostă. Astfel, referindu-se la aprecierea lui M. Pauker după care : „Teoria socialistă a pătruns în clasa muncitoare din afară, de la elemente ieșite din păturile avute” și că „Asemenea tovarăși care sînt în stare să ducă propagandă teoretică, formează și acum minoritatea”. „Lupta de clasă” din octombrie 1930 adopta o atitudine de demascare și condamnare fermă :

„Tov. Luximin (M. Pauker n.n.) — preciza organul teoretic al C.C. al P.C.R. — i-a trebuit această legătură, pentru că el nu crede în clasa muncitoare și în capacitatea ei revoluționară. Proletariatul trebuie să fie salvat de către « minoritatea conștientă » de felul lui Luximin et. co. și prin eroismul lor revoluționar.

Aceasta constituie reînvierea teoriei « minorității conștiente » care a păgubit colosal mișcarea muncitorească română în 1918—1920.

Aceasta este plantarea unei ideologii mici burgheze, vrăjmașe clasei muncitoare, teorie anarhistă în mișcarea muncitorească”⁴³.

Referindu-se la slabul ecou în mase a unor asemenea practici sectare anarhice, la lipsa lor de aderență în sînul clasei muncitoare, ceea ce a determinat în practica luptei revoluționare o rupere a activității organizate de elemente stîngiste de marile lupte desfășurate de proletariat după izbucnirea crizei economice în anul 1929, „Lupta de clasă” releva :

„Politica aceasta sectaristă a conducerii partidului nostru a îndepărtat partidul de masele largi (. . .) la dus la aceea că puternicile mișcări ale maselor trudite din România, născute din criza economică capitalistă și asuprirea burgheziei s-au deslănțuit de la sine în majoritatea cazurilor și mergeau pe un drum, iar mișcarea noastră sectaristă, adică demonstrațiile permanente «oricât de slabe ar fi fost ele » de asemeni curgeau de la sine și mergeau pe alt drum”⁴⁴.

Aceste practici aventuriste ale unor elemente mic-burgheze carieriste din conducerea partidului, confuziile ideologice strecurate în mișcare, la care se adăugau unele practici negative ale Cominternului, de amestec în viața internă a partidului, cu impunere în conducere a unor cadre străine de viața și poporul român, au dus așa după cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu : „la izbucnirea luptelor fracționiste din 1929, care au dezorganizat grav activitatea partidului, aducîndu-l la un pas de lichi-

⁴⁰ „Lupta de clasă”, nr. 18—19, oct. 1930, pp. 8—17 (art. *Sectarismul de stînga în partidul nostru*).

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

dare tocmai în perioada ofensivei capitaliste împotriva maselor populare, în ajunul unor mari bătălii de clasă.”⁴⁵

Moment crucial în evoluția Partidului Comunist, a mișcării revoluționare, Congresul al V-lea al P.C.R. din decembrie 1931 a avut, între altele, meritul de a stabili pe baze științifice marxiste, linia generală, strategia și tactica partidului, angajat plenar în mobilizarea maselor de ieșire din criza pe cale revoluționară și, în perspectivă, de desăvârșire a revoluției burghezo-democratice în România. Cu acest prilej, deși au continuat să se mențină aprecieri eronate asupra partidelor socialiste sau burghezo-democratice, fapt care îngusta aria de influență a P.C.R., s-a dat o puternică lovitură curentelor aventuriste, puciste de nuanță stingistă, au fost adoptate măsuri organizatorice ferme de întărire a unității de acțiune a clasei muncitoare, de dezvoltare a legăturilor sale cu masele largi de oameni ai muncii, s-au preconizat noi forme de organizare și acțiune a acestora în scopul apărării intereselor lor economice și politice.⁴⁶

Referindu-se la devierile sectare de stînga în partid, care constau în („renunțarea de a folosi posibilitățile legale de muncă de către partid și de către organizațiile de masă, în frica de mase”, „în renunțarea de a aplica tactica frontului unic de jos”, „teoria «inițiativei individuale» chemată, prin exemplul personal (greva foamei), să trezească masele la acțiunea revoluționară”), Rezoluțiile Congresului V își exprimau principala orientare spre clasa muncitoare ca forță conducătoare a celor exploatați, cînd afirma :

„Proletariatul industrial, avînd deja în persoana *Partidului Comunist din România* avangarda sa revoluționară dispune de cea mai mare capacitate de organizare dintre toate celelalte partide revoluționare, organizînd și unind păturile împrăștiate proletare și semiproletare ale satului, unind prin el, în jurul său, toate straturile muncitoare de exploatați și asupriți, el este în stare să-și asigure hegemonia în lupta lor generală” (subl. text.)⁴⁷.

Această orientare realistă a primit o strălucită confirmare în practica luptei revoluționare din perioada următoare, luptă care aveau să atingă punctul culminant prin marile acțiuni grevești ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933. Părăsind cadrul strîmt al activității ilegale și intensificîndu-și legăturile cu organismele organizatorice ale celorlalte partide muncitorești (socialist-independent, social-democrat etc.) cu numeroase organizații profesionale și sindicale ale muncitorimii, indiferent de orientarea politică, celulele comuniste au devenit catalizatorul tuturor forțelor progresiste exploatare angajate în lupta împotriva tendințelor regimului burghez de a ieși din criză pe seama intensificării exploatării maselor.

Angajați în front unic de luptă cu muncitorii socialiști, social-democrați sau fără de partid, comuniștii au descoperit în focul luptelor de clasă forme organizatorice revoluționare legale (gărzi de autoapărare, comitete de acțiune, pichete de grevă etc.) recunoscute de autorități și impuse ca organisme politice de front unic guvernelor burghezo-moșierești.

⁴⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 29.

⁴⁶ Vezi, *Programul Partidului, Comunist Român de formare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism*, Proiect, București, Edit. politică, 1974, p. 24.

⁴⁷ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab. XVI-3, inv. 4747, pp. 73-83.

Acesta a fost factorul hotărîtor care a determinat afirmarea clasei muncitoare în frunte cu partidul comunist ca cea mai înaintată forță a societății românești, avangarda luptei întregului popor împotriva reacțiunii, pentru independență și suveranitate națională. Tactica realistă și suplă de acțiune adoptată de partid în această perioadă, a dat o lovitură zdrobitoare sectarismului îngust, a sporit în mod considerabil încrederea comuniștilor în propriile lor forțe și a maselor largi în partidul comunist, fapt care a avut ca efect o sporire a rîndurilor partidului cu cadre proletare combative, strîns legate de interesele poporului și ale națiunii, călîte în focul luptei revoluționare, adînc ancorate în realitățile societății românești. Ca urmare, s-a putut constata, atît în cursul desfășurării luptelor, cît și în perioada care le-a urmat, o extindere considerabilă a influenței partidului în mase, s-a ridicat prestigiul său politic și s-a îmbogățit experiența lui revoluționară.⁴⁸

Perioada 1934—1938 constituie, fără îndoială, o etapă în care îmbinarea armonioasă a activității ilegale cu formele legale de exprimare politică a cunoscut cea mai bogată și profundă varietate. Continuînd să activeze în grele condiții de ilegalitate, cu numeroase cadre de conducere aflate în detențiune în penitenciarele burghezo-moșierești, condamnați la zeci și zeci de ani de temniță, Partidul Comunist Român — a desfășurat în acești ani, reprezentînd guvernarea tătăresciană, o ofensivă dirijată pe diverse planuri (organizatoric, ideologic, politic, cultural) fără precedent.

De un deosebit succes s-au bucurat eforturile făcute de P.C.R. în scopul lichidării divergențelor — din care numeroase aveau un caracter artificial — existente în mișcarea muncitorească. Eliminînd aprecierile nerealiste de pînă atunci, unele practici și etichetări menite să semene discordie și neîncredere, P.C.R. s-a adresat în numeroase rînduri conducătorilor și organizațiilor Partidului Social-Democrat, Socialist și Socialist-Unitar, chemîndu-le la închegarea grabnică a frontului unic antifascist.

„Partidul Comunist — releva o chemare adresată C.C. al P.S.U. — căruia îi este scumpă păstrarea oricărei poziții legale pe care o deține proletariatul și toți luptătorii pentru interesele maselor nevoiașe, ține seama de condițiile specifice din România și este gata să discute, așa cum a declarat și în propunerile sale de pînă acum, orice formă care va permite maselor de stînga participarea activă în organizarea și susținerea luptei antifasciste”⁴⁹.

În același timp, după ce sublinia că P.C.R. era partizanul „credincios al desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice în România” se etala o flexibilitate tactică demnă de relevat atunci cînd, adresîndu-se P.S.D. pentru front unic, se evidenția orientarea constantă a P.C.R. spre apărarea democrației, indiferent de conținutul ei, în lupta de neîmpăcat cu dușmanul de moarte — fascismul.

„Dar noi — preciza în acest sens un document al C.C. al P.C.R. din 1 noiembrie 1935 adresat C.E. al P.S.D. — am fost și sîntem gata de a lupta cu toate puterile pentru apărarea și lărgirea la maximum a democrației burgheze, împotriva fascismului, de a apăra ori cucerii cel mai mic, cel mai umil drept democratic al maselor, de a nu ceda nici

⁴⁸ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 39.

⁴⁹ Arhiva I.S.I.S.P., cota A. XX—20, inv. 945.

o palmă de teren democratic față de ofensiva fascistă, de a cuceri brazdă cu brazdă ogorul nou, lărgit al libertăților democratice răpite”⁵⁰.

Lupta împotriva fascismului și a pericolului hitlerist, pentru apărarea libertăților democratice, a independenței și suveranității patriei, a libertăților constituționale, au constituit principalele obiective ale P.C.R., platforme de raliere a tuturor forțelor progresiste, indiferent de orientare politică, apartenență socială sau națională. Aceasta a avut drept urmare constituirea a peste 20 de organizații legale de masă, create, îndrumate sau influențate de Partidul Comunist care au antrenat la activitatea revoluționară democratică, antifascistă alături de comuniști numeroase personalități politice cu orientare burghezo-democratică anti-hitleristă, eminente personalități ale vieții cultural-științifice și publicistice democratice din țară.⁵¹

Înlăturînd din activitatea sa o serie de aprecieri necorespunzătoare realității asupra conținutului și orientării partidelor burgheze cu orientare nefascistă, Partidul Comunist Român a reușit, în această perioadă, să închege numeroase alianțe de front popular antifascist, avînd ca nucleu frontul unic muncitoresc. Trebuie precizat că această activitate rodnică s-a desfășurat în condițiile în care după 1933, dar mai ales după Congresul al VII-lea al Internaționalei Comuniste din vara anului 1935, mișcarea comunistă internațională cunoaște un deosebit avînt și o mare bogăție de experiențe, în special în lupta împotriva fascismului, ca urmare a diminuării intervenției organelor executive ale Cominternului în viața partidelor comuniste, în sporirea libertății acestora de a activa cu forme și metode corespunzătoare condițiilor concrete din țările respective.

Un deosebit rol în activitatea teoretică a P.C.R. de constituire a F.U.M., și, pe această platformă, a Frontului Democratic, l-au avut documentele plenarelor C.C. al P.C.R. din februarie 1935 și iulie 1936⁵², care au chemat toate forțele politice nefasciste din România la lupta împotriva pericolului fascist reprezentat de Garda de fier, agentură a Germaniei naziste în România, împotriva pericolului reprezentat de imperialismul hitlerist, pentru o politică de pace alături de U.R.S.S., Franța, Liga Națiunilor, pentru apărarea regimului constituțional și a instituțiilor democratice, contra stării de asediu și a cenzurii, contra legislației excepționale anticetățenești și antimuncitorești, pentru libertatea de organizare politică și profesională etc.

Eliminînd din activitatea sa ideologică unele aprecieri nerealiste după care România ar fi constituit un stat imperialist, Plenara a V-a din iulie 1936 a chemat pe comuniști să participe în primele rînduri ale luptei naționale de apărare a fiecărei palme de pămînt din trupul țării grav amenințată de Germania hitleristă și sateliții acesteia. Aceasta a conferit partidului o largă aderență și prestigiu în masă, a dat o lovitură zdrobitoare propagandei reacțiunii care-l prezentau drept o grupare comunistă, extremistă, aflată în slujba unor puteri străine.

⁵⁰ Loc. cit., cota A XIX—23.

⁵¹ Vezi Arhiva C.C. al P.C.R., fond 6, dos. 2084 f. 32; Loc. cit., dos. 1198, t. 4; Loc. cit., dos. 1196; „Vremuri noi”, nr. 3 din 1936; vezi pe larg Gh. I. Ioniță, *Pentru front. popular antifascist în România*, Edit. politică, 1971.

⁵² Arhiva I.S.I.S.P., cotă A XX—3, inv. 956, f. 18—19 (*Platforma de luptă a Frontului popular și antifascist*).

Acționînd cu fermitate pentru apărarea regimului parlamentar constituțional și fortificarea conținutului democratic al acestuia, pentru apărarea liniei politice externe promovată de cercurile politice burgheze cu orientare realistă, avînd ca exponent pe Nicolae Titulescu, eminent diplomat și patriot înflăcărat, Partidul Comunist Român și-a orientat principalul atac împotriva forțelor reacționare dictatoriale reprezentate de cercurile de dreapta în frunte cu monarhia carlistă și extremiste de dreapta avînd în frunte Garda de fier.

În acest sens, P.C.R. și-a intensificat activitatea de atragere pe o platformă de luptă antifascistă a tuturor partidelor și organizațiilor politice burgheze care se orientau pe plan intern pe principiul menținerii regimului parlamentar iar pe plan extern pentru apărarea suveranității și independenței naționale.⁵³ Subliniînd că singura soluție vitală de a opune o rezistență eficientă pericolului fascist o constituie instaurarea unui guvern democratic de front popular, un document al partidului din anul 1937 releva :

„În clipa de față unificarea forțelor democratice împotriva fascismului este o sarcină imperioasă, urgentă, cu atît mai mult cu cît la ordinea zilei în viața politică a țării stă problema schimbării guvernului (Gh. Tătărescu n.n.) și că această problemă abordează chestiunea fundamentală a luptei hotărîte între fascism și democrație. Există numai două soluții pentru rezolvarea acestei probleme : fie intensificarea fascismului și instaurarea într-o formă sau alta a unui guvern reacționar care să pregătească o dictatură teroristă fascistă deschisă și un război, fie instaurarea unui guvern care să se orienteze în mod hotărît spre democratizare, spre suprimarea fascismului și spre menținerea păcii. Firește că noi sîntem pentru cea de a doua soluție”⁵⁴.

Această concepție realistă adoptată de P.C.R. a cunoscut numeroase succese în practica luptei revoluționare antifasciste. Este suficient în acest sens să amintim victoria forțelor democratice coalizate în front popular în alegerile parlamentare parțiale din februarie 1936, asupra guvernului liberal procarlist Gh. Tătărescu și a grupărilor fasciste, marile manifestații antifasciste desfășurate în Capitală la 24 și 31 mai 1936 precum și puternicile demonstrații antirevizioniste, antifasciste desfășurate pe întregul cuprins al țării în perioada octombrie — decembrie 1936. Aceste acțiuni de amploare nemaiîntîlnite pînă atunci, antrenînd mii și zeci de mii de oameni, avînd în frunte pe comuniști, au evidențiat realismul strategiei și tacticii P.C.R., flexibilitatea sa în concepție și orientări, marea sa capacitate de a găsi cele mai diverse mijloace de exprimare legală în condițiile unei activități ilegale, crezul său neabătut în supremația democrației și libertăților constituționale față de dictatură și aventurismul promovat de fascism și reacțiune. Odată mai mult, comuniștii au făcut dovada, cu tot riscul pe care-l presupunea activitatea deschisă, că ei reprezintă forța dinamică profund atașată intereselor fundamentale ale națiunii care în acel moment reclamau bararea pericolului dictaturii gardiste și apărarea fermă a independenței și suveranității naționale.

În aprecierea conjuncturii politice în care era nevoit să activeze se remarcă clarvizivitatea cu care P.C.R. aprecia faptele și urmările politice

⁵³ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab. XX—5 nr. inv. 958 ; Loc. cit., cota A AXX—1, inv. 926.

⁵⁴ „Komunisticeski Internațional”, nr. 2, 1937, p. 1—8.

ale intrării sale, ca organizație ilegală, în alianțe cu unele partide politice legale, sacrificiile pe care era dispus să le facă, în scopul unității de acțiune, mobilitatea tactică dedicată în exclusivitate intensificării rezistenței antifasciste.

„Noi — menționa în acest sens un document al P.C.R. — nu închidem deloc ochii asupra faptului că ilegalitatea noastră reprezintă o anumită piedică practică în constituirea frontului proletar și antifascist popular unic în România. Noi suferim prea mult în urma situației noastre ilegale forțate pentru a supune unui risc și unor represii inutile celelalte partide și organizații democratice care au beneficiul existenței legale. Noi înțelegem că în interesul cauzei comune trebuie să facem anumite sacrificii și în acest domeniu. Noi punem cauza mai presus de formă (. . .) Noi sprijinim și vom sprijini orice acțiune și orice luptă împotriva fascismului indiferent de faptul dacă participăm formal pe baza unei înțelegeri la organizarea și la conducerea acestei lupte. Noi cerem numai un singur lucru : lupta împotriva fascismului să fie îndreptată exclusiv împotriva fascismului. . . ”⁵⁵.

În fața pericolului crescut de război, după cotopirea de către hitleriști a Austriei în martie 1938 și a Cehoslovaciei în martie 1939, în condițiile în care pe plan intern dictatura regală își intensifica acțiunea de restrângere a libertăților democratice și de amplificare a prigoanei îndreptată împotriva comuniștilor, P.C.R. și-a sporit eforturile de organizare și conducere a luptei pentru făurirea Frontului Democratic antifascist, pentru răsturnarea regimului dictatorial antipopular carlist, anularea constituției reacționare din februarie 1938, a organismelor politice dictatoriale carliste și instaurarea unui guvern democratic de front popular, reprezentând totalitatea forțelor antifasciste din România.

„Lichidându-și slăbiciunile și greșelile — relevau documentele plenei a VI-a din 1939 — P.C.R. trebuie să-și concentreze toate eforturile pentru înfăptuirea grabnică a Frontului Unic, a frontului popular antifascist și a unui larg front al forțelor patriotice, care să lupte contra agresiunii fasciste, pentru stăpînire agenturii hitleriste și pentru doborîrea dictaturii regale. Aceste forțe trebuie să impună un guvern de salvare națională care să restabilească regimul democratic, să îmbunătățească nivelul de trai al maselor de la orașe și sate. . . ”⁵⁶.

Acționînd în fruntea maselor, comuniștii au participat în primele rînduri ale demonstrațiilor de solidaritate cu popoarele devenite victime ale Germaniei hitleriste. Cînd în martie 1939, guvernul român a decretat mobilizare parțială, ca urmare a ajungerii trupelor hitleriste la frontierele României după cotopirea Cehoslovaciei, partidul comunist a adresat un apel public tuturor membrilor săi de a se prezenta în primele rînduri ale mobilizațiilor la unitățile militare, pentru a-și face datoria către patria grav amenințată de imperialismul nazist și aliații acestuia. Un punct culminant al acestei activități patriotice afirmat plenar în viața politică și socială a țării, l-au constituit marile manifestații antifasciste organizate cu prilejul zilei de 1 Mai 1939 în Capitală și celelalte localități din întreaga țară, cînd comuniștii au participat în primele rînduri ale demonstrațiilor

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ „Scnteia” din 26 iulie 1939.

sub lozinci patriotice antifasciste, care chemau masele, întregul popor la apărarea suveranității independenței și integrității naționale a României.

Vara fierbinte a anului 1939 care a precedat deschiderea celei de a 2-a conflagrații mondiale a găsit Partidul Comunist Român cu un profund prestigiu în marele torent popular antifascist, călăuzit de o conducere alcătuită din cadre de patrioți legați strâns de glia strămoșească și inte-resele naționale. Adânc ancorat în vasta problematică socială și politică a țării, P.C.R. s-a situat ferm în primele rînduri ale luptei pentru înlăturarea regimului carlist, desființarea legislației și instituțiilor dictatoriale de nuanță reacționar — corporatistă, pentru instaurarea unui regim de libertăți democratice și o viață constituțional — parlamentară prevăzînd largi drepturi cetățenești, legalizarea partidului comunist și a celorlalte organizații revoluționare; aceste măsuri erau menite, în concepția P.C.R., de a crea un bloc unitar, fără fisură, al întregului popor în lupta împotriva principalului pericol de care-l constituia Garda de fier și sprijinitorii acesteia, Germania nazistă.

Izbucnirea celui de al II-lea război mondial, la începutul lui septembrie 1939, prin atacarea Poloniei de către Germania hitleristă, urmată de o serie de succese fulgerătoare ale naziștilor în primăvara și vara anului 1940, ceea ce a dus la izolarea completă a României pe plan internațional, precum și schimbarea, în aceeași perioadă, a concepției tactice intervenită în orientarea Cominternului au constituit elemente de grea încercare pentru Partidul Comunist Român. Deși Directivele Internaționalei Comuniste din mai 1940 impuneau Partidului Comunist Român să abandoneze o serie de cuceriri practice în activitatea legală de masă (F.U.M., Frontul Democratic etc.) și renunțarea la activitatea de demascare și combatere a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste, revenirea la practici sectare și clandestine de nuanță îngustă, reluarea lozincilor nerealiste în problema națională și a integrității naționale, este un merit deosebit al Partidului Comunist Român de a fi continuat — deși în asprele condiții de ilegalitate impuse de regimul legionaro-antonescian instaurat după 15 septembrie 1940 și al ocupației hitleriste — să militeze ferm pentru un regim democratic într-o Românie liberă și independentă. Comuniștii s-au situat în primele rînduri ale marilor manifestații și demonstrații de protest din august-septembrie 1940, condamnînd actul imperialist organizat de statele fasciste prin care nordul Transilvaniei a fost răpit României și integrat la Ungaria hortistă.

Deși concepția sa tactică, precum și activitatea revoluționară practică au avut de suferit de pe urma unor reminiscențe sectare existente în propria sa structură, sau indicațiilor greșite impuse din afară, este de remarcat în mod deosebit că Partidul Comunist Român a constituit în anii întunecați ai dictaturii fasciste forța politică antifascistă cea mai consecventă, catalizatorul luptei împotriva regimului antonescian și a ocupațiilor germani. Numeroase documente emise și în această perioadă între care menționăm: *Punctul nostru de vedere*⁵⁷ din 10 sept. 1940, *De la regimul legionar la dictatura militară*⁵⁸ — 26 februarie 1941, precum și *Raportul Secretariatului C.C. al P.C.R. către Internaționala comunistă*⁵⁹

⁵⁷ Arhiva I.S.I.S.P.; cota Ab XXIV—1.

⁵⁸ Loc. cit., cota Ab XXV—3.

⁵⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 168.

din 10 martie 1941, conțin mărturii elocvente ale străduinței P.C.R. de închegare a unui front patriotic antifascist care să ducă la răsturnarea regimului fascist, alungarea ocupanților și instaurarea unui guvern democratic care să lichideze legislația fascistă și să repună în funcțiune instituțiile constituționale cu un spirit democratic sporit.

Aruncarea, la 22 iunie 1941, de către clica antonesciană a României — împotriva voinței poporului — în războiul criminal hitlerist antisovietic, ceea ce a constituit o culme a trădării naționale, a adus o intensificare la maximum a terorii îndreptată împotriva comuniștilor și a celorlalți patrioți, restringerea considerabilă a posibilității de activitate.

Traducerea în fața curților marțiale și a plutoanelor de execuție, condamnarea la zeci și zeci de ani de temniță a militanților antifasciști, înăsprirea regimului militar în lagărele în care erau internate numeroase cadre de conducere ale P.C.R., nu au slăbit lupta fermă antifascistă a Partidului Comunist Român.

Dând dovadă de suplețe tactică și o mare forță de adaptare la noile condiții de activitate, valorificând la maximum experiența de luptă câștigată în anii grei ai ilegalității din perioada regimului burghez, Partidul Comunist Român a desfășurat o rodnică muncă de îmbinare a activității ilegale, de creare a formațiunilor de luptă patriotice și sabotarea mașinii de război hitleriste, cu o vastă acțiune de atragere în frontul național antifascist a tuturor grupărilor politice și păturilor sociale — organizații patriotice, grupări burgheze, cercuri ale armatei cu vederi antigermane și pînă la personalități politice și militare ale palatului regal — avînd ca țel suprem lupta pentru răsturnarea dictaturii antonesciene, scoaterea României din războiul hitlerist, instaurarea unui regim democratic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste.

„Partidul Comunist din România — sublinia Platforma program din 6 septembrie 1941 — propune lupta comună a tuturor partidelor, grupărilor, persoanelor politice și tuturor patrioților români, pentru realizarea Frontului Unic Național al poporului român, contra ocupanților hitleriști și a slugilor lor trădătoare din țară, pentru cucerirea cerințelor din platformă, care sînt cerințele cele mai arzătoare și comune ale poporului român. Partidul Comunist din România e gata să colaboreze cu toate partidele, grupările, persoanele politice și cu toți patrioții români, pentru realizarea oricărei revendicări din Platformă, punînd ca singurul criteriu al colaborării: atitudinea față de ocupanții hitleriști de slugile lor trădătoare de țară și de războiul criminal contra Uniunii Sovietice”⁶⁰.

Realizarea, din inițiativa P.C.R., a Frontului Patriotic Antihitlerist în vara anului 1943, a Frontului Unic Muncitoresc — aprilie 1944, și a Blocului Național Democrat — 20 iunie 1944, sînt în fapt rodul tocmai al acestei activități profunde în masele largi, avînd la bază concepția tactică de larg orizont politic și previziune științifică prin care — respectînd prevederile democratice constituționale și opțiunile politice ale altor partide, — s-a reușit izolarea totală a dictaturii antonesciene, intensificarea la maximum a spiritului antinazist în masele largi populare, elemente fundamentale în înfăptuirea cu succes, fără sacrificii inutile, a

⁶⁰ Arhiva I.S.I.S.P. cota Ab, XXV-2; mai vezi în acest sens și Loc. cit., cota AXXX-10 (*Circulara din 8 iulie 1941 a C.C. al P.C.R.*) și Loc. cit., cota Ab. XXVI. (*Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942.*)

insurecției antifasciste naționale din august 1944, declanșată în condițiile în care factorii externi, în special noua situație a frontului intervenită după declanșarea ofensivei sovietice la 20 august veneau în sprijinul realizării succesului pregătit de partid în cei aproape patru ani de lupte și sacrificii.

Edificatoare în acest sens este Platforma politică a B.N.D. încheiată de P.C.R. și P.S.D. cu partidele politice burgheze P.N.Ț. — Iuliu Maniu și P.N.L. — Dinu Brătianu — document care preconiza „înlăturarea actualului regim de dictatură și înlocuirea cu un regim constituțional, democratic, pe baza acordării drepturilor și libertăților civice tuturor cetățenilor țării (...) Menținerea unei ordini democratice și realizarea păcii, conform cu interesele statului și poporului român.”⁶¹

Menținându-și intactă independența politică și ideologică, fără a renunța la scopul final al luptei — înfăptuirea revoluției socialiste — P.C.R. a analizat și stabilit tactica sa de luptă în funcție de condițiile interne și internaționale, dând dovadă de maturitate politică, de faptul că era adânc ancorat în societatea românească. Ripostind practicilor aventuriste, puciste, care l-ar fi transformat într-o organizație sectară, lipsită de bază de masă, Partidul Comunist Român a pregătit și condus insurecția cu o măiestrie tactică admirată pînă și de proprii săi adversari.

Aceasta a scutit poporul român și țara de pagube materiale și pustiiri incalculabile, în situația cînd, în condițiile unei prelungiri a războiului hitlerist, tăvălugul de foc al acestuia ar fi trecut peste România; la chemarea partidului, întregul popor român, masele largi populare, întreaga armată, fără nici o defecțiune, s-au ridicat împotriva ocupanților nazisti aducîndu-și o contribuție fundamentală la zdrobirea Germaniei hitleriste.

Avînd în vedere tocmai condițiile concrete de realizare a insurecției, precum și compoziția guvernului Sănătescu, instaurat la 23 August 1944, în urma răsturnării dictatorului Ion Antonescu, P.C.R. a consimțit la repunerea în vigoare la 24 august 1944, a Constituției din anul 1923, cu stimularea prevederilor democratice prevăzute de actul legislativ fundamental, cuceriri ale maselor largi populare în frunte cu clasa muncitoare într-o îndelungată perioadă revoluționară, concomitent cu estomparea dispozițiilor care facilitau burgheziei și moșierimii exercitarea unor relații de exploatare îndreptate împotriva proletariatului și a celorlalte pături sociale exploatare. Era o dovadă mai mult a opțiunii constante a P.C.R. pentru democrație și legalitate, de orientare tactică realistă corespunzătoare momentului istoric dat. După 20 de ani de activitate ilegală care-i ceruse sacrificii enorme înscrise pe numeroase pagini de eroism, Partidul Comunist Român reîntra în legalitate devenind totodată, partid de guvernămînt.

Apărut pe scena istorică a României ca un partid legal de masă, cu o stare de ilegalitate impusă de regimul de exploatare burghez, sau în grelele condiții ale terorii sîngeroase impuse de dictatura antonesciană —, Partidul Comunist Român își încununa activitatea democratică de masă în chip glorios, în zilele fierbinți ale Insurecției din August 1944, ca reprezentant și forță conducătoare a întregii națiuni.

⁶¹ „România liberă”, nr. 9 din 10 august 1944.

**LA CONCEPTION DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN
CONCERNANT LA FORME TACTIQUE LÉGALE ET
CLANDESTINE D'ACTIVITÉ RÉVOLUTIONNAIRE (1921—1944)**

RÉSUMÉ

Dès sa constitution, en mai 1921, le Parti Communiste Roumain s'est prononcé de façon plénière en faveur de la défense des conquêtes démocratiques et des libertés civiques, se manifestant en tant qu'organisme politique à options fermes pour la défense du cadre constitutionnel légal.

Devant l'offensive du régime bourgeois qui, en 1924, a disposé l'interdiction du Parti Communiste Roumain, les communistes ont démontré résolument, à un moment particulièrement difficile, la maturité et la souplesse propres à un détachement révolutionnaire marxiste, profondément ancré dans la vie politique et sociale du pays, ce qui a fait échouer les intentions de la bourgeoisie et des grands propriétaires fonciers de la désorganiser.

Par l'application rapide et efficiente de mesures empreintes de souplesse — bien que devant combattre des difficultés particulièrement grandes dans la lutte contre les organes de répression et certaines faiblesses enregistrés dans ses propres rangs — le Parti Communiste Roumain a réussi, dans un laps de temps relativement court, à réorganiser son activité dans les conditions de la clandestinité. Éliminant l'influence des éléments de nuance gauchiste qui demandaient le passage à une activité „strictement conspirative”, ainsi que de „la légalité à tout prix” ce qui aurait pu entraîner de graves conséquences pour le mouvement, le Parti Communiste a réalisé de manière rapide et efficiente une parfaite imbrication entre la structure organisationnelle clandestine et l'activité légale de masse.

La période 1934—1940 représente une étape où l'harmonisation de l'activité clandestine et des formes légales d'expression politique a connu une vaste et profonde variété. Ceci a eu pour résultat la constitution de plus de 20 organisations légales de masse créées, orientées ou influencées par le Parti Communiste, qui ont attiré à l'activité révolutionnaire démocratique antifasciste, aux côtés des communistes de nombreuses personnalités politiques à orientation bourgeoise-démocratique antihitlérienne, d'éminentes personnalités de la vie culturelle, scientifique et journalistique démocrate de Roumanie.

Apparu sur la scène historique du pays comme un parti légal, militant ferme pour la défense des libertés civiques et l'instauration d'un régime profondément démocratique, à une situation de clandestinité imposée par le régime d'exploitation bourgeois et dans les graves conditions de la terreur imposée par la dictature fasciste d'Antonescu après 1940, le Parti Communiste Roumain a glorieusement couronné son activité révolutionnaire démocratique de masse pendant les jours de l'insurrection d'août 1944, en tant que représentant et force dirigeante de la nation tout entière.

OPINIA PUBLICĂ INTERNAȚIONALĂ SOLIDARĂ CU PROLETARIATUL ROMÂN

(1927—1929)

DE

OLIMPIU MATICHESCU

Analizînd formele sub care s-a manifestat solidaritatea și ajutorul internaționalist acordat clasei muncitoare din România de către opinia publică democrată din străinătate, vom constata, în primul rînd, la începutul anului 1927, o serie de ecouri în presă privind măsurile represive cu care a fost confruntat proletariatul român în anul precedent. „L'Agence des Balkans” — publicație care apărea la Paris — se referea, de pildă, (folosind statisticile publicate de Ministerul de război) la numărul impresionant al așa-ziselor „delicte” politice, judecate în cursul anilor 1925—1926 de către tribunalele militare și la miile de ani de muncă silnică cu care s-au soldat ele pentru militanții Partidului comunist, ai organizațiilor de masă de sub conducerea și influența sa¹.

Statistica proceselor politice din România, din anii amintiți, a fost comentată, de asemenea, pe larg — și în spiritul solidarității cu proletariatul român — de către presa muncitorească și socialistă din Elveția. Sesizată, conducerea Direcției generale a presei și propagandei de pe lângă Consiliul de miniștri a apreciat comentariile presei elvețiene și din alte țări drept „tendențioase” (? !), cerînd, ca urmare, Ministerului de război, să adopte măsuri de răspuns².

Se avea în vedere, desigur, sistemul uzitat al „dezmințirilor”, fabricate „la cerere”, ori de cîte ori guvernării burghezi le considerau oportune pentru „salvarea prestigiului”, în cadrul opiniei publice democratice din străinătate.

Cît privește metodele folosite de autoritățile represive, anchetele bazate pe bătaie, teroare și presiuni morale, care precedau procesele, au fost comentate și condamnate cu asprime în numeroase articole de presă și proteste colective, care soseau neîncetat din străinătate, pe adresa guvernului român, tribunalelor sau instituțiilor militare care judecau procesele respective. Este semnificativ, în acest sens, articolul intitulat: *În România... sau poate altunde*, publicat în nr. din 18 februarie 1927 al ziarului „L'Ère Nouvelle”. Deși titlul articolului poate lăsa impresia unei oarecare incertitudini, nu există nici un dubiu în privința paternității faptelor samavolnice pe care le descria — schingiuri și presiuni de tot felul la care erau supuși militanții comuniști arestați. Exemplele erau extrase din broșura lui C. Gh. Costa-Foru, tradusă în limba

¹ Arhiva istorică centrală, fondul Ministerului Propagandei Naționale, „Informații”, dosarul nr. 27/1927, f. 1—12 (vezi „L'Agence des Balkans” (1927), nr. 48 din 12 ianuarie.

² Ibidem, „Presa externă”, dosarul nr. 1, f. 54.

franceză sub titlul : *En Roumanie. Les crimes de la Surete* *, sub egida Ligii drepturilor omului din Franța ³.

Pe lângă o sumă de fapte concrete, extrase din declarațiile unor militanți ai Partidului comunist și ai organizațiilor de masă, arestați, maltratați și schingiuiți de organele de anchetă — B. Zaharescu, Ion Cloțan, Ianoș Horvath, Elena Filipovici, Vasile Luca, Ana Pauker, Nicolae Goldberger, Vasile Dodan, Ioan Fonagy, Imre Aladar, Ioan Stuber și alții — versiunea franceză cuprindea o prefață și un larg comentariu asupra istoriei zbuțumate a poporului român pînă în epoca sa contemporană, semnate de Paul Longevin, membru în Comitetul Central al Ligii drepturilor omului din Franța ⁴.

Autorul își justifică intervenția prin necesitatea de a „arunca mai multă claritate asupra originii răului”, a faptelor descrise ⁵, întrucît, constata el, în afara evenimentelor particulare care au prezidat evoluția istorică a poporului român, persista în mintea guvernanților o „iluzie stupidă și tenace că se poate prin violență, să se pună capăt ideilor considerate subversive sau periculoase, în timp ce s-a reușit numai să le dezvolte, să le facă mai vii și mai umane în pofida tuturor suferințelor îndurate pentru ele” ⁶.

Totodată, Longevin constată că pentru a înțelege cît mai exact conținutul lucrării lui Costa Foru, faptele incriminate, care ar fi putut apare ca neverosimile pentru cititorul neavizat din afara României, era necesar de a cunoaște originea lor. „Este necesar — zicea el — de a explica rațiunea faptelor, de a vorbi de forțele sociale și politice prezente în România, această țară frumoasă, bogată, dar profund nefericită și să spunem pentru ce reacțiunea este aici atît de feroce” ⁷.

Și, într-adevăr, analiza aspectului social prevalează în eseul istoric făcut de P. Longevin. Îl vom comenta și noi în continuare, nu numai pentru a sublinia obiectivitatea conținutului său, dar mai ales pentru a releva că — ceea ce ne interesează mai mult — critica pe care autorul o făcea claselor dominante din România, în general regimului politic — care, prin reacționarismul său și teroarea antimuncitorească, prezenta particularități negative în comparație cu democrațiile burgheze din occidentul european — era talonată de o vizibilă atitudine de solidaritate și simpatie pentru masele populare.

Publicată în franceză, limbă de largă circulație în relațiile internaționale, lucrarea a avut o răspîndire relativ mare și în alte țări, avînd în vedere legăturile ce existau între organizațiile naționale ale Ligii drepturilor omului. Vom găsi, ca urmare exemple din conținutul său în numeroase alte publicații din străinătate, care s-au referit în această epocă istorică la realitățile social-economice și politice din România, în contextul solidarității internaționaliste cu poporul său.

Trecînd peste nararea evenimentelor istorice amintite, și peste analiza pe care autorul o face relațiilor social-economice din epoca feudală

* În limba română, broșura se intitula : *Abuzurile și crimele Siguranței Generale a Statului* (Tipografia „Triumful”, București, 1925).

³ „L'Ere Nouvelle” (1927) din 18 februarie.

⁴ *En Roumaine. Les crimes de la Sureté*, Paris, 1926, f. I—XV.

⁵ *Ibidem*, f. 1.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, f. V.

— exploatarea nemiloasă a țărănimii, deposedarea sa samavolnică de pământ, povara fiscală — pornind de la constatarea că „Regimul boierilor români n-a fost niciodată atât de patriarhal și de blînd, cum vor să ne facă a crede acum cîțiva propagandiști trimiși să propovăduiască la Sorbona...”⁸, autorul constată, sub raport social-economic, aceleași stări de lucruri în epoca modernă a României: reforma agrară din 1864 nu a lichidat marea proprietate funciară și nici servituțiile cu caracter semifeudal la care erau constrînși producătorii rurali; dinastia de Hohenzollern, adusă pe tronul țării în 1866, a întărit caracterul reacționar al regimului politic⁹. „Dinastia de Hohenzollern — arăta Longevin — începu să domnească în 1866 și pentru a putea să se stabilească în România trecu de îndată alături de cel mai tare, adică de partea oligarhiei. Dinastia deveni tot atât de retrogradă ca aceasta. Ea este în prezent susținătorul cel mai sigur al reacțiunii. Curtea regală ostracizează grupările de stînga, le menține în opoziție, favorizează direct partidele de dicitură și de teroare albă”¹⁰.

Marile frămîntări țărănești, care au culminat în răscoala înăbușită în singele a 11 000 de țărani*, în primăvara anului 1907 — și care alături de alți factori istorici au contribuit la înfăptuirea reformei agrare din 1921 —, sînt puse de Longevin, în mod obiectiv, pe seama legislației agrare reacționare, impusă țărănimii române încă din 1866, cu sprijinul direct al monarhiei”¹¹.

În asemenea circumstanțe istorice, dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste nu a adus schimbări structurale în esența regimului politic din România în epoca contemporană, de după primul război mondial. Longevin găsea filiația între vechea aristocrație exploatoare — „care ținea cu asprime în mîna masele țărănești și pe acelea ale orașelor și care nu tolera nici o democrație și știu mereu să înăbușe cu ultima vigoare aspirațiile poporului către libertate și o viață mai bună”¹² — și cea nouă care-i era predecesoare, întrucît își schimbase doar sistemul de exploatare, nu și concepțiile social-politice în raport cu nevoile maselor populare.

Într-o țară în care „cea mai mică critică era considerată ca subversivă și atentatoare la ordinea și la securitatea de stat” — explica autorul în continuare — dezvoltarea mijloacelor de reprimare, la nivelul celui atins în România, nu mai putea fi considerată, cel puțin, nici nefirească, deoarece niciodată clasele conducătoare nu au promovat o adevărată democrație. „Este adevărat — arăta Longevin în acest sens —, că pentru a înșela lumea oligarhia română a acordat o constituție foarte liberală, dar aceasta nu fu niciodată aplicată (...) Dealtfel, nici în trecut, nici în prezent, legile n-au fost și nu sînt aplicate în România”¹³.

Printre numeroasele fapte aduse în sprijinul acestei concluzii, a evaziunii permanente de la litera legii pe care guvernanții români o

⁸ *Ibidem*, f. VI.

⁹ *Ibidem*, f. 6—7.

* P. Longevin indică cifra de peste 10 000 (*Ibidem*, f. IX).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, VII—VIII.

¹² *Ibidem*, VIII.

¹³ *Ibidem*, XIII.

practicau, autorul citează cazul mai recent al ilegalizării samavolnice a Partidului comunist¹⁴.

Un capitol aparte îl ocupă o analiză, am putea zice de amănunt — judecînd-o prin prisma provenienței externe —, făcută legislației electorale din România acelei epoci. Longevin constata că „În România nu parlamentul este acela care crează guvernele, guvernele sînt acelea care crează parlamentele”¹⁵. Se adaugă acestei situații anacronice, vexațiunile electorale de tristă faimă în epoca, care făceau din sufragiul universal înscris în Constituția țării o literă moartă. „În realitate — conchidea autorul — România trăiește, cum am spus-o sub regim de dictatură: Constituție, vot universal, Parlament, libertate de presă, libertatea întrunirilor, toate acestea nu sînt decît fațadă, nu sînt decît ipocrizie și minciună; toate acestea nu există decît pe hîrtie sau în măsura în care sînt compatibile cu interesele clasei dominante. Ceea ce există în România, în realitate, este polițistul, este jandarmul, este agentul secret, sînt închisorile, consiliile de război, opresiunea sub mii de forme”¹⁶.

Teroarea guvernamentală devenea excesivă în timpul alegerilor parlamentare, amintind, adesea — după cum constata autorul, citînd un politician din opoziție — de ororile „unui război civil”¹⁷. Sînt interesante, în această direcție, confesiunile lui C-tin Argetoianu, făcute unui ziarist, pe care Longevin le redă în tot cinismul lor: „«Ce vreți să facem? — răspundea ministrul reacționar, — interpelat la capitolul practicilor teroriste care caracterizau disputele electorale din România acelei vremi —. La noi se bate pretutindeni: se bate acasă, se bate la școală, se bate la poliție, se bate în armată. Se acceptă tot, se suferă tot». Acesta este adevărul — își continua P. Longevin șirul propriilor raționamente. De secole poporul român a fost supus unui jug necruțător. Stăpîinii săi nu i-au permis niciodată să ridice capul. Din totdeauna ei l-au lăsat să zacă în ignoranță, în mizerie, în servitute. Astăzi, cînd aceiași stăpîni, în fața unor dificultăți interne și externe, nu se simt pe deplin asigurați și le este frică, ei recurg la mijloace de presiune încă mai sălbatice ca înainte de război”¹⁸.

Longevin ținea să mărturisească că nu-și propusese să se oprească și asupra luptei de clasă din România, a rezistenței pline de curaj și abnegație revoluționară a maselor populare, care niciodată nu s-au resemnat sub povara exploatării, terorii și samavolniciei. „Masele românești — arăta el — care au încercat de mai multe ori în trecut să scuture jugul care apăsa asupra lor, încep să se trezească”¹⁹.

Conștient de resentimentele pe care intervenția sa la lucrarea lui C. Gh. Costa-Foru le va trezi în tabăra oficialităților guvernamentale din România, Longevin invoca sentimentul datoriei sale umane și cetățenești, întrucît constata el: „Existența în Europa a unei situații ca cea despre care este vorba aici trebuie să apese greu asupra noastră a tuturor ca o rușine și ca o remușcare”²⁰.

¹⁴ *Ibidem*, f. XIII.

¹⁵ *Ibidem*, f. XIII.

¹⁶ *Ibidem*, f. XIII—XIV.

¹⁷ *Ibidem*, f. XIV.

¹⁸ *Ibidem*, f. XIV.

¹⁹ *Ibidem*, f. XV.

²⁰ *Ibidem*, f. III.

În plus, Longevin adăuga sentimentele sale personale „de simpatie pentru o nobilă țară”²¹, pe al cărei popor, mărturisea el „il iubim mult, ca pe un frate”²².

Trebuie reținute, de asemenea, aprecierile deosebit de elogioase pe care Paul Longevin le avea pentru personalitatea și activitatea politică și socială a lui C. Gh. Costa-Foru, în calitatea sa de conducător a Ligii drepturilor omului din România²³. Ele veneau după declarațiile anterioare ale compatriotului său Henri Guernut, care arăta că „republicanii din Franța se înclină cu respect în fața acestui om simplu și curajos, care face onoare umanității”²⁴.

La rîndul său, Henri Barbusse aprecia că „oameni ca Costa-Foru aruncă o strălucire asupra unei epoci ca a noastră și prin aceasta asupra națiunii sale însăși”²⁵.

Mărturii similare veneau din partea a numeroși intelectuali și oameni politici democrați din S.U.A. și numeroase alte țări.

Cea de-a doua Conferință a Ajutorului Roșu internațional, care a avut loc la Moscova în luna martie 1927, la care au participat și delegați ai Ajutorului Roșu din România, a constituit un moment însemnat pe linia evidențierii la scară internațională a situației deosebit de grele a proletariatului român, de demascare a măsurilor represive și teroriste la care erau supuși militanții revoluționari ai partidului comunist și ai organizațiilor de masă revoluționare care activau sub conducerea sa. Ca urmare a hotărîrilor adoptate de Conferință, în sensul lărgirii campaniilor internaționale de solidaritate cu lupta revoluționară a clasei muncitoare din România²⁶, constatăm o creștere numerică însemnată a organizațiilor de patronaj din străinătate, create în jurul principalelor închisori de deținuți politici comuniști. Darea de seamă privind activitatea reprezentantului român în cadrul Prezidiului Comitetului Executiv al Ajutorului Roșu Internațional, făcută Comitetului Central al P.C.R., în cursul anului 1929, aduce date concludente în acest sens. În capitolul intitulat *Concluzii generale*, acesta precizează că „După Conferința mondială a Ajutorului Roșu din martie 1927, care a dus la reorganizarea sa, proletariatul revoluționar român a căpătat pe linia MOPR-ului ajutor însemnat, atît material, cît și politic”²⁷.

Constatarea era susținută de o statistică amănunțită a patronajelor create în străinătate în sprijinul deținuților politici din diverse închisori românești. Ele funcționau în Elveția (pentru închisorile din Constanța și Suceava), Franța (pentru Doftana și Plătărești), Austria (pentru Jilava și Doftana), Anglia (Jilava, Galata, Ocele Mari), S.U.A. (pentru cea din Cluj), Cehoslovacia (pentru cele din Brașov și Iași),

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, f. IV.

²³ Vezi detalii în Florea Dragne, *Liga Drepturilor omului, în Organizații de masă legale și ilegale, create, conduse sau influențate de P.C.R., 1921—1944*, vol. I, București, Edit. politică, 1970, p. 92—124.

²⁴ *Ibidem*, p. 121.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Arhiva centrală a Institutului de marxism-leninism de pe lngă C.C. al P.C.U.S., fond nr. 539, opis nr. 1, dos. nr. 59, f. 1—11.

²⁷ Arhiva Centrală a Institutului de marxism-leninism de pe lngă C.C. al P.C.U.S., fond nr. 539, opis nr. 3, dos. nr. 1035, f. 99—112.

Norvegia (Jilava), Danemarca (Chișinău), Germania (Chișinău, Doftana, Galata, Jilava, Văcărești, Sibiu, Brașov, Ocnele Mari, Plătărești, Mislea, Tg. Ocna, Bucovăț), dar mai ales în U.R.S.S.²⁸

Cuprinzând milioane de oameni, de cele mai diverse profesii: muncitori din fabrici și întreprinderi, intelectuali, militari, pensionari, elevi și studenți — larga întindere pe care a cunoscut-o mișcarea de patronaje, exprimă simpatia și solidaritatea tovarășească, internaționalistă de care se bucura clasa muncitoare din România, partidul său revoluționar în mijlocul opiniei publice democratice din străinătate.

Pe lângă ajutorul material trimis deținuților politice comuniști prin intermediul Ajutorului Roșu Internațional, patronajele aveau un rol însemnat în organizarea și desfășurarea acțiunilor de masă, de protest și de solidaritate cu victimele luptei de clasă din România. Ele informau opinia publică din străinătate asupra măsurilor represive adoptate de autorități împotriva clasei muncitoare, a militanților Partidului comunist. Erau popularizate, de asemenea, acțiunile de protest interne ale opiniei publice democratice din România, cât și cele desfășurate de proletariatul din diverse țări.

În U.R.S.S., de pildă, patronajele au difuzat fotografiile ale membrilor P.C.R. arestați și schingiuiți, viața și activitatea lor revoluționară fiind evidențiată în cadrul muncii desfășurate în mase de secțiile de agitație și propagandă ale organizațiilor MOPR-ului²⁹.

În această ordine de idei, trebuie reținut faptul că mișcarea de protest împotriva măsurilor opresive adoptate de aparatul reacționar de stat împotriva unuia sau altuia dintre militanții mișcării muncitorești, creată în jurul organizațiilor de patronaj din străinătate, a fost în permanență legată de situația grea prin care trecea întreg proletariatul român, confruntat cu politica antimuncitorească, reacționară și samavolnică, promovată de autoritățile burgheze. În cuprinsul unor astfel de materiale biografice — care, prin destinația lor, aveau o largă circulație în cadrul opiniei publice — vom găsi și relatări despre mișcarea muncitorească din România în ansamblul său, organizată și condusă de Partidul comunist.

Conferința juridică internațională, din noiembrie 1927, organizată la Moscova sub auspiciile Ajutorului Roșu Internațional, constituie un alt moment însemnat pe linia cunoașterii și popularizării în cadrul opiniei publice din străinătate a situației clasei muncitoare din România, luptei sale revoluționare, împotriva politicii antipopulare și teroriste a regimului burghez. Rezultă, din stenogramele Conferinței, că majoritatea referatelor (între care: Legislația excepțională contra muncitorilor și organizațiilor lor; Practica juridică în procesele politice și organizarea apărării; Justiția ilegală și poliția; Regimul penitenciarelor; Dreptul de azil; ș.a.) prezentate de către cei 71 de delegați din Germania, Franța, Bulgaria, Cehoslovacia, Austria, Polonia, Elveția, Iugoslavia, Olanda, S.U.A., Indonezia, India etc., au conținut referiri și angajamente privind

²⁸ Vezi detalii în Olimpiu Matichescu, *Solidaritatea muncitorească în contextul tradițiilor internaționaliste româno-sovietice*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 6/1972, p. 1 291—1 308.

²⁹ Arhiva centrală a Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., fond. nr. 539, opis nr. 5 (vezi dosarele care se referă la România).

intensificarea mișcării de solidaritate cu proletariatul român, în țările pe care le reprezentau ³⁰.

În numele delegației române, a vorbit V. Spiru ³¹.

În perioada imediat următoare, în decembrie 1927, Comitetul Executiv al Ajutorului Roșu Internațional, a lansat un apel în care cerea tuturor organelor de presă ale partidelor comuniste, Ligii drepturilor omului și celorlalte organizații muncitorești de luptă împotriva terorii, pentru democrație să se încadreze mai activ în campania de ajutorare materială și morală a militanților comuniști din România, a căror procese erau în curs ³².

Răspunsul clasei muncitoare, a opiniei publice internaționale nu s-a lăsat așteptat. Pe lângă o lărgire considerabilă a acțiunilor destinate ajutorării materiale a deținuților politici comuniști din România — la care ne-am referit deja, atunci când am vorbit de activitatea organizațiilor de patronaj —, se vor intensifica și acțiunile propagandistice de sprijin moral, prin proteste colective și activitate publicistică în jurul proceselor antimuncitorești. Un prim exemplu îl dă în acest sens presa din U.R.S.S. Astfel, preluând știrile agenției „Tass”, sosite din Viena, din 4 februarie 1928, marele cotidian „Izvestia” va publica, câteva zile mai târziu, o amplă relatare privind procesul care se desfășura în acea perioadă la Tribunalul Militar din București, în care erau implicați o serie de militanți ai Partidului comunist ³³.

Înainte de a releva poziția demnă pe care comuniștii arestați au prezentat-o în fața justiției burgheze — care au condamnat teroarea antimuncitorească, susținând dreptul și datoria obiectivă a proletariatulului de a se afirma în viața politică internă a țării —, ziarul analiza în prealabil conținutul rechizitorului expus de procurorul militar, demascând grotescul unor afirmații lipsite de orice suport juridic și moral, și care nici nu erau măcar inedite. Într-adevăr, „complotul contra siguranței statului, în scopul provocării invaziunii forțelor militare străine în țară”, „pactizarea cu dușmanul” și alte aberații de același gen puse pe seama comuniștilor judecați, au fost comune tuturor proceselor antimuncitorești care s-au judecat în România în perioada interbelică. „Afirmația rechizitorului că Boris Stefanov * ar fi așteptat ajutor de la un stat străin pentru detronarea regimului existent și realizarea revoluției — constata „Izvestia” — este falsă, întrucât revoluția nu este un act individual, ci rezultatul luptei maselor organizate, sub conducerea partidului revoluționar al proletariatulului, pentru cucerirea puterii” ³⁴.

„Izvestia” saluta, totodată, mișcarea de solidaritate internă care se crease în jurul celor arestați, cu precădere în București ³⁵.

³⁰ Arhiva centrală a Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., fond. nr. 529, opis nr. 1, dos. nr. 70, f. 5—6; dos. nr. 69, f. 1—497.

³¹ Ibidem.

³² Arhiva C.C. al P.C.R., fond. nr. 95, dos. nr. 6, vol. II, filele 105—106; fond. nr. 4; mapa nr. 62, f. 105—106.

³³ „Izvestia” (1928), din 7 februarie. (Vezi și Arhiva istorică centrală, fond. Ministerul Propagandei Naționale, „Presa externă”, dos. nr. 8, f. 52—53.

* Unul dintre comuniștii implicați în proces.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

Dealtfel, lipsa totală de credit pe care o aveau în străinătate astfel de capete de acuzare, care frizau adeseori ridicolul, rezultă și din alte documente, ca, de pildă, telegramele atașatului de presă din Paris, din august 1928, referitoare la eoul negativ pe care îl determinase în opinia publică franceză procesul celor 140 de inculpați comuniști, conducători și membri ai Sindicatelor unitare — acuzați, la rîndul lor, printre altele și de „trădare națională” —, judecat de Tribunalul militar din Cluj³⁶.

Entuziasmat, desigur, de bogatele „argumente” pe care autoritățile le aduceau de fiecare dată în procesele comuniste, și uitînd, probabil, că ele puteau fi și false, același atașat de presă s-a gîndit că nu ar fi rău dacă ar încerca să le folosească și în Franța. Ca urmare, anunțîndu-și intenția de a combate numeroasele luări de poziție în sprijinul militanților comuniști arestați, împotriva terorii, inserate în presa de stînga din Franța, printr-o contra argumentare ce urma a se publica în ziarul anticomunist „La Cause Commune”, acesta cerea forurilor tutelare din țară să-i trimită materiale documentare privind „comploturile comuniste din România”³⁷.

Răspunsul veni peste două luni, în octombrie 1928, la capătul unei lungi corespondențe între Direcția Presei și Propagandei și Ministerului de Interne. Din motive „necunoscute”, acesta comunica că „nu crede oportun a satisface această cerere”³⁸.

Nu putem să nu apreciem înțelepciunea acestui refuz, azi cînd știm foarte bine că asemenea „comploturi comuniste” erau doar în capetele claselor dominante, mijloc de șantaj și teroare. E greu de presupus, pe de altă parte, că atare argumente, fabricate, ar fi reușit să convingă pe cineva, în Franța, țară cu tradiții democratice.

În ceea ce privește întrunirile de protest organizate peste granițele țării în sprijinul proletariatului român, în această epocă istorică, se impune prin cadrul său impozant și deosebit de combativ marea adunare publică organizată de comuniștii germani la Berlin, în ziua de 4 aprilie 1928, în sala Königsbrück³⁹. Moțiunea adoptată cu acest prilej făcea cunoscut autorităților guvernamentale din România — pe adresa cărora fusese trimisă — că miile de proletari din Berlin, participanți la întrunire, cereau, în modul cel mai hotărît, încetarea terorii antimuncitorești și eliberarea deținuților politici comuniști⁴⁰.

Somații asemănătoare, reflectînd atitudine de sprijin și solidaritate cu lupta clasei muncitoare din România vor veni din alte numeroase țări: Egipt, Austria, S.U.A., Franța, cu precădere după declanșarea campaniei interne pentru amnistierea deținuților politici, începînd din cea de-a doua jumătate a lunii noiembrie 1928⁴¹.

³⁶ Arhiva istorică centrală, fond. Ministerul Propagandei Naționale, „Presa externă”, dos. nr. 96, f. 114, 117, 119.

³⁷ *Ibidem*, f. 17.

³⁸ *Ibidem*, f. 19.

³⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 95, dos. nr. 121476, f. 133; fond. 4, mapa 58, f. 133.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Vezi detalii în M.C. Stănescu, *Comitetul pentru amnistie*, în *Organizații de masă legale și ilegale, create, conduse sau influențate de P.C.R. 1921—1944*, vol. I, Edit. politică, București, 1970, p. 354—365.

În S.U.A., de exemplu, muncitorii de origine română au format *Comitetul celor 100*, care își propunea să lupte, prin întruniri și memorii de protest, împotriva politicii antimuncitorești a claselor exploatare din România, pentru amnistiarea deținuților politici comuniști⁴². Strădanile depuse de Comitet în acest sens, cit și circulația largă pe care a avut-o în S.U.A. memoriul, însoțit de sute de semnături, trimis guvernului Maniu, sînt comentate în informarea atașatului român de presă de pe lângă Legislația din Washington, din aprilie 1929⁴³. „Istoria României e plină de victime secerate de cruzii guvernantați care și-au mînjit mîinile cu sînge nevinovat — se arăta în memoriu — Și astăzi pușcăriile sînt pline cu ființe nevinovate, schingiuite și ținuți a nu vedea lumina soarelui, pe cînd familiile lor trăiesc în cumplită mizerie”⁴⁴. Erau aduse, în acest sens, drept exemple, victimele recente ale tribunalelor militare din Galați și Cluj, muncitorii, intelectualii și studenții condamnați fără temei legal, în pofida protestelor opiniei publice democratice, inclusiv din străinătate⁴⁵.

Ca urmare, și pornind de la constatarea că timp de 10 ani, cit stătuse în opoziție, Partidul Național-Țărănesc afișase o poziție politică democratică (demagogică, desigur), promițînd lichidarea „regimului de tiranie al liberalilor”, în numele românilor din S.U.A. — „pribeșii fii ai aceleiași țări, România, alungați de biciul sărăciei și opresiunii ciocoimii parazitare”⁴⁶ — , memoriul cerea guvernantaților români să intre în legalitate, acordînd — pe lângă amnistia deținuților politici, care se cerea rezolvată grabnic, fiind „un act de mare dreptate” — drepturile și libertățile democratice promise maselor populare: dreptul de întrunire, de organizare politică și profesională, egalitatea femeilor cu bărbații (pentru „ca și țara românească să fie în rîndul statelor civilizate”), încetarea prigoanei și samavolniciei, înlăturarea cenzurii ș.a.⁴⁷

Ceremonia înmormîntării militantului Partidului Comunist Român, Constantin Ivănuș, decedat în Germania, în ziua de 23 noiembrie 1928*, se încadrează de asemenea în ansamblul manifestațiilor de solidaritate internațională împotriva terorii din România, pentru amnistiarea tuturor luptătorilor comuniști și democrați întemnițați. Departe de casă, corpul neînsuflit al comunistului român s-a găsit totuși printre prieteniși tovarăși de idei. Proletariatul german i-a făcut o înmormîntare demnă de un luptător căzut pentru cauza nobilă a eliberării clasei muncitoare de sub jugul exploatării și oprîmării capitaliste. 40 000 de muncitori berlinezi, grupați într-un impresionant cortegiu, l-au condus la locul de veci, așezîndu-l alături de Roza Luxemburg și Karl Liebknecht, marii eroi-martiri ai proletariatului german. În fața mormîntului, Wilhelm

⁴² Mihail R. Rollea, *Din istoria drepturilor omului*, Tipografia „Atheneu”, București, 1937, p. 93 — 97.

⁴³ Arhiva istorică centrală, fond. Ministerul Propagandei Naționale, „Presa externă”, dos. 192, f. 140.

⁴⁴ Mihail R. Rollea, *op. cit.*, p. 95.

⁴⁵ Mihail R. Rollea, *op. cit.*, p. 95.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 96.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 97.

* Eliberat din închisoare, cu sănătatea zdruncinată, C-tin Ivănuș fusese trimis de conducerea P.C.R. în Germania, pentru odihnă și refacerea sănătății (vezi Al. Mihăileanu, *Constantin Ivănuș*, în „Anale de istorie”, nr. 2—3/1966, p. 200—204.

Pieck, conducătorul Partidului Comunist din Germania, a adus comunistului român Constantin Ivănuș salutul îndurerat al proletariatului internațional⁴⁸.

Referindu-se la pierderea grea pe care o încerca proletariatul român prin moartea lui Constantin Ivănuș, revista teoretică a C.C. al P.C.R. „Lupta de clasă”, scria: „*Luptători cad, luptători noi se ridică, luptători dispar, dar lupta merge înainte și, în ziua inevitabilă a biruinței, Ivănuș, ca și toți cei căzuți înainte de victorie, vor sta în fața clasei muncitoare în rîndurile din față și de onoare ale biruitorilor*”⁴⁹.

Alături de eforturile desfășurate de Partidul Comunist Român de celelalte organizații de masă de sub conducerea sa, printre care în primul rînd Ajutorul Roșu, ca organizație cu profil specific, în vederea organizării pe plan intern a acțiunilor de apărare și eliberare a deținuților politici⁵⁰, acțiunile de sprijin și solidaritate, organizate pe plan internațional de clasa muncitoare și opinia publică progresistă și democrată au fost de un real folos. Glasul milioanei de oameni de pretutindeni, care s-au ridicat în apărarea proletariatului român, n-a putut fi ignorat de către clasele dominante din România. Solidaritatea internațională, s-a adăugat protestelor și acțiunilor de luptă interne, determinînd oficialitățile regimului burghez să bată pe moment în retragere și să acorde amnistierea deținuților politici, în luna mai 1929⁵¹.

S-a dovedit, însă, foarte curînd, că amnistia politică acordată de guvernul Maniu, sub presiunea opiniei publice interne și internaționale, a fost un paleativ și nicidecum o rezolvare de principiu a raporturilor dintre proletariat și burghezie. Politica acesteia față de lupta revoluționară a clasei muncitoare, indiferent de guvern, s-a încadrat în aceiași parametri represivi, de abuz, samavolnicie și teroare.

Situația a fost sesizată foarte repede și peste granițele țării. Un manifest editat de *Comitetul de apărare a victimelor terorii albe din Balcani*, în perioada imediat următoare amnistiei, și difuzat, după cum constata Legația României din Franța, într-un tiraj mare în diferite cartiere muncitorești din Paris⁵², sublinia, de pildă, că așa-zisul guvern „democratic” al lui Maniu, ascundea în fapt același „regim al teroarei albe” antimuncitorești⁵³. „Pretinsa amnistie politică n-a atins decît pe cei ale căror delikte erau anterioare zilei de 1 decembrie 1928 și fără ca un verdict definitiv să intervină în condamnare”, sublinia manifestul, nominalizînd pe M. G. Bujor și alți militanți ai mișcării muncitorești din România, care continuau să zacă în închisori⁵⁴, văzînd în greva foamei un mijloc de luptă împotriva regimului de exterminare la care erau supuși⁵⁵.

⁴⁸ „Viața muncitoare”, (1928) din 9 decembrie.

⁴⁹ „Lupta de clasă”, nr. 8-9, din septembrie-decembrie 1928.

⁵⁰ Olimpiu Matichescu, *Ajutorul Roșu, în Organizații de masă legale și ilegale, create, conduse sau influențate de P.C.R., 1921-194*, vol. I, Edit. politică, București, 1970, p. 125-242.

⁵¹ M. C. Stănescu, *op. cit.*

⁵² Arhiva istorică centrală, fond. Ministerul Propagandei Naționale, „Presa externă”, dos. 96, f. 221-224.

⁵³ Ibidem, f. 223.

⁵⁴ Ibidem, f. 223.

⁵⁵ Ibidem.

Falsa democrație a guvernului național-tărănist era demonstrată prin numeroase alte exemple luate din viața politică internă a țării, din ansamblul raporturilor de clasă dintre burghezie și proletariat. Manifestul releva, de pildă, lipsa dreptului de organizare politică și sindicală pentru mișcarea muncitorească revoluționară din România, persecuțiile la care era supus Blocul Muncitoresc-Tărănesc, Comitetele de ajutorare de pe lângă Sindicatele unitare și alte organizații de masă aflate sub conducerea și influența Partidului comunist⁵⁶. „Sediile sindicatelor sînt închise* și casierile confiscate. Ziarele muncitorești ca „Înainte”, „Tînărul luptător” sînt interzise și redactorii lor arestați. Acum 6 săptămîni guvernul Maniu a înăbușit prin forța carabinieri Congresul sindicatelor (Unitare) care se ținea la Timișoara și a arestat pe congreșiști** (...) Iată care sînt caracteristicile regimului «democratic» instaurat de guvernul Maniu”⁵⁷.

În virtutea unei atare stări de fapt, care nu diferenția prin nimic guvernarea național-tărănistă de predecesorii liberali, documentul lansa, în final, un cald apel la conștiința de clasă și sentimentele internaționaliste ale proletariatului francez, opiniei publice democratice de a se solidariza în continuare cu lupta revoluționară a clasei muncitoare din România, confruntată din nou, în pofida demagogiei democratice și patriotarde a oficialităților de stat, cu același regim politic reacționar, bazat pe constrîngere și teroare. „Noi vă chemăm — conchidea manifestul — să protestați alături de noi*** contra acestor stări de lucruri și de a reclama pentru clasa muncitoare din România dreptul la organizare sindicală, libertatea presei și a opiniei politice, dreptul de întrunire și, pentru prizonierii politici, o amnistie largă și efectivă”⁵⁸.

Teroarea îndreptată împotriva Sindicatelor muncitorești unitare din România, scoaterea lor în afara legilor statului, cît și necesitatea formării unei mișcări de protest internaționale, de solidaritate cu proletariatul român a stat și în atenția Ajutorului Roșu Internațional. Rezultă acest lucru din Circulara Biroului european al Ajutorului Roșu Internațional, cu sediul la Berlin, trimisă Secretariatului Ajutorului Roșu din Marea Britanie, în luna mai 1929, prin care se dădeau instrucțiuni în vederea organizării unor acțiuni de protest împotriva desființării Sindicatelor unitare din România, a noilor arestări de militanți ai mișcării muncitorești și pentru amnistie generală⁵⁹.

Putem aprecia, desigur, că acțiunea întreprinsă de Ajutorul Roșu Internațional, în sprijinul proletariatului român nu viza în mod exclusiv organizația din Anglia a Ajutorului Roșu, și că ea avea caracter larg, internațional specific activității forului mondial al mișcării muncitorești revoluționare, de ajutor și solidaritate reciprocă.

Dealtfel, în perioada imediat următoare acestei inițiative au și început să sosească pe adresa guvernului român scrisori de protest din

⁵⁶ Ibidem.

* E vorba de Sindicatele muncitorești unitare.

⁵⁷ Ibidem, f. 223—224.

** Urmează un istoric al represiunii de la Timișoara, din aprilie 1929, în contextul morții lui Ioan Fonagy la Doftana și aducerii lui la Timișoara etc. (Ibidem).

*** Membrii comitetului de apărare a victimelor teroarei albe din Balcani (Ibidem).

⁵⁸ Ibidem, f. 224.

⁵⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 9 549, f. 168—169; fond. 4, mapa 479, f. 168.

partea organizațiilor de Ajutor Roșu din diferite țări, care cereau încetarea terorii antimuncitorești din România și eliberarea conducătorilor arestați, ai Sindicatelor unitare ⁶⁰.

Primul Congres internațional antifascist, care a avut loc la Berlin, în luna martie 1929 ⁶¹, poate fi apreciat, de asemenea, un alt moment de evidențiere a sentimentelor de prețuire și solidaritate internațională de care se bucura peste granițele țării clasa muncitoare din România.

Cinstea pe care Congresul o va face proletariatului român, prin alegerea în prezidiul său de onoare, alături de Gramsci și alți fruntași ai mișcării muncitorești internaționale, a lui M. G. Bujor și Alexandru Dobrogeanu-Gherea, va fi completată de atenția acordată de participanți — personalități marcante ale vieții politice, culturale și artistice din lumea întreagă — discursului pronunțat de delegatul român, reputatul jurist și militant al Partidului comunist, Lucrețiu Pătrășcanu. Acesta a relevat eforturile depuse de clasa muncitoare din România pentru apărarea democrației și progresului social, împotriva terorii și provocărilor huliganice patronate de organizațiile fasciste ⁶².

În același context problematic și al perioadei istorice poate fi încadrată și intervenția deputatului laburist Wedgwood în parlamentul englez, în legătură cu „starea de asediu” și cu situația grea a „deținuților politici din închisorile României” ⁶³. Comentînd această acțiune de solidaritate cu poporul român, ziarul „Munca zilnică” aprecia că prin intervenția sa omul politic din Marea Britanie dădea expresie „revoltei muncitorilor englezi din pricina reacțiunii din România” ⁶⁴.

Mergînd mai departe, ziarul aprecia că mișcarea muncitorească din România a făcut încă prea puține lucruri în direcția creării unor legături permanente și trainice cu proletariatul de peste hotare. Ca urmare, muncitorii români erau îndemnați să acționeze mai hotărît în această direcție ⁶⁵.

Solidaritatea de clasă, internaționalistă își putea evidenția marile sale calități, avantajele materiale și morale numai în sensuri reciproce. Spre cinstea sa, mișcarea muncitorească revoluționară din România, organizată și condusă de Partidul Comunist, a înțeles acest lucru. Internaționalismul proletar a devenit trăsătura sa definitorie, permanentă mai ales în perioada grea a pericolului fascist.

Înăbușirea în sînge a grevei muncitorilor mineri din Valea Jiului, din august 1929*, a avut ecou deosebit în cadrul opiniei publice muncitorești și democratice din numeroase țări.

În fruntea acțiunilor de ajutorare materială și morală a victimelor tragediei de la Lupeni s-au situat, în primul rînd, oamenii muncii din U.R.S.S. ⁶⁶.

⁶⁰ Loc. cit., fond. 95, dos. 121 480, f. 6, 10.

⁶¹ Vezi detalii în Lya Benjamin, *Delegați români la primul Congres internațional antifascist*, în „Magazin istoric”, nr. 11 din noiembrie 1970, p. 29—32.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ „Munca zilnică” (1929) din 23 februarie.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

* Vezi detalii în N. G. Munteanu, Gh. I. Ioniță, *Un veac de istorie a minerilor de pe Jiu*, colecția „Biblioteca de istorie”, Edit. politică, București, 1971, p. 90—111.

⁶⁶ Vezi detalii în Olimpiu Matichescu, *op. cit.*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 6/1972

La rîndul său, presa franceză a comentat pe larg și a înfierat actul represiv al claselor dominante din România. Telegramele Legației României din Paris, care analizau conținutul articolelor protestatate publicate în „L'Humanité”, „Echo de Paris” și alte mari cotidiane din Capitala Franței sînt concludente în acest sens ⁶⁷.

Represiunea sîngeroasă de la Lupeni a polarizat în jurul său și eforturile unor organizații politice și profesionale ale mișcării comuniste internaționale, în sensul formării unei opinii cît mai largi de sprijin și solidaritate cu proletariatul român. Amintim, în această direcție, ca unul dintre documentele cu largă popularizare și în cadrul opiniei publice din diverse țări, apelul Biroului pentru Europa occidentală a Internaționalei Comuniste, redactat și difuzat în comun cu biroul similar al Internaționalei sindicale roșii. În numele solidarității de clasă a muncitorilor din lumea întreagă, apelul chema proletariatul european să sprijine prin acțiuni de masă cauza „eroicilor luptători din Lupeni”, „împotriva acțiunii de călău sîngeros a guvernului Maniu” ⁶⁸. „Morții de la Lupeni — aprecia apelul în continuare — sînt dovada că un însemnat proces de radicalizare al maselor se desăvîrșește, că lupta de clasă a proletariatului român, sub conducerea Partidului Comunist Român, a intrat într-o fază mai înaintată” ⁶⁹.

În același sens, relevînd combativitatea și intransigența revoluționară a proletariatului român, Gheorghii Dimitrov sublinia că evenimentele sîngeroase de la Lupeni din România, cît și alte bătălii de clasă purtate contra asupritorilor de clasă de către proletariatul din Balcani, constituiau o nouă dovadă a faptului că „forțele revoluționare, în ciuda tuturor persecuțiilor îngrozitoare, se unesc sub conducerea partidelor comuniste, călitate în focul luptei, și trec la contraofensivă, că elementele revoluționare proletare cresc și se maturizează, că se apropie bătălii revoluționare mari și hotărîtoare” ⁷⁰.

Pe lingă acțiunile de protest, la care ne vom mai referi, ecoul pe care l-a avut asasinatul de la Lupeni în cadrul opiniei publice democratice din Europa s-a concretizat și într-un însemnat sprijin material, trimis de organizațiile de Ajutor Roșu din diferite țări pentru familiile muncitorilor asasinați ⁷¹.

Colete și bani au sosit, de asemenea, pe adresa secțiunii din Cluj a Ajutorului Muncitorose Român, care, alături de Ajutorul Roșu, de Comitetul de ajutorare creat în acest scop, contribuia, la rîndul său, la ajutorarea muncitorilor răniți și a familiilor celor uciși, rămase fără posibilități de întreținere.

Un rol însemnat în popularizarea în cadrul opiniei publice din străinătate a crimei de la Lupeni și, ca urmare, a formării unei opinii largi de solidaritate cu proletariatul român, de înfierare a autorităților represive l-a avut Comitetul de ajutorare pentru victimele de la Lupeni,

⁶⁷ Arhiva istorică centrală, fond. Ministerul Propagandei Naționale, „Informații”, dos. nr. 161, f. 1—6.

⁶⁸ Apelul a fost reprodus de gazeta „Viața muncitoare” (1929) din 18 august.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Gheorghii Dimitrov, *Opere alese*, București, Edit. politică, 1959, p. 191—192.

⁷¹ Conform referatului organelor de poliție din București, din 10 aprilie 1930, ajutorul, trimis prin intermediul Ajutorului Roșu Internațional, depășea suma de 100 000 de lei (Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 701, f. 241).

creat în străinătate, care grupa o seamă de personalități ale vieții politice și culturale din diferite țări: Egon Erwin Kisch, Korin Mihalis, Ernst Taller, Eduard Bernstein, S. Iacoby, C. Lindhagen, primar al orașului Stockholm și numeroși alți profesori universitari, medici etc.⁷².

Între alte acțiuni, Comitetul internațional de ajutorare a lansat apelul intitulat: *Către întreaga Europă luminată, către muncitorii, țărani, intelectualii din toate țările*⁷³. După o prealabilă descriere a condițiilor social-economice și politice deosebit de grele în care trăiau masele muncitorești din România, a căror luptă pentru dreptul la existență era confruntată în permanență cu politica teroristă și represivă a claselor guvernante, apelul conchidea arătând că era „sarcina întregii opinii publice internaționale să ajute victimele de la Lupeni și să propage o cercetare obiectivă asupra evenimentelor” singeroase care au avut loc⁷⁴. „Apelăm la toate cercurile înaintate — se arăta în document — să se alipească comitetului nostru, drept protest împotriva vinovaților de baia de sânge de la Lupeni și să sprijine moralicește și materialicește acțiunea noastră de ajutorare”⁷⁵.

Mișcarea internațională de solidaritate cu clasa muncitoare din România, și de protest împotriva crimei de la Lupeni se va lărgi în lunile următoare, prin noile știri care parveneau străinătății privind reprimarea luptei revoluționare a proletariatului român. Procesul de la Timișoara și condamnarea conducătorilor Sindicatelor muncitorești unitare (septembrie 1929) se înscrie în rîndul acestora.

Documentele vremii, aduc știri în această direcție despre manifestația proletariatului din Varșovia, organizată de Partidul Comunist Polonez în fața Legației României, drept protest împotriva persecutării mișcării noastre muncitorești⁷⁶. Ziarul de limbă maghiară „Munkás ujsag”, din Cluj, care prelua știrea de la corespondentul său de presă din capitala Poloniei, nota în continuare că acțiunea de solidaritate internaționalistă a proletariatului varșovian a fost înăbușită de organele de poliție din Polonia, fiind arestați cu acest prilej 40 de membri ai Partidului comunist⁷⁷.

Vestea condamnării fruntașilor Consiliului General al Sindicatelor Unitare a avut un ecou deosebit în Franța. „L'Humanité”, condamna noul act samavolnic și represiv al burgheziei române printr-un titlu semnificativ: *Peste 20 de ani de închisoare delegaților Congresului C.G.S.U. din România*⁷⁸. Cîteva subtitluri: *Slăbiciunea actului de acuzare*; *Judecați în virtutea unei legi care nu are forță de „lege”* și *Verdictul* sînt de asemenea, suficient de expresive ca să ne scutească de orice alt comentariu privind conținutul de idei al titlului citat⁷⁹.

⁷² N. G. Munteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 108.

⁷³ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fototecă, clișeu nr. 689; Vezi și N. G. Munteanu, *Lupeni 1929 — o vigoasă afirmație a combătutității revoluționare a clasei muncitoare din România*, în „Anale de istorie”, nr. 4/1969, p. 108—109.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Propagandei Naționale, „Presa internă”, dos. nr. 123, f. 138, vezi și „Munkás ujsag” (Cluj), (1929) din 22 august.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ „L'Humanité” (1929) din 17 septembrie.

⁷⁹ *Ibidem*.

Două zile mai târziu, același cotidian al comuniștilor francezi, comenta sub titlul : *După verdictul de la Timișoara*, pregătirea de către proletariatul din Paris ⁸⁰ a unei mari acțiuni de protest și de solidaritate cu clasa muncitoare din România. Organizată sub auspiciile Ajutorului Roșu Internațional, acțiunea a avut loc în seara aceleiași zile (19 septembrie 1929) sub forma unui impunător și deosebit de combativ miting de protest ⁸¹.

Moțiunea, votată cu acest prilej, și trimisă guvernanților din București prin intermediul Legației române din Paris, avea următorul conținut : „Cetățenii întruniți la 19 septembrie 1929, în sala Societăților Savante, la chemarea Ajutorului Roșu, după ce au ascultat pe tovarășii : Magnien, Daniel Renoult, Simonin, Marcel Cachin, se ridică cu indignare împotriva condamnărilor de la Timișoara și a masacrului de la Lupeni. Ei salută memoria muncitorilor mineri căzuți în lupta de clasă și aceea a tinerei Haia Lifșiț*, moartă eroic după 42 de zile de grevă a foamei. Ei tratează cu disprețul și ura proletariatului pe « democratul » Maniu, mânjit de sângele muncitorilor. Ei asigură proletariatul român și pe toți prizonierii politici din România de întreaga lor solidaritate. Ei cer recunoașterea dreptului sindical și amnistia promisă de partidul la putere**. Ei se angajează să continue lupta împreună cu Ajutorul Roșu împotriva represiunii capitaliste din toate țările și se despart strigând :

Jos teroarea antimuncitorească din România!

Trăiască proletariatul român!

Trăiască Ajutorul Roșu Internațional!” ⁸²

Noua conferință juridică internațională, care, spre deosebire de cea de la Moscova, din noiembrie 1927, și-a desfășurat lucrările la Berlin, în zilele de 8—12 decembrie 1929*** constituie, la rîndul său, prilejul reactivizării și creșterii eficienței practice a mișcării internaționale de sprijin și solidaritate cu lupta revoluționară a clasei muncitoare din România.

Ordinea de zi a conferinței, identică cu cea din 1927 ⁸³, era susținută de raportori din numeroase țări, juriști de renume internațională : Marcel Villord, Albert Fournier (Franța); dr. Guido Miglioli (Italia), dr. Fritz Löventhal și dr. Alfred Apfel (Germania), Otto Wyss (Elveția);

⁸⁰ „L'Humanité” (1929) din 19 septembrie.

⁸¹ Ibidem din 20 septembrie (Evenimentul e comentat sub titlul : *Muncitorii parizieni s-au ridicat ieri contra crimelor guvernului român*).

* A murit în spitalul Inchișorii din Cluj, la 17 august 1929.

** Apreciau ca incompletă amnistia din mai 1929 și cereau o amnistie cu caracter general pentru toți militanții revoluționari întemnițați în România.

⁸² Vezi originalul documentului, în Arh. C.C. al P.C.R., fond. nr. 25, dos. 9681, f. 11—13; fond. 4, mapa 71, f. 12—13.

*** Organizată de Asociația juridică Internațională, cu sediul la Berlin. Aceasta activa sub conducerea Ajutorului Roșu Internațional. Începînd cu luna septembrie 1929 a editat lunar un organ de presă : „Buletinul Asociației Juridice Internaționale”, în limbile germană și franceză.

⁸³ Ordinea de zi cuprindea dezbaterile următoarelor referate : Legislația excepțională contra maselor muncitorești, organizațiilor și aderenților lor ; Jurisprudența și apărarea în procesele politice ; Practica administrativă și polițienească ; Regimul penitenciar ; Dreptul de azil ; Situația juridică a minorităților naționale ; Legea și jurisprudența în țările coloniale și semicoloniale ; Statutele Asociației Juridice Internaționale (Vezi documentele și lucrările Conferinței în : Arhiva Centrală a Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., fond. 539, opis 1, dos. 74, f. 1—514).

Gaston Lafarge (Mexic); dr. Lucrețiu Pătrășcanu (România); Th. Bartosek din Cehoslovacia și mulți alții⁸⁴.

Conferința și-a desfășurat lucrările în baza studierii prealabile de către participanți a materialelor documentare care le-au fost puse la dispoziție, referitor la legislația antimuncitorească, situația deținuților politici, teroare, regimul din penitenciare ș.a. — așa cum se prezentau ele în diferite țări capitaliste⁸⁵.

Pe lângă faptul că România avea privilegiul unui referent principal, cunoașterea realităților sociale care defineau raporturile juridice dintre proletariat și burghezie a fost ușurată participanților la conferință de faptul că unul dintre principalele instrumente de opresiune antimuncitorească din România, anume *Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștei publice**, a făcut parte dintre materialele bibliografice ale conferinței, obiect de analiză și studiu din partea delegaților participanți⁸⁶. Dar nu numai a lor, căci documentele conferinței (pregătirea și desfășurarea sa) — inclusiv problemele care ne interesează, referitoare la popularizarea situației sociale și politice a proletariatului român — au fost aduse la cunoștința opiniei publice mondiale prin intermediul organului de presă amintit, al Asociației Juridice Internaționale, editat în limbi de circulație internațională⁸⁷.

În buletinele Conferinței au fost inserate, de asemenea, păreri și opinii ale unor juriști de renume din diferite țări, privind ordinea de zi și conținutul referatelor — publicate în rezultat — ce urmau a se dezbate⁸⁸. În nr. 4—5, din 15 noiembrie 1929, vom găsi, de pildă, aprecierile pe care le-au făcut, în sensul amintit, doi juriști români : dr. A. Almășan, din Deva și Lascăr Șaraga din București⁸⁹. Ambii au apreciat însemnătatea conferinței și s-au declarat de acord cu tezele cuprinse în studiul publicat de Lucrețiu Pătrășcanu, asupra regimului deținuților politici din România⁹⁰.

Trebuie precizat însă că, în calitatea sa de membru al Asociației Juridice Internaționale, Lucrețiu Pătrășcanu a prezentat în cadrul conferinței un referat mult mai cuprinzător, asupra regimului impus deținuților politici din închisori. El avea la bază, în mod firesc, situația deosebit de grea pe care guvernarea români o creaseră prizonierilor politici din închisori (teroare, samavolnicie, subnutriție, lipsa regimului politic etc.) dar, prin natura exemplelor citate, luate din realitățile specifice ale diverselor țări capitaliste, depășea cadrul românesc, strict național.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

* Cunoscută sub denumirea de *Legea Mirzescu*, publicată în „Monitorul oficial” din 19 decembrie 1924. În noiembrie 1927 a suferit unele modificări, în sens reacționar. (Vezi detalii în I. Gr. Periețeanu și Alfred Fulga, *Legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștei publice*, Edit. „Curierul judiciar”, S. A. București, 1932).

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Materialele prealabile, de pregătire a conferinței, au fost publicate în 5 numere consecutive ale buletinului amintit, purtând titlul : „Buletinul Comitetului de organizare a Conferinței juridice Internaționale”. Lucrările propriu-zise, au fost publicate într-un număr special (din decembrie 1929) intitulat : „Buletinul asupra Conferinței juridice internaționale” (Loc. cit., dosarul nr. 80, f. 1—72).

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem, f. 28.

⁹⁰ Ibidem, f. 28—41.

Referatul delegatului român, cit și dezbaterile care s-au purtat pe marginea lui în cadrul lucrărilor, și-au găsit concretizare în Rezoluția adoptată de Conferință, referitor la această problemă. Intitulată: *Sur le régime pénitentiaire (Asupra regimului penitenciar)*. Rezoluția condamna regimul de represalii la care erau supuși întemnițații clasei muncitoare în țările capitaliste, relevând că „dacă regimul condamnaților de drept comun este detestabil, cel al prizonierilor politici se înrăutățește în fiecare zi, devenind chiar, în unele țări, mai crud decât regimul de drept comun”⁹¹.

Alături de Italia, Bulgaria, Polonia, Iugoslavia, România era citată printre țările a căror guverne reacționare nu numai că nu acordau regim politic militanților arestați ai mișcării muncitorești revoluționare, dar permiteau administrațiilor de închisori să aplice împotriva lor un regim de distrugere fizică și morală, prin bătăi, torturi și înfometare⁹².

Rezistența desfășurată în închisori împotriva acestui regim, grevele de foame, mișcarea de solidaritate internă și internațională creată în jurul lor, ajutorarea familiilor rămase fără posibilități autonome de întreținere, amnistiiile acordate de clasele dominante, sub presiune, și caracterul lor limitat, constituie obiect de analiză în capitole separate (III, IV și V) ale rezoluției citate⁹³.

Proclamându-și „profundul său respect pentru eroismul miilor de prizonieri politici care, în ciuda suferințelor la care sînt expuși, păstrează o fidelitate neclintită convingerilor lor, cauzei maselor muncitoare”⁹⁴, Conferința juridică mondială se angaja, în partea finală a documentului la care ne referim, să organizeze o anchetă internațională asupra terorii la care erau supuși prizonierii politici din închisorile burheze, în scopul lărgirii cadrului internațional de sprijin și solidaritate⁹⁵.

Efectele angajamentului s-au făcut evidente și în privința mișcării de solidaritate internaționalistă cu proletariatul român. Vom constata, astfel, chiar la sfîrșitul lunii decembrie 1929, hotărîrea organelor de conducere ale Ajutorului Roșu Internațional de a intensifica acțiunile de solidaritate cu clasa muncitoare din România, de coordonare a lor cu mișcarea de protest internă, împotriva terorii și pentru ajutorarea materială, apărarea morală și juridică a militanților comuniști arestați⁹⁶.

L'OPINION PUBLIQUE INTERNATIONALE SOLIDAIRE AVEC LE PROLÉTARIAT ROUMAIN (1927—1929)

RÉSUMÉ

Partie intégrante du mouvement ouvrier mondial, le prolétariat roumain, ses organisations politiques et professionnelles se sont constamment situés au centre des actions de solidarité internationale. L'interna-

⁹¹ Vezi „Buletinul Asociației Juridice Internaționale” din decembrie 1929, f. 10.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 4, dos. 701, f. 269.

tionnalisme prolétarien a acquis des valences et formes de manifestation supérieures surtout après la création du Parti Communiste, bond qualitatif de portée principale dans le cadre de l'histoire contemporaine du peuple roumain.

Les documents du mouvement ouvrier, de la période de l'entre-deux-guerres, révèlent de façon prenante différents moments et actions de manifestation de la solidarité internationaliste, de classe, avec la lutte de libération sociale et nationale du prolétariat de divers pays.

À son tour, la classe ouvrière de Roumanie a ressenti constamment l'appui et la solidarité du prolétariat international dans la lutte de classe menée contre le régime bourgeois, pour la liberté, l'indépendance nationale et le progrès social.

L'opinion publique internationale solidaire avec le prolétariat roumain (1927—1929) représente un aspect particulier de l'ensemble général et réciproque de formes, moyens et actions par lesquels s'est manifestée la présence de l'internationalisme dans le mouvement ouvrier de Roumanie, aspect soumis à l'étude par l'auteur.

La thématique de l'étude met en évidence quelques-uns des moments les plus caractéristiques de la solidarité internationaliste, de classe dont ont joui le prolétariat roumain et sa lutte révolutionnaire de la part de l'opinion publique démocratique et progressiste, notamment de la part de la classe ouvrière de différents pays pendant la période 1927—1929.

Outre les matériaux de presse insérés dans les colonnes des journaux ouvriers et démocrates, outre les meetings et les réunions de protestation contre la politique réactionnaire et d'oppression pratiquée par les classes dominantes de la Roumanie bourgeoise à l'égard de la classe ouvrière et de son parti d'avant-garde, l'étude relève l'important appui matériel que les militants du mouvement ouvrier de Roumanie, arrêtés et emprisonnés, recevaient régulièrement de la part du prolétariat international, par l'intermédiaire des organisations de l'appui rouge ou des comités de patronage.

ISTORIOGRAFIA ȘI IZVOARELE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA*

DE

MIRCEA IOSA

Profundele transformări de ordin economic, social și politic din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au dus la intensificarea dezvoltării capitalismului în România, la creșterea proletariatului, atât din punct de vedere numeric cât și organizatoric, la ascuțirea contradicțiilor sociale de la orașe și sate, au lărgit considerabil câmpul de cercetare al istoricilor. Progresele obținute în toate domeniile de activitate au deschis acestora un vast teren de cercetare, oferindu-le posibilitatea de a consemna, în lucrări de mai mare sau mai mică amploare, multiple și variate aspecte ale istoriei României de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Vechea istoriografie a elaborat pentru această perioadă numeroase lucrări, în care cercetătorul de azi găsește date utile; asemenea lucrări trebuiesc însă folosite în mod critic, deoarece ele abordează, de cele mai multe ori, doar un aspect ale evenimentelor — de obicei cel politic — neglijând uneori aproape complet condițiile social-economice care-le-au determinat. Trăsătura comună a mai tuturor acestor lucrări o constituie neglijarea aproape completă a mișcării muncitorești și în bună măsură și a mișcării țărănești. Exceptând lucrarea de proporții a lui Radu Rosetti¹, analiza mișcărilor și frământărilor țărănești nu și-a găsit locul cuvenit în lucrările vechii istoriografii. Este drept, la începutul secolului nostru, cercetările vechii istoriografii asupra problemei agrare s-au intensificat, însă nu atât pentru a explica mișcările țărănești, tot mai numeroase și care aveau să culmineze cu marea răscoală din 1907, cât, mai ales, pentru a dezbate problema agrară, privită ca o „chestiune țărănească”.

Pe de altă parte, chiar în prezentarea vieții politice, asupra căreia ne-a lăsat bogate informații, istoriografia veche s-a menținut, de cele mai multe ori, la suprafața evenimentelor, explicându-le în mod unilateral, subiectiv, de pe poziția partidului în slujba căruia se afla.

A. LUCRĂRI DE SINTEZĂ PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Pentru istoria României de la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, extrem de bogate în informații, privind mai ales viața politică a României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sînt

* Studiul are în vedere vechea Românie.

¹ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, București, 1907.

Introducerile la cele 5 volume de „*Discursuri parlamentare* ale lui Titu Maiorescu², care au fost editate apoi, postum, într-un volum deosebit în 1925 de V. Socec, sub titlul de *Istoria contemporană a României*³. Această lucrare, expunând viața politică a României din perioada anilor 1866—1900, constituie un izvor deosebit de important pentru cunoașterea epocii, într-altele, nu numai pentru că este cea mai cuprinzătoare, zugrăvind în ample detalii viața politică, dar și pentru că este scrisă de o personalitate politică participantă direct la evenimente și care se bucura de un mare prestigiu.

Profesor de filozofie la Universitatea din Iași și apoi la București, om de vastă cultură, format la universitățile din Germania, membru marcant al Partidului conservator — ramura junimistă, al cărei doctrinar era alături de P. P. Carp — Titu Maiorescu prezintă evenimentele adesea de pe pozițiile partidului conservator, deși vorbea de „respectarea obiectivității”, care îi era înlesnită, după cum însuși mărturisea, prin aceea că „expunerea sa, așa cum se vede alcătuită de la început ca o însoțire și ca un adaos la discursurile parlamentare, urmărește întimplările mai ales pe temeiul respectării lor în corpurile legiuitoare și în întregimea mișcării constituționale”⁴.

Orientarea sa proconservatoare a imprimat lucrării amintite o poziție critică față de principalii adversari politici-liberalii — nu atât însă în probleme de principiu cât mai ales pentru metodele folosite de acesteia în luarea puterii. El critică acțiunile liberalilor, care, pentru a ajunge la conducerea țării, se foloseau de mișcările studențești, ale ofițerilor, de mișcările contra maximului, în ultimă instanță recurgând la „părăsirea parlamentului”⁵. Dezaprobând însă pe liberali, în mod special pe șeful lor, D. A. Sturdza, Maiorescu are aprecieri critice și față de actele unor fruntași conservatori, bine înțeles în perioada când aceștia erau la guvern și nu făceau parte din gruparea junimistă. Cum era și firesc, el a consacrat primului guvern junimist al lui Theodor Rosetti — în cadrul căruia deținea funcția de ministru al Instrucțiunii publice și al cultelor și (pînă la 3 iunie 1888) ad-interim la ministerul domeniilor — un număr apreciabil de pagini, încercînd să justifice alcătuirea unui atare guvern ce își manifestase din capul locului direcția sa conservatoare. El vedea în această guvernare „perspectiva reconstituirii întregului partid, după eliminarea elementelor eterogene”⁶. Exponent al burgheziei și moșierimii legate de capitalul străin, Titu Maiorescu a militat pentru punerea în aplicare a legilor anunțate, încă din 1881, de P. P. Carp în programul cunoscut sub numele de „Era nouă”, care, într-o oarecare măsură, ținea seama de transformările social-economice intervenite în structura economică a țării după 1864, deși el contesta existența capitalismului în România. Dealtfel, el nici nu folosește noțiu-

² În *Insemnările* sale zilnice nepublicate încă, Titu Maiorescu face adeseori trimiteri și la al VI-lea volum al *Discursurilor sale parlamentare*, care ar fi analizat evenimentele politice din anii 1900—1913; acest volum însă nu a fost găsit.

³ „Titlul acesta n-a fost dat de Titu Maiorescu—observa Eugen Lovinescu — și nici nu corespunde conținutului. Adevăratul titlu ar fi trebuit să fie „Contribuții la istoria politică contemporană a României” (Eug. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, vol. II, București, 1940, p. 230)

⁴ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României, București*, 1925, p. 286.

⁵ Ibidem, p. 921.

⁶ Ibidem, p. 242.

nea de *capitalism*, ci de *civilizație*, a cărei dezvoltare o lega de „penetrația treptată a ideologiei sociale a revoluției”. Pe de altă parte, el a susținut, atât în lucrarea sa fundamentală din domeniul istoriei cât și prin întreaga sa activitate politică, ideea menținerii mării proprietăți funciare.

În problema externă Titu Maiorescu, ca unul din promotorii orientării României spre Puterile Centrale, s-a plasat, atunci când era vorba de acțiuni de solidaritate cu lupta românilor de peste munți, pe poziția neamestecului în treburile interne ale monarhiei Austro-Ungare.

Oricum, lucrarea lui Titu Maiorescu, prin bogăția informației, deși în general are o bază documentară redusă, limitată numai la *Dezbaterile parlamentare* și la observările sale ca martor ocular al evenimentelor, este indispensabilă pentru cunoașterea vieții politice din România anilor 1866—1900.

O lucrare de sinteză asupra istoriei României și în care sînt relatate și evenimentele ultimelor două decenii ale secolului al XIX-lea, ne-a lăsat Frédéric Damé⁷, în a sa istorie a României contemporane. Istoric de origine franceză, care însă obținuse cetățenia română, fost director la „*L'Indépendance*”, Frédéric Damé a publicat și o ediție în limba română a lucrării sale, mergînd însă numai pînă la 1866. Lucrarea sa, deși cu o bază documentară mai amplă decît aceea a lui Titu Maiorescu, merge pe aceeași linie a ignorării condițiilor social-economice. Deși vorbește de răscoala țaranilor din 1888, de „gravitatea” ei el ignoră cauzele acestei ridicări, ascuțirea contradicțiilor de clasă de la sate, considerînd frământările din lumea satelor drept un rezultat al agitațiilor politicianilor printre țărani, oprindu-se, în schimb, pe larg asupra evenimentelor politice.

Scrisă cu aprecieri elogioase la adresa Partidului conservator, punînd în lumină opera acestuia din perioada „marii guvernări” dintre anii 1891—1895, lucrarea lui Frédéric Damé servea interesele Partidului conservator. Atitudinea sa proconservatoare l-a determinat să considere partidul conservator drept „un partid de ordine”, un partid de „reformе serioase și durabile”, un partid „respectuos față de dinastie... , adevăratul partid liberal, deși nu se împăuna cu numele, adevăratul partid progresist”⁸. Ca atare, sinteza lui Fr. Damé nu era întocmai o lucrare obiectivă cum încercase să susțină încă în introducerea lucrării sale.

Istoria României de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea este amplu zugrăvită în lucrările lui Nicolae Iorga. Personalitate complexă, înzestrat cu o vastă cultură istorică și dotat cu o mare putere de muncă, Nicolae Iorga a desfășurat o bogată activitate științifică pe tărîmul istoriei, care de timpuriu l-a făcut cunoscut și peste hotare. Spre deosebire de Frédéric Damé sau de Titu Maiorescu, care în lucrările lor s-au oprit mai ales asupra evenimentelor politice, Nicolae Iorga, prin masiva publicare de izvoare ce a întreprins, cercetează multilateral istoria țării, încadrînd-o în istoria universală. De la el ne-au rămas numeroase sinteze și monografii, unele mai importante decît altele, care, cu toate lipsurile de concepție, sînt lucrări fundamentale

Prima sa sinteză asupra istoriei României este aceea scrisă pentru străinătate. Încă din 1901, Karl Lamprecht, istoric german de mare

⁷ Fr. Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'évènement des princes indigènes jusqu'à nos jours, 1822—1900*, Paris, 1900.

⁸ Vezi Fr. Damé, *op. cit.*, p. 387.

prestigiu, i-a solicitat o istorie a românilor pentru colecția sa care apărea la Gotha, ceea ce N. Iorga n-a întârziat să facă, publicînd în 1905 o sinteză în limba germană⁹, în două volume, tradusă și în românește, în 1922, în cinci volume de către o fostă elevă a sa¹⁰. Deși sinteza se baza pe „ultimele cercetări”, N. Iorga o aprecia, totuși, ca incompletă¹¹. În această sinteză, după cum însuși arată în prefață la traducere, N. Iorga a voit să expună „dezvoltarea națiunii române nu în personalitățile ei mai mult sau mai puțin mari, ci să observe națiunea însăși ca ființă viețuitoare și să-i urmărească mersul ei lăuntric”. În al doilea rînd, el a voit să descrie această dezvoltare „în legătură și cu popoarele învecinate, pentru ca să utilizeze astfel înriuririle ce le-ar fi exercitat alte popoare asupra românilor, precum și acelea care au pornit de la dinșii, pentru priceperea istoriei universale”.¹²

Pentru perioada la care ne referim interesează mai ales ultimele capitole ale sintezei (respectiv vol. IV partea II-a a operei traduse) unde analizează, într-un capitol *Statul unit al României. Domnitorul Cuza și Regele Carol I.* Fără a încerca să explice adevăratele cauze ale luptelor politice, Nicolae Iorga considera dese schimbări de guverne din timpul lui Carol I ca datorîndu-se mai ales „intrigilor” de tot felul. La sfîrșitul acestei sinteze, într-un paragraf intitulat „Starea poporului român în 1900” el analizează, pe baza izvoarelor contemporane, viața economică, social-politică și culturală a poporului român. El ignorează însă dezvoltarea proletariatului, lupta sa pentru un trai mai bun¹³. Concepția sa îl împiedica să vadă mobilul luptei muncitorilor împotriva orînduirii care-i condamna la privațiuni de tot felul. În genere, lucrarea lui de sinteză, deși mult mai aprofundată decît celelalte citate mai sus, datorită metodei idealiste de interpretare, se menține uneori la suprafața evenimentelor fără a dezvălui cauzele adînci ale fenomenelor.

Același lucru se poate spune și despre principala sa lucrare de sinteză de zece volume, *Istoria românilor*, în mod special partea privind evenimentele de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea analizată în vol. X. În această sinteză Nicolae Iorga consemnează evenimentele „așa cum s-au petrecut ele” fără a încerca să le explice. Deși nu dă amploare luptelor politice din această perioadă frămîntată a istoriei României, Nicolae Iorga face succinte portretizări diverselor personalități din componența guvernelor, sesizînd ceea ce era caracteristic fiecăreia. Întocmai ca și ceilalți istorici, la care ne-am referit mai sus, el ignora aportul maselor în făurirea istoriei, reducînd totul la personalități și scotînd în relief mai ales rolul regelui în viața politică a țării. El afirma, de pildă exagerînd însă că „regele numește astăzi pe miniștri, cum vrea, iar miniștrii fac majoritățile parlamentare cum vor”¹⁴, neîncercînd să explice, cît de cît, cauzele deselor schimbări de guverne. Vorbînd de lupta

⁹ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, vol. I – II, Gotha, 1905.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria poporului român* . . . Traducere de Otilia Teodoru Ionescu, vol. I – IV, 1 – 2 București, 1928.

¹¹ Idem, *Orizonturile mele. O viață de om*, vol. II. București p. 5.

¹² Idem, *Istoria poporului român*. Traducere de Otilia Teodoru Ionescu, vol. IV. partea II, p. 180.

¹³ Ibidem,

¹⁴ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1939, p. 271.

de eliberare a românilor din Transilvania, care s-a afirmat puternic în ultimul deceniu al secolului trecut, Nicolae Iorga critica critica orientarea României spre Puterile Centrale.

Cele două lucrări de sinteză asupra istoriei României, ale lui N. Iorga, la care ne-am referit aici, prin bogata lor informație, bazată în cea mai mare parte pe cercetarea izvoarelor, rămân totuși lucrări fundamentale, indispensabile oricărui istoric. Valoarea lor incontestabilă constă în puterea de sintetizare și generalizare a autorului lor, care a știut să evidențieze și să selecteze fapte menite să întregască informația privind trecutul nostru istoric.

O sinteză asupra istoriei României ne-a lăsat și istoricul englez R. W. Seton-Watson¹⁵, profesor la Universitatea din Londra. Lucrarea sa, care a fost tradusă în 1937 și în limba franceză¹⁶, îmbrățișează întreaga istorie a românilor, începând din epoca romană și pînă la desăvîrșirea unității de stat. Pentru perioada la care ne referim interesează mai ales capitolul intitulat *Domnia Regelui Carol I*, unde — în afara prezentării succinte a evenimentelor politice, a integrării lor în evenimentele externe, bineînțeles cu neliplotele aprecieri asupra personalităților politice — se fac și unele referiri asupra răscoalei țărănilor din 1888 și în genere asupra situației țărănimii. Autorul explică cauzele răscoalei din 1888 prin „dezvoltarea rapidă a absenteismului...” și prin „nașterea unei clase a intermediarilor”. Referindu-se la legea lui P. P. Carp din 1889 pentru vânzarea bunurilor statului la țărani el o consideră pe drept cuvînt, „o tentativă de a potoli într-o oarecare măsură setea de pămînt a țărănilor”¹⁷. Este de semnalat, de asemenea, atitudinea sa justă în problema Transilvaniei, prezentînd favorabil lupta de eliberare națională a românilor din Transilvania, dezaprobind în același timp poziția inconsecventă a lui D. A. Sturdza. Dar, însemnătatea acestei lucrări constă, după părerea noastră, nu atît în consemnarea obiectivă a evenimentelor, cît mai ales în aceea de a fi făcut cunoscut străinătății istoria poporului român, lupta sa pentru desăvîrșirea unității de Stat.

Noua istoriografie a elaborat, în cele trei decenii care s-au scurs de la eliberarea țării, în spiritul materialismului istoric, ample și documentate sinteze, care, bazate în mare parte pe cercetările fondurilor de arhive din țară și de peste hotare, înfățișează viața poporului român în milenara sa dezvoltare din cele mai vechi timpuri pînă în prezent și în toată complexitatea sa.

Parcursînd *Istoria României-Compendiu*¹⁸, *Istoria poporului român*¹⁹, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*²⁰ istoricul are la îndemîină opere bogat argumentate, care-l ajută să înțeleagă și să aprecieze evenimentele politice.

¹⁵ Seton-Watson, (R. W) *A history of the Roumanians from Roman times to the completion of unity*, Cambridge, 1934,

¹⁶ Ibidem, *Histoire des Roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937.

¹⁷ Ibidem, p. 411

¹⁸ Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu ... Sub redacția lor ... *Istoria României*, București, Edit. Academiei, 1969.

¹⁹ A. Oțetea, I. Popescu — Puțuri, ... „Sub redacția lor, *Istoria poporului român*, București, Edit. Științifică, 1970.

²⁰ Const. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, Edit. Albatros, 1971

B. LUCRĂRI PRIVIND ISTORIA ECONOMICĂ, SOCIALĂ ȘI POLITICĂ

În afara lucrărilor de sinteză, un aport însemnat la cunoașterea istoriei României de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea aduc lucrările care abordează diversele aspecte economice, sociale și politice. Dată fiind mulțimea acestor lucrări ne vom opri cu analiza noastră și vom semnala doar pe acelea pe care le socotim indispensabile cercetării unui aspect sau altul, prezentându-le cronologic și bineînțeles pe probleme.

Geneza capitalismului românesc, dezvoltarea și consecințele lui a preocupat un cerc larg de economiști și sociologi, ca Const. Dobrogeanu-Gherea, Ștefan Zeletin, Eugen Lovinescu etc. În *Neoiobăgia*, Const. Dobrogeanu Gherea²¹ face o analiză complexă a realităților românești în lumina concepției socialiste. El explică, din punct de vedere sociologic, contradicțiile dintre formele instituționale burgheze și realitățile din structura capitalistă a României împiedecate în dezvoltarea lor de resturi feudale.

Într-un capitol special, Gherea se ocupă și de *Revoltele țărănești* — cum numește el lupta țărănimii, — care au culminat cu marea răscoală a țăranilor din 1907.

La rîndul său, Ștefan Zeletin, profesor de istoria filozofiei la Iași, abordează originea și rolul burgheziei române în istoria țării noastre²², făcînd apologia acesteia într-o perioadă cînd de fapt devenise o forță reacționară.

O dezvoltare mai amplă a problemei capitalismului în România și în genere, asupra evoluției României în epoca modernă, întîlnim la Eugen Lovinescu în a sa lucrare privind *istoria civilizației române moderne*²³. În cele trei volume (vol. I. *Forțele revoluționare*, vol. II, *Forțele reacționare*, vol. III *Legile formației civilizației române*, Eugen Lovinescu acreditează ideea că evoluția României, în epoca modernă, a fost determinată de influența factorului extern de ordin ideologic cultural.

„Prin acțiunea creatoare a ideologiei apusene și prin influența capitalismului societatea noastră și-a schimbat, revoluționar structura: pe largi temelii agrare s-a ridicat o civilizație burgheză”²⁴. Lovinescu elogiază mișcarea politică a luptătorilor de la 1848 care a făcut din revoluție principalul generator al civilizației noastre, singurul, de altfel, posibil popoarelor tinere împotriva căruia s-au ridicat forțele tradiționalismului”.

O explicație științifică asupra genezei capitalismului în România, a dezvoltării și consecințelor lui pe plan social și politic găsește istoricul în lucrarea lui Lucrețiu Pătrășcanu²⁵. Studiul, vast nu numai prin porțiunile lui, dar mai ales prin complexitatea fenomenului abordat, relevă trăsăturile caracteristice proceselor social-economice și politice ale revoluției societății românești din secolul al XIX-lea și din primii ani ai seco-

²¹ C. Dobrogeanu Gherea *Neoiobăgia*, București, 1910.

²² Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei*, București, 1925.

²³ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației moderne românești* vol. I — III, București, 1924 — 1925.

²⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 81.

²⁵ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale 1821—1907*, București, 1945.

lului al XX-lea, analizează momente semnificative din istoria modernă a României.

Pentru istoria economiei naționale a României de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea dispunem de unele lucrări cu caracter economic general. Dispunem de asemenea, de lucrări cu caracter mai special, care privesc o ramură sau alta a activității. Completate cu lucrările elaborate de istoriografia noastră marxistă, lucrările de natură economică îl ajută pe cercetător în reconstituirea tabloului de ansamblu al dezvoltării României la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru.

Printre lucrările vechii istoriografii privind dezvoltarea economică a României amintim, în primul rând, pe aceea a lui *G. D. Cioriceanu*²⁶, care, utilizând o bogată documentare, conține informații prețioase asupra populației țării în diferite etape, asupra dezvoltării agriculturii, creșterii vitelor, industriei transformatoare și miniere, pădurilor, căilor de comunicație, exportului intern și extern etc., fără a reuși totuși, o analiză economică profundă. Dealtfel, cercetarea stadiului de dezvoltare a industriei, în perioada la care ne referim, se bazează, în cea mai mare parte, pe datele „Anchetei industriale” din 1901—1902, care sînt mult prea generale. Pe de altă parte criteriile care au stat la baza elaborării „Anchetei Industriale” nu permit stabilirea cu precizie a numărului fabricilor, în rîndul acestora fiind incluse numeroase mici ateliere și manufacturi.

Date statistice importante privind relațiile economice ale României cu principalele țări capitaliste, evoluția importului și exportului, pe categorii de mărfuri, prezintă lucrarea în două volume a lui *C. I. Băicoianu*²⁷. În plus lucrarea este prevăzută cu numeroase anexe, avînd referiri largi asupra tarifului vamal.

O lucrare de proporții, care expune pe etape dezvoltarea economică și financiară a României pe o perioadă de mai bine de un secol, este aceea elaborată de *G. M. Dobrovici*²⁸. Lucrarea se oprește mai ales asupra împrumuturilor contractate de România. Autorul ignoră însă factorii interni de dezvoltare a țării, considerînd întreaga evoluție economică a României ca datorîndu-se exclusiv împrumuturilor contractate în străinătate”. „Acestor împrumuturi întrebuințate aproape exclusiv în vederea măririi crescînde a utilajului național — arăta el în prefața cărții sale — România datorește dezvoltarea tuturor ramurilor sale de activitate socială...” și mai departe, referindu-se la perioada de sfârșit a secolului al XIX-lea, consemna că „pentru continuarea construcțiilor de cea mai mare utilitate pentru dezvoltarea țării nu era altă cale decît aceea a recursului la creditul străinătății”²⁹. Pentru datele pe care le conține, lucrarea este totuși utilă istoricului.

Constatărilor vechii istoriografii, în acest domeniu, li se adaugă lucrările noi, aprofundate ale istoriografiei noastre marxiste. Semnalăm

²⁶ *G. D. Cioriceanu, La Roumanie économique et ses rapports avec l'étranger, de 1860 à 1915, Paris, 1928.*

²⁷ *C. I. Băicoianu, Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul organic și pînă în prezent—București, 1904, vol. I (partea I și II)*

²⁸ *G. M. Dobrovici, Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1823—1933, București, 1934.*

²⁹ *Ibidem, p. 126.*

printre acestea lucrarea lui N. N. Constantinescu³⁰, care prezintă trăsăturile generale ale dezvoltării capitalismului în România pînă la 1900. Lucrarea analizează pentru prima oară în țara noastră procesul acumulării primitive a capitalului, dezvoltarea capitalismului în industrie, în transporturi și în agricultură, dezvoltarea comerțului extern și intern, începutul formării rețelei bancare etc.

În afara lucrărilor cu caracter oarecum general privind istoria economică a României, date importante prezintă și lucrările cu caracter special, care analizează o ramură sau alta a producției. Așa, în domeniul dezvoltării industriei în România, în perioada la care ne referim, semnalăm lucrarea inginerului N. P. Arcadian³¹, apărută în două ediții: una în 1935, alta completată cu noi date, în 1936. Lucrarea analizează legislația industrială în diferite etape de dezvoltare, consemnând rezultatele obținute în numeroase tabele statistice. Din păcate, autorul utilizează în mod arbitrar, neștiințific, noțiunea de fabrică, între altele, considerînd că „cea mai veche fabrică la noi poate fi aceea de sticlă pe care a întemeiat-o Matei Basarab”³².

Erorile în determinarea conținutului noțiunii de fabrică pot fi evitate datorită cercetărilor mai noi, din zilele noastre, cînd au fost elaborate lucrări care își propun să dateze în mod științific o asemenea problemă. Așa, Olga Constantinescu și N. N. Constantinescu³³ încearcă să stabilească momentul și gradul de dezvoltare a capitalismului în industrie, urmărind însă numai o latură a revoluției industriale — cea tehnică —, neglijînd complet latura socială. Prin analiza pe care o face, lucrarea este totuși utilă cercetării.

În domeniul industriei petroliere s-a scris mult în trecut; unele date privind însă istoricul acestei ramuri, în lumina materialismului istoric, aduce lucrarea lui Gh. Răvaș³⁴.

O problemă cu totul necercetată de vechea istoriografie este aceea a formării clasei muncitoare și implicit situația ei economică și politică. Această lipsă a fost parțial înlăturată prin apariția unei lucrări cuprinzătoare, editate de Institutul de Istorie a Partidului, intitulată *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România, pînă în primul război mondial*³⁵. Lucrarea urmărește, etapă de etapă, creșterea numerică a clasei muncitoare. Datele statistice folosite sînt prea puțin comentate, iar concluziile nu scot îndeajuns în evidență ceea ce a intervenit nou în structură și de aici în organizarea și lupta clasei muncitoare, nu punctează saltul pe care l-a făcut nu numai din punctul de vedere al creșterii numerice,

³⁰ N. N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România*, București, 1957.

³¹ N. P. Arcadian, *Industrializarea României*, Ediția I, București, 1935, Ediția II-a București, 1936.

³² *Ibidem*, p. 69 și următoarele.

³³ Olga Constantinescu și N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, București, 1957.

³⁴ Gh. Răvaș, *Din istoria petrolului românesc*, București, 1957.

³⁵ Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P.M.R. *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial*, sub redacția conf. N. N. Constantinescu, București, 1959.

ci și din punctul de vedere al organizării și luptei ei. Pe de altă parte, lucrarea apreciază în mod eronat stadiul dezvoltării industriei capitaliste a României la începutul secolului al XX-lea.

În domeniul relațiilor agrare, o lucrare vastă privind istoricul problemei agrare în România, bazată pe studiul izvoarelor și pe un imens material factual, a elaborat Radu Rosetti³⁶. Lucrarea nu se limitează însă la tema propusă spre cercetare; ea abordează o mulțime de aspecte legate de problema țărănească, fără însă a pătrunde în esența proceselor social-economice. Respingînd teoriile apologetice ale proprietății moșierești, Radu Rosetti constată în mod just că marea proprietate funciară s-a constituit prin deposedarea țărănimii. El se oprește pe larg asupra urmărilor reformei agrare din 1864, consemnînd înrăutățirea continuă a situației țărănimii, justificînd ridicarea acesteia la lupta din ultimele decenii ale secolului trecut și primii ani ai secolului nostru. După răscoalele din 1899—1900 și mai ales după marea răscoală din 1907, el s-a gîndit la ideea unei reforme agrare limitate și parțiale, menită să evite o catastrofă a regimului politic existent atunci în România.

Cercetarea situației țărănimii a cunoscut o amploare deosebită în anii construcției socialiste, cînd, pornindu-se de la analiza concretă a izvoarelor și a documentelor, s-au elaborat lucrări care pun în adevărata lumină situația și lupta țărănimii. Pe linia acestor preocupări se înscrie lucrarea, în două volume, elaborată de I. Adam și N. Marcu³⁷; lucrarea aduce în circuitul științific date importante contribuind la adîncirea cunoașterii procesului de dezvoltare a capitalismului în agricultura României. Autorii au încercat, pentru prima oară, să evalueze raportul dintre suprafața pămîntului moșieresc lucrat în dijmă și suprafața pămîntului moșieresc cultivat cu muncă salariată. Studiind acest raport, ei ajung însă la concluzia eronată a preponderenței muncii salariate, la supra-evaluarea gradului de maturizare a relațiilor capitaliste din agricultură.

Problema agrară și lupta țărănimii sînt tratate pe larg într-o suită de lucrări ale noii istoriografii. Semnalăm, printre acestea în primul rînd, lucrările monografice, îmbrățișînd perioada anilor 1848—1900, elaborate de C. Corbu³⁸, care analizează, în spiritul materialismului istoric, multiplele aspecte ale situației și lupta țărănimii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Pentru perioada de început a secolului al XX-lea dispunem, de asemenea, de ample și documentate monografii privind situația și lupta țărănimii pentru pămînt și o viață mai bună³⁹. O importanță deosebită au acordat istoricii tragicului episod din primăvara anului 1907, căruia

³⁶ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, București 1907.

³⁷ I. Adam și N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, vol. I, București, 1956, vol. II. București, 1959.

³⁸ C. Corbu, *Țărănimea din România în perioada 1848—1864*, București, 1973. *Țărănimea din România între 1864—1888*, București, Edit. științifică, 1970; C. Corbu—A. Deac, *Mișcări și frămîntări țăărănești în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1889—1900)*, București, Edit. Științifică, 1965.

³⁹ A se vedea în această privință culegerea *Studii și referate privind răscoalele țăranilor din 1907*. București, Edit. Acad., 1957; D. Hurezeanu, *Problema agrară și lupta țărănimii din România 1904—1906*, București, Edit. Științifică, 1961; *Relații agrare și mișcări țăărănești în România 1908—1921*, București, Edit. Politică, 1967.

i-a fost consacrat o lucrare monografică de proporții și unde sînt analizate multiplele aspecte ale luptei țărănimii⁴⁰.

Istoriografia veche a trecut sub tăcere studiarea mișcării muncitorești. Singura lucrare privind evenimentele legate de mișcarea socialistă de pînă la 1900 este aceea a fostului socialist I. C. Atanasiu⁴¹. Lucrarea, care se ocupă—după cum preciza autorul în „Cuvîntul de lămurire”—numai de acele acțiuni și evenimente de care a avut personal cunoștință, reprezintă în fond o pledoarie istorico-memorialistică în scopul reabilitării „generoșilor”, al justificării trecerii lor în Partidul Național-Liberal. Ignorînd realitatea, I. C. Atanasiu încearcă să prezinte activitatea P.S.D.M.R. ca fiind opera elementelor „generoase”⁴², minimalizînd și denaturînd rolul pe care l-a jucat lupta dusă de clasa muncitoare și elementele ei înaintate.

Unele date cu privire la mișcarea socialistă și muncitorească sînt cuprinse și în lucrarea lui Const. Titel Petrescu⁴³, care enumeră principalele momente ale mișcării pe plan organizatoric, lăsînd la o parte acțiunile revendicative ale muncitorilor.

Pentru cunoașterea mișcărilor din porturi, date importante se găsesc în lucrarea bine documentată a lui N. Deleanu și Lazăr Măglașu⁴⁴.

Literatura istorică privind mișcarea muncitorească din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea a fost completată în zilele noastre cu o amplă lucrare⁴⁵, îmbrățișînd întreaga perioadă a dezvoltării mișcării muncitorești dintre anii 1893—1900. Ea abordează o serie de aspecte legate de activitatea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România de la înființarea sa și pînă la vremelnica sa dezorganizare. Deși nu este o lucrare monografică propriu-zisă, ci mai ales o culegere tematică, lucrarea, bazată pe cele mai noi documente, constituie un prețios izvor de informare pentru istorici.

LUCRĂRI SPECIALE PRIVIND ISTORIA POLITICĂ

Informații prețioase privind istoria dezvoltării politice (dar și sociale și economice) a României cuprinde lucrarea *Istoricul Partidului Național-Liberal de la 1848 și pînă astăzi*⁴⁶. Elaborată, probabil sub îndrumarea și pe baza informațiilor unei personalități marcante a Partidului național liberal, lucrarea face elogiul activității acestui partid. De altfel, ea prezintă toate momentele importante din Istoria României ca fiind, în cea mai mare parte, opera acestuia. Istoricul găsește în această lucrare informații în legătură cu activitatea partidului Național-Liberal și a partidelor politice în general, programele lui de guvernare, fracțiunile

⁴⁰ *Marea răscoală a țărănilor din 1907*, București, Edit. Acad. 1967.

⁴¹ I. C. Atanasiu, *Pagini din istoria contemporană a României 1881 — 1916*, vol. I. *Mișcarea socialistă 1881 — 1900*, Buc. 1932.

⁴² *Ibidem*, op. cit. p. 358—359.

⁴³ Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România 1835 — 6 septembrie 1940*. Biblioteca Socialistă, București, 1945.

⁴⁴ N. Deleanu și L. Măglașu, *Istoricul mișcării muncitorești din porturi*, 1932.

⁴⁵ Institutul de Istorie a Partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R., *Mișcarea muncitorească din România, 1893 — 1900*, Edit. politică București, 1965.

⁴⁶ *Istoricul Partidului Național-Liberal de la 1848 și pînă astăzi*, București, 1923.

din sînul lui etc., care însă trebuie interpretate prin prisma materialismului istoric.

De un real folos pentru cunoaşterea Istoriei României la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea sînt şi biografiile fruntaşilor partidelor politice, care, bazate în cea mai mare parte pe izvoare contemporane, aduc în circuitul ştiinţific preţioase informaţii privind evenimentele politice interne.

Unul din fruntaşii vieţii politice, remarcant de contemporani pentru activitatea sa, a fost Take Ionescu. Personalitatea sa, legată în mod firesc de întreaga viaţă politică a ţării, este înfăţişată în lucrările ample a doi biografi: Romulus Seişanu şi Const. Xeni.

Romulus Seişanu⁴⁷ a elaborat lucrarea sa monografică despre Take Ionescu din iniţiativa şi îndemnul directorului ziarului „Universul”, Stelian Popescu, unul din prietenii devotaţi ai lui Take Ionescu. Lăsînd la o parte caracterul apologetic, propriu lucrărilor de acest gen, monografia lui Romulus Seişanu, bogat documentată, folosind nu numai documente interne dar şi corespondenţa particulară a lui Take Ionescu, prezintă deseori activitatea politică desfăşurată de acesta oarecum în afara cadrului vieţii politice generale. Lucrarea este săracă în aprecieri privind activitatea în general a partidelor politice, a programelor acestor partide, a diferenţierilor dintre partide, privind un aspect sau altul al vieţii economice, sociale şi politice, limitîndu-se la activitatea fruntaşului politic conservator. El prezintă, de pildă, activitatea lui Take Ionescu din perioada anilor 1891—1895, cînd acesta a fost ministru al Instrucţiunilor Publice şi al Cultelor, izolat de activitate generală desfăşurată de guvernarea conservatoare. Totodată, Romulus Seişanu nu evidenţiază în nici un fel contradicţiile din sînul principalelor partide de guvernămînt, nu explică mecanismul de alternare a acestora la conducerea ţării.

Pe de altă parte, referindu-se la poziţia conservatoare a lui Take Ionescu de a sprijini, pe diferite căi şi mijloace, lupta românilor din Transilvania împotriva politicii de opresiune socială şi naţională, atribuie acestuia, fără a cita dovezi, faptul de a fi prevăzut destrămarea Austro-Ungariei”, precum şi „agregarea naţionalităţilor din această monarhie condamnată pieirii”⁴⁸.

O lucrare biografică amplă asupra lui Take Ionescu a scris şi Constantin Xeni⁴⁹, un admirator şi devotat colaborator politic al acestuia. Întocmai ca şi biografia lui Romulus Seişanu monografia lui Xeni are un caracter apologetic, recunoscut, dealtfel, indirect în chiar prefaţa cărţii sale, unde spune „Căci paginile ce urmează n-au intenţia să fie o simplă apologie, un monoton imn de glorie, alunecat din pana unui devotament amical. Aceste pagini s-au ferit chiar să trădeze acea înclinare firească biografilor de a-şi poetiza eroul cu parţialitatea plină de glorie”⁵⁰. Cu toate acestea, el n-a reuşit să prezinte activitatea lui Take Ionescu aşa cum a fost ea în realitate, cu momentele ei de glorie şi de dezamăgire, avînd numai cuvinte de admiraţie pentru tot ceea ce a făcut Take Ionescu, pentru talentul său oratoric, deşi acesta a avut şi incontestabile scăderi

⁴⁷ Romulus Seişanu, *Take Ionescu, Viaţa şi opera sa*, Buc. 1930.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 94.

⁴⁹ C. Xeni, *Take Ionescu (1858—1922)*, Ediţia a III-a, Bucureşti, 1933.

⁵⁰ C. Xeni, op. cit. p. 6.

în activitatea sa. Pe de altă parte, el explică trecerea lui Take Ionescu din partidul liberal în partidul conservator — unde adesea a fost considerat, de unii oameni politici contemporani „un intrus” ca datorindu-se unui fapt obiectiv, acela de a fi găsit un teren propice de dezvoltare vocației sale politice, omițind să arate adevăratele mobiluri urmărite de Take Ionescu, faptul de a fi găsit aci mai puține personalități politice marcante și de a-și putea pregăti șefia la conducerea partidului. Este, de asemenea, de menționat că C. Xenii n-a reușit să sesizeze nici oscilațiile lui Take Ionescu într-o problemă deosebit de importantă cum era chestiunea țărănească. El nu explică de ce Take Ionescu dezaprobă „Casa rurală” în 1897 și de ce mai târziu a aprobat-o. Consideră însă că marea răscoală a țăranilor din 1907 „avea ... ca substrat real trista stare economică a țărănimii, lipsită în cea mai mare parte de pământ și spoliată aproape pretutindeni de un regim de contracte agricole cari le exaspera mizeria”.⁵¹

Extrem de bogată în informații pentru istoria României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului nostru este ampla monografie, în două volume, elaborată de C. Gane, dedicată vieții și activității lui P. P. Carp⁵². Personalitatea fruntașului conservator, dîrz apărător al proprietății moșierești, ideile sale de nuanță conservatoare, i-au dat prilej lui C. Gane să-l prezinte pe P. P. Carp ca figura politică centrală a Partidului conservator, exponentul principal al moșierimii conservatoare, care a dominat viața politică a țării timp de mai bine de cinci decenii. În întreaga sa expunere, autorul urmărește să demonstreze fermitatea lui P. P. Carp în apărarea ideologiei conservatoare al cărei doctrinar era, prezentîndu-l ca pe unul din oamenii politici lucizi, care și-au dat seama că pentru salvarea și consolidarea proprietății moșierești era nevoie să se acorde maselor exploatatoare de la orașe și sate unele concesii. „Solicitudinea sa — arată el — merge către clasele de jos țărani și meseriași nu dintr-un interes de liberalism, ci dintr-o idee pur conservatoare și aceasta în interesul claselor dirigente, claselor superioare”⁵³.

În spiritul aceleiași politici de esență conservatoare, de care era pătruns P. P. Carp, prezintă C. Gane și legile elaborate și votate în anii cînd fruntașul junimist era ministru, (de pildă în problema țărănească), fără a încerca să explice țelul urmărit, acela de a crea o burghezie sătească, menită să țină în frîu pe țărani ce s-ar fi răsculat.

Pe de altă parte, C. Gane demonstrează consecvența lui P. P. Carp în politica externă, orientată spre Puterile Centrale, chiar și în momente în care rămăsese singurul susținător al unei asemenea idei contrare aspirațiilor poporului nostru, cum a fost în timpul primului război mondial.

Monografia lui C. Gane, — ilustrînd adeseori activitatea lui P. P. Carp prin selecțiuni din discursurile sale politice — oferă istoricului o bogată informație asupra evenimentelor politice interne și externe de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru.

Unele date privind evenimentele politice din România la sfîrșitul secolului trecut cuprinde și lucrarea în două volume a lui Eugen Lovinescu⁵⁴ despre Titu Maiorescu. Lucrarea, cu un vădit caracter apologetic,

⁵¹ *Ibidem*, p. 174—175

⁵² C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. I—II, București, 1936.

⁵³ C. Gane, *op. cit.*, vol. I., p. 330.

⁵⁴ C. Gane, *op. cit.*, vol. I., p. 330.

analizează, mai ales în volumul II, condițiile istorice în care Titu Maiorescu și-a desfășurat activitatea, relevind în același timp rolul partidului conservator,—ramura junimistă în special—în viața politică a țării, care a pus „întotdeauna înaintea chestii de program nu de persoane”, în opoziție cu acela al partidului liberal.

Într-o lumină cu totul nouă este prezentată, în zilele noastre, viața politică din România.

O lucrare valoroasă din acest punct de vedere a elaborat Traian Lungu⁵⁵. Lucrarea, bazată pe un bogat material documentar edit și inedit, folosind și corespondența oamenilor politici, prezintă tabloul vieții politice din România la sfârșitul secolului trecut.

La rîndul său, Anastasie Iordache⁵⁶ analizează într-o monografie mai recentă evenimentele politice din anii care au precedat declanșarea primului război mondial.

C. IZVOARE EDITE

În general, pentru Istoria României de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, izvoarele moștenite de la vechea istoriografie sînt relativ sărace. Ele au fost îmbogățite și completate în zilele noastre cu noi colecții de izvoare alcătuite de pe pozițiile înaintate ale materialismului istoric. Au fost editate importante volume de documente mai ales pentru probleme mai puțin cercetate, ca de pildă pentru mișcarea muncitorească și țărănească.

Un izvor prețios pentru dezvoltarea social-economică a României la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru îl constituie *Ancheta industrială din 1901—1902*⁵⁷, care conține date statistice și comentarii importante privind nivelul dezvoltării industriei. Se dau informații în legătură cu numărul întreprinderilor, data înființării, repartitia lor teritorială, forța motrice folosită, numărul muncitorilor (inclusiv personalul administrativ și tehnic), valoarea producției etc., din industria mare prelucrătoare (vol. I), precum și situația industriei mici și a meseriilor (vol. II). *Ancheta industrială* are însă și serioase deficiențe; a) criteriile care au stat la baza ei sînt discutabile, mai ales în ceea ce privește clasificarea întreprinderilor; b) datele despre meserii sînt mult prea generale, nu permit o analiză economică profundă; c) ignorează șomajul și ascunde în genere exploatarea muncitorilor.

Deosebit de importantă este și colecția *Codul general al României*⁵⁸, în care sînt înmănușiate toate legile și regulamentele elaborate în această perioadă și care au fost publicate în Monitorul Oficial. În această colecție cercetătorul găsește indicații importante privind evoluția legislației, modificările intervenite, ceea ce îi permite să aprecieze mai just politica guvernelor.

Unele materiale importante în legătură cu perioada la care ne referim cuprinde și monumentală lucrare *Marele Dicționar Geografic al*

⁵⁵ Traian Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul sec. al XIX-lea (1888 — 1899)*, Edit. științifică, București, 1967.

⁵⁶ Anastasie Iordache, *Viața politică în România 1910—1914*, Edit. științifică, București, 1973.

⁵⁷ *Ancheta industrială din 1901 — 1902*, București, 1904.

⁵⁸ C. Hamangiu, *Codul general al României, Codurile, legile și regulamentele în vigoare, 1856—1919*, vol. I — VII, Ediția II, București, 1907 — 1919.

*României*⁵⁹, în cinci volume, care grupează pe lângă datele geografice și un mare număr de date statistice, sociale și istorice.

Istoria politică și socială din perioada la care ne referim este săracă în colecții de documente. Vechea istoriografie, exceptând colecția „*Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*”, seria II⁶⁰, care reproduce discuțiile din camera deputaților referitoare la proiectele de legi mai importante dezbătute în perioada 1881 — 1907 (proiectele de legi ale tocnelor agricole din anii 1888—1889, 1892, și legea tocnelor din 1893, proiectul „Casei rurale” din 1897 etc.), urmărind în mai mică măsură relațiile agrare, nu ne-a lăsat colecții de documente. Această lipsă a fost însă suplinită în zilele noastre când au fost editate unele colecții de documente menite să ofere baza pentru cercetările ulterioare, mai ales pentru istoria mișcării muncitorești și țărănești. Volumul *Documente din mișcarea muncitorească, 1872 — 1916* cuprinde materiale care oglindesc momentele importante ale dezvoltării organizatorice, politice și ideologice ale mișcării muncitorești, poziția sa în diferite alte probleme, precum și documente programatice ale mișcării muncitorești. În ultimii ani au fost pregătite de către cercetătorii Institutului de Studii istorice și social-politice noi volume: *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România 1821—1879*; *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România 1879—1892*; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910 — 1915*; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916 — 1921*; apărute în Editura Politică între anii 1966 — 1971, care conțin izvoare importante referitoare la începuturile mișcării muncitorești, la afirmarea luptei clasei muncitoare, la activitatea P.S.D.M.R. (1893 — 1900) și mai apoi la lupta clasei muncitoare în primele două decenii ale secolului.

De un real interes pentru istoria mișcării muncitorești și socialiste sînt și volumele privind presa muncitorească și socialistă⁶¹. Adevărate antologii ale presei, volumele prezintă publicațiile periodice ale mișcării muncitorești și socialiste, care conțin un bogat și valoros material documentar și informativ, pe baza căruia poate fi urmărită întreaga evoluție a mișcării muncitorești, etapele ei de dezvoltare, succesele și slăbiciunile ei.

Pentru răscoala din 1888, de asemenea, a fost editat un volum, de documente⁶², pe baza căruia cercetătorul de astăzi poate urmări aria răscoalei, formele de luptă ale țărănimii, mersul răscoalei, revendicările țărănilor și măsurile luate de autorități pentru înăbușirea răscoalei. Deși la

⁵⁹ Societatea Geografică Română, *Marele Dicționar geografic al României*, București, 1898—1902.

⁶⁰ *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, seria a II-a *Din domnia regelui Carol I*, adunate de Radu Rosetti, vol. I și VIII (Ploiești) 1907 — 1908, vol. II — VII (București), 1907 — 1908.

⁶¹ Institutul de studii istorice și social-politice, *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I. 1865—1900, (partea I 1865—1890; partea a II-a 1890—1900; vol. II. 1900—1921, (partea I-a 1900—1907; partea a II-a 1907—1916); vol. III 1917 — 1921 (partea I-a 1917—1919; partea II-a 1919—1921, Edit. politică, 1966—1971.

⁶² În anul 1906, Vasile M. Kogălniceanu a publicat ca anexe la studiul său *Chestiunea țărănească* o serie de documente referitoare la răscoala țărănilor din 1888 deosebit de prețioase. De asemenea, în „Studii” nr. 2, XI (1958), Cornelia Bodea a publicat o serie de documente externe importante despre răscoala din 1888, culese din Arhivele Statului București, Biblioteca Centrală de Stat, filiala N. Bălcescu.

editarea volumului nu s-au avut în vedere criteriile științifice de editare și nu s-au luat în considerare decât unele materiale accesibile, fără o investigație sistematică a tuturor fondurilor de arhivă, totuși volumul este util cercetării.

Pentru politica externă a României din perioada la care ne referim, istoricul găsește unele informații în colecțiile de documente străine, ca de pildă *Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică — Acțiunea României, 1913, Documents diplomatiques français* (1871 — 1914) seria I, 1871 — 1914 (Paris, 1929—1930, vol. I. — XIV); *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette, 1871 — 1914, Sammlung der diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes.* (Berlin, 1926 — 1927, vol. I — X), precum și *Mejđunarodnâe otnošenâ v epohu imperIALIZMA . . . 1879—1917*, Moscova, Leningrad, 1927), în care, în cea mai mare parte, se justifică politica externă a marilor puteri.

De asemenea, pentru viața culturală și științifică, unele materiale documentare se găsesc în volumele editate de I. E. Torouțiu *Studii și documente literare*, vol. I — XIII (București, 1931 — 1946), unde se dau informații însemnate privind viața și activitatea personalităților culturale din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea.

MEMORII ȘI LUCRĂRI CONTEMPORANE

Alături de celelalte izvoare, memoriile constituie o categorie importantă de informații care contribuie la lărgirea sferei de cunoaștere a istoriei României, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Aceste lucrări, datorate unor personalități marcante ale vremii, trebuie folosite cu grijă și numai după confruntarea informațiilor lor cu alte surse documentare.

Unele informații importante conțin *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu, vol. I — III⁶³. *Însemnările* lui T. Maiorescu sînt importante mai ales pentru exactitatea faptelor consemnate; de aceea ele constituie un important izvor pentru cunoașterea activității politice.

Informații prețioase, mai ales pentru urmărirea vieții politice conțin memoriile lui Eugeniu Carada — scrise de nepotul său M. Theodorian — Carada în *Efemeridele*^{63 bis}, pe baza relatărilor sale. Deși n-a deținut funcții înalte în Partidul Național-Liberal, bucurîndu-se de încrederea Brătienilor, el a desfășurat o politică de susținere și de întărire a Partidului Național-Liberal în ultimele decenii ale secolului trecut și primul deceniu al secolului nostru.

Importantă mai ales pentru evenimentele politice din ultimii 30 de ani ai veacului trecut și primul deceniu al secolului nostru este și lucrarea cu caracter memorialistic a lui C. Bacalbașa,⁶⁴ care și-a propus să consemneze cu multe amănunte evenimentele din perioada anilor 1871 — 1914, bazîndu-se mai ales pe memorie, bineînțeles, pentru fixarea evenimentelor

⁶³ T. Maiorescu, *Însemnări zilnice* (publicate cu o introducere și note de I. Rădulescu-Pogoneanu, 3 vol. (vol. I. 1855—1880; vol. II, 1881—1886; vol. III. 1887—1891), București f.a.

^{63 bis} M. Theodorian — Carada, *Efemeridele. Însemnări și amintiri* vol. I—II, București. 1932.

⁶⁴ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, 4 vol. (vol. I, 1871—1884) vol. II (1885—1901), vol. III (1901—1910), vol. IV. (1910—1914), ediția a III-a, București, 1935—1936.

apelind și la presă. Lucrarea trebuie utilizată cu atenție și numai după confruntarea informațiilor cu alte surse.

Mențiuni, e drept destul de vagi, privind mai ales frământările politice la sfârșitul secolului al XIX-lea se găsesc și în însemnările fruntașului conservator Alex. Marghiloman⁶⁵. Însemnările lui sînt mult mai importante pentru istoria politică a României din primele două decenii ale secolului al XX-lea.

Unele informații, mai puțin pentru istoria politică și mai mult pentru istoria culturală, cu caracterizări asupra principalelor personalități literare și științifice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primii ani ai secolului nostru, conține lucrarea lui N. Iorga. *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, care este, cum singur o spunea, o autobiografie a vieții sale,⁶⁶ precum și *Supt trei regi*⁶⁷.

În afara memoriilor, o categorie importantă de izvoare o constituie și numeroasele lucrări (cărți și broșuri) contemporane, apărute chiar în perioada supusă analizei. Așa în domeniul industriei României, date importante prezintă lucrarea inginerului N. I. Paianu⁶⁸. Apărută la 20 de ani de la programarea legii pentru încurajarea industriei naționale din 1887, lucrarea face bilanțul dezvoltării industriei, bineînțeles, legîndu-l de cei 40 de ani de domnie a regelui Carol I. În cuprinsul ei cercetătorul găsește totuși date *utile privind* istoricul întreprinderilor, dinamica creșterii lor, forța motrice și numărul muncitorilor. Adoptînd un alt criteriu de clasificare a întreprinderilor aparținînd industriei mari, lucrarea sa se deosebește oarecum de „*Ancheta industrială din 1901 – 1902*”.

În domeniul relațiilor agrare, informații prețioase conțin lucrările agronomului George Maior: *România agricolă, studiu statistico-economic*, apărut în 1895, completat și reeditat în 1911 cu noi fapte și *Politica agrară la români*, apărută în 1906, cu ocazia pregătirii Jubileului regal, care aduc o contribuție însemnată la cunoașterea evoluției raporturilor agrare. În ambele studii, bazate în mare parte pe observațiile lui proprii culese în timpul călătoriilor ce a întreprins, el pune problema îmbunătățirii agriculturii prin introducerea mașinilor agricole, relevînd totodată rolul nefast al arendașilor, atît în ceea ce privește productivitatea scăzută a acestei ramuri, cît și înrăutățirea situației țărănimii⁶⁹.

O analiză mult mai aprofundată asupra relațiilor agrare a întreprins G. D. Creangă în ale cărui lucrări⁷⁰, bogate în material statistic, istoricul găsește date importante. Pentru perioada la care ne referim, interesează mai ales studiul, publicat în 1905, bazat pe datele recensămîntului agricol din 1896, intitulat *Proprietatea rurală și chestiunea țărănească*, unde este înfățișată, în lumina precisă a datelor statistice, situația proprietății țărănești de pînă la 10 ha. Relevînd faptul că învoielile agricole nu trebuiau privite „drept cauză, ci ca efect, ca un rezultat al altor circumstanțe și

⁶⁵ Alex. Marghiloman *Note politice, 1897–1924*, vol. I – V. București, 1927.

⁶⁶ N. Iorga, *Orizonturile mele, O viață de om așa cum a fost*, București, 1934.

⁶⁷ Idem *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal marelui și național (România contemporană de la 1904 la 1930)*, București, 1932.

⁶⁸ N. I. Paianu, *Industria mare, 1866–1906*, București, 1906.

⁶⁹ G. Maior, *Politica agrară la români*, București, 1906, p. 505.

⁷⁰ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală și chestiunea țărănească*, București, 1905; *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, De asemenea el a publicat o serie de culegeri și anuare statistice.

împrejurări economice". G. D. Creangă a fost printre puținii observatori care au arătat că la baza chestiunii țărănești stăteau relațiile de proprietate, că chestiunea țărănească era mai mult o chestiune economică⁷¹, văzînd remediul ei în „Casa rurală”, socotită de el ca o „măsură indispensabilă menită să creeze o clasă de țărani care să formeze și de fapt talpa țării”. Prin bogăția materialului statistic, prin analiza economică a datelor, lucrarea lui G. D. Creangă este de un interes major pentru istoric, ajutîndu-l în explicarea fenomenelor.

Problema relațiilor agrare este prezentată sumar și în lucrările lui Vasile M. Kogălniceanu⁷², care, sintetizînd bogatul material cuprins în monografiile comunelor rurale, ilustrează cu putere situația grea a țărănimii. Lucrările lui V. Kogălniceanu prezintă însă mai ales faptele, fără a pătrunde în esența fenomenelor, considerînd, de pildă, că învoielile agricole constituiau factorul de bază care genera greaua situație a țărănimii. „Am putea spune — arată el — că problema fundamentală a chestiunii țărănești e aceea a regulării regimului muncii . . . ”⁷³. Același lucru îl repeta și într-o altă lucrare unde arată că „învoielile sînt la temelia chestiunii țărănești și deci și la temelia neamului. Stăm rău la sate, fiindcă avem învoieli rele . . . ”⁷⁴. Prin datele pe care le conțin, lucrările lui Vasile Kogălniceanu sînt utile cercetării relațiilor agrare.

În legătură cu puternica răscoală țărănească din 1888 sînt de semnalat două broșuri elaborate nu atît de istorici, cît de unii oameni politici. Una din acestea, aceea semnată de N. Vrăbiescu⁷⁵, referindu-se la cauzele răscoalei, scotea în evidență, mai ales „vexațiunile și jafurile agenților administrativi”. Remediile propuse de el însă urmăreau nu atît îmbunătățirea situației țărănilor cît apărarea proprietății moșierești. Cealaltă, mult mai cuprinzătoare, aparținînd lui A. Beldiman⁷⁶, fost ministru plenipotențiar, căuta să demonstreze că răscoala nu s-ar fi datorat lipsei de pămînt și exploatării grele, la care era supusă țărănimea de moșieri și arendași, ci „instigațiilor, făcute la sate.

O categorie de izvoare importante, care vin să întregască documentarea istoriei României la sfîrșitul secolului al XIX-lea, o constituie *publicațiile periodice*. Prin natura lor, publicațiile periodice cuprind materiale informative bogate privind cele mai diferite aspecte. În cadrul acestora un loc cu totul aparte îl reprezintă publicațiile oficiale: *Monitorul oficial*, *Dezbaterile parlamentare* și *Dezbaterile Senatului*. Discuțiile purtate în Adunările legislative (Camera și Senatul), reflectînd politica generală a formațiunii guvernamentale aflate la conducerea țării, oferă istoricului posibilitatea de a cunoaște viața politică, activitatea politică curentă, frămîntările politice și disensiunile în legătură cu problemele abordate.

⁷¹ G. D. Creangă, *Proprietatea rurală și chestiunea țărănească*, București, 1905, p. 49.

⁷² Vasile Kogălniceanu, *Chestiunea țărănească*, București, 1906.

⁷³ *Ibidem*, p. 28.

⁷⁴ Vasile M. Kogălniceanu, *Un cuvînt asupra învoielilor agricole* București, 1907.

⁷⁵ N. Vrăbiescu, *Răscoala țăranilor*, București, 1888.

⁷⁶ A. Beldiman, *O crimă de stat, Răscoala sătenilor din primăvara anului 1888*, București,

Alături de acestea, date importante mai ales cu caracter economic oferă *Anuarul statistic al României, Curierul financiar* 1874 — 1916) și o serie de alte reviste economice.

Informații multilaterale privind activitatea politică curentă socială, economică și culturală oferă presa, care a luat o mare dezvoltare în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Presa reflectă diferitele opinii ale partidelor și grupărilor politice, precum și ample comentarii asupra celor mai diferite aspecte. Utilizată în mod critic, prin confruntarea știrilor cu alte izvoare, presa constituie o importantă sursă de documentare.

În afara principalelor publicații de presă socialiste cuprinse în volumele *Presa muncitorească și socialistă*, la care ne-am referit mai sus, semnalăm, pentru importanța lor în dezvoltarea mișcării muncitorești, ziarele „Dezrobirea” (1887), care apărea la București și „Muncitorul” (1887 — 1888) la Iași, editate de cele două cercuri muncitorești” deși nu exista încă un partid organizat al muncitorilor (Ziarele respective sînt analizate pe larg în *Presa muncitorească și socialistă, vol. I.* (1865 — 1890).

Din categoria ziarelor burgheze semnalăm următoarele: „*Românul* (1878 — 1905), organ cu orientare liberală, care inițial a fost ziarul grupării liberal-radicală a lui C. A. Rosetti, „*Telegraful*” (apoi *Telegraful român*) (1878 — 1892) și „*Voința națională*” (1884 — 1914) ziarul oficios al partidului național-liberal, avînd ca principali redactori pe Gh. Cantacuzino și, un timp, pe Barbu Ștefănescu-Delavrancea. Dintre periodicele cu orientare conservatoare menționăm: „*Timpul*” (1878 — 1884, 1889 — 1900), organul partidului conservator, „*Epoca*” (1885 — 1889, 1895 — 1916), editat de un grup de tineri conservatori, a cărui conducere o avea Nicolae Filipescu, „*Lupta*”, organ al partidului radical condus de Gh. Panu, „*Gazeta țăranilor*” (1892—1899, 1901 — 1930) apărută mai întîi la Mușetești-Argeș apoi la București și Curtea de Argeș, înființată de învățătorul C. Dobrescu-Argeș, reprezentant al burgheziei sătești, ce urmărea să constituie un partid țărănesc.

Alături de acestea trebuie menționate ziarele de largă informație: „*Adevărul*” (1888 — 1916), înființat de Alex. V. Beldiman, care avea o orientare oarecum mai înaintată și „*Universul*” (1884 — 1916) înființat de Luigi Cazzavillan. Informațiile furnizate de periodice contribuie la îmbogățirea bazei documentare și la lărgirea posibilităților de înțelegere a evenimentelor istorice de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Informații dintre cele mai valoroase privind evenimentele economice, sociale și politice oferă de asemenea, presa locală, de care istoricul va trebui să țină seamă.

Insuficiența materialelor oferite de izvoarele publicate, privind un aspect sau altul al istoriei României în perioada supusă analizei, impune istoricului cercetarea principalelor fonduri arhivistice în care pot fi găsite materiale deosebit de importante.

Unele aspecte inedite pot fi găsite și în corespondența particulară a unor reprezentanți ai diferitelor pături și clase sociale care au avut un rol în desfășurarea evenimentelor, sau în *Insemnările* manuscrise ale contemporanilor (de pildă *Insemnările* lui Titu Maiorescu, intrate de curînd în circuitul științific).

Informațiile cuprinse în fondurile de arhive, selectate în mod judicios și adăugate la cele oferite de alte categorii de izvoare, ajută la întregirea tabloului de ansamblu al istoriei României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

L'HISTORIOGRAPHIE ET LES SOURCES CONCERNANT
L'HISTOIRE DE ROUMANIE À LA FIN DU XIXe SIÈCLE ET
AU DÉBUT DU SIÈCLE SUIVANT

RÉSUMÉ

L'auteur examine de manière succincte la littérature historique fondamentale (synthèses, monographies à caractère économique, social et politique, documents, mémoires et ouvrages contemporains, publications périodiques etc.) ce qui permet d'avoir un aperçu d'ensemble des principaux aspects de l'histoire de Roumanie à la fin du XIXe siècle et au début du siècle suivant.

Une attention particulière est accordée à la littérature historique concernant le mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie, de même qu'aux mouvements et aux remous paysans passés sous silence par l'ancienne historiographie.

COLOCVIUL ROMÂNŌ-AMERICAN DE LA SUCEAVA

În zilele de 18-21 august, la Suceava, a avut loc un colocviu româno-american de istorie.

Manifestarea, care a reunit 17 cunoscuți specialiști din mai multe centre de cercetare și universități din țara noastră și 8 istorici din Statele Unite ale Americii, a fost organizată sub auspiciile Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România.

Pentru a asigura o largă arie de dezbateri, organizatorii colocviului s-au orientat spre discutarea a 3 teme de primă importanță, care reunesc deopotrivă, atât interesul historiografiei noastre noi, cât și atenția unui număr mereu mai însemnat de specialiști ce predau și studiază problemele trecutului sud-estului Europei și mai ales pe cele ale istoriei românești: epoca luminilor în sud-estul Europei, dezvoltarea conștiinței naționale la români în secolul al XIX-lea și România și primul război mondial.

Lucrările reuniunii s-au desfășurat în trei secțiuni corespunzând acestor teme, fiecareia rezervându-i-se câte o zi. Ca punct de plecare, pentru a crea timp suficient discuțiilor propriuzise, participanții au susținut doar scurte comunicări sau expuneri ale punctelor lor de vedere. Îmbrățișând cele mai diferite aspecte ale temelor anunțate, acestea au permis un viu schimb de opinii prin argumentarea și dezvoltarea concluziilor avansate ca și o mai bună cunoaștere reciprocă a onora din rezultatele ultimelor cercetări ale participanților.

Din partea Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România colocviul a fost salutat, la 19 august, de președintele Secției de Științe Istorice, prof. univ. Ștefan Ștefănescu, iar din partea americană de prof. univ. Istvan Deak, de la Universitatea Columbia din New York.

Lucrările au debutat în aceeași zi cu expunerile și discuțiile la prima dintre temele înscrise în program, privind epoca luminilor în sud-estul Europei. O largă perspectivă a deschis, de la început, interesanta expunere a prof. *Mihai Berza* (director al Institutului de Studii Sud-Est Europene din București) asupra „Trăsăturilor secolului al XVIII-lea ca secol al luminilor”. Fenomenul luminilor în sud-estul Europei, prezentat de autor în strînsă legătură cu fenomenul similar al luminilor cunoscut de occidentul continentului mai întii, a fost privit drept o continuare firească a umanismului care l-a precedat ca și, în general, a spiritului nou al cărui purtător era o nouă clasă socială, burghezia.

Cele 7 comunicări care au urmat au adus în discuție mai multe opinii și aspecte particulare pe această temă.

S-a remarcat astfel (*Stephen Fischer-Galați*, Universitatea Colorado: „Coordonatele sociale și economice ale luminismului în sud-estul Europei”), că spre deosebire de elementele de structură socială și economică care definesc epoca luminilor în occident, procesul de modernizare ce a avut loc în secolul al XVIII-lea în sud-estul Europei a cunoscut o „excepție capitală”. Aici este vorba despre lipsa unei „clase intelectuale” militante sau suficient de dezvoltate, situație ce și-a pus puternic amprenta asupra fenomenului luminilor în regiunea respectivă.

Valentine Boss, Universitatea Colorado, într-o expunere despre rolul lui Antioh Cantemir ca promotor al luminilor în Rusia a subliniat de asemenea că apariția și dezvoltarea curentului luminilor în acest colț al Europei nu a presupus neapărat și existența unei burghezii. Locul ei a putut fi luat de elementele claselor conservatoare, care au promovat spiritul nou, al luminilor, în interesul propriilor clase.

Existența unei lupte pentru emancipare de sub dominația străină otomană, în țările române, a făcut după o altă opinie (*Vlad Georgescu*, Institutul de Studii Sud-Est Europene, în expunerea „Ideile politice ale luminismului românesc”) ca luminismul să fie cultivat aici de unii reprezentanți ai boierimii autohtone, care deși conservatori pe plan social au militat totuși în favoarea ideilor luminismului.

Formele în care s-a încheiat fenomenul luminilor în sud-estul Europei nu reprezintă în orice caz, s-a afirmat, (*Alexandru Dușu*), Institutul de Studii Sud-Est Europene: „Modele

culturale în luminismul sud-est european”) doar un proces de simplă adaptare și vehiculare a ideilor și fenomenelor de factură apuseană. Au existat în egală măsură, și trebuie stabilite, influențele unor realități culturale, sociale și politice locale specifice sud-estului Europei, a căror contribuție la particularitățile fenomenului respectiv în această zonă nu poate fi neglijată.

Tabloul discuției pe marginea aceleiași probleme a fost completat și cu analiza a două situații particulare. *Șerban Papacoste* (Institutul de istorie „N. Iorga”, București, în comunicarea : „Imperiul Habsburgic în tranziție; o situație particulară: Oltenia sub stăpânire austriacă, 1711—1739”) a prezentat cazul scurtei perioade de stăpânire habsburgică în Oltenia. Ca experiment timpuriu al unei politici pe care curtea de la Viena o va aplica mai târziu pe scară largă, reformele despotismului luminat habsburgic introduse în această provincie românească în anii respectivi au cunoscut perspectiva unui succes relativ ușor, fiind destinate să asigure implantarea noii stăpâniri în Oltenia.

Într-o situație similară, *Florin Constantin* (Institutul de istorie „N. Iorga”, „Luminism și politică de reformă în secolul al XVIII-lea în Moldova și Țara Românească”) a observat că mijloacele despotismului luminat au servit reformelor lui Mavrocordat, în cazul țărilor române, pentru a consolida stăpânirea otomană ale cărei poziții slăbiseră aici la începutul secolului al XVIII-lea.

Interesante detalii ilustrative asupra ariei și intensității cu care s-au propagat cunoștințele de istorie străină în țările române, ca fenomen ce a însoțit și promovat totodată spiritul luminilor în această regiune, a oferit prin comunicarea sa *Paul Cernovodeanu* (Institutul de Istorie „N. Iorga”) tratând „Preocupările de istorie universală în istoriografia românească a secolului al XVIII-lea”.

Rezultatul discuțiilor purtate pe marginea problemelor abordate în această primă zi de dezbateri, amintite aici doar în câteva cuvinte, a fost bogat în concludii. Ele au evidențiat importanța precizării cu exactitate a particularităților pe care le-a cunoscut fenomenul luminilor în Europa sud-estică, scoțind în același timp în relief necesitatea stabilirii conexiunii între luminism și ideile revoluționare, între purtătorii spiritului luminilor și reprezentanții generației revoluționare din perioada imediat următoare, a începutului secolului al XIX-lea.

La 20 august, continuându-și lucrările în cea de-a doua secțiune a sa, la tema dezvoltarea conștiinței naționale la românii în secolul al XIX-lea, colocolui a dezbătut 6 comunicări grupate pe câteva aspecte corespunzând chestiunilor majore ridicate de tema respectivă.

Dan Berindei (Institutul de istorie „N. Iorga”) în comunicarea „Conștiința națională și stat național la români” a schițat mai întâi, cu o remarcabilă claritate, firul aceluși proces care pornind de la existența inițială a unei conștiințe de neam a condus în cele din urmă la dezvoltarea unei conștiințe naționale și la construirea unei realități ce s-a impus, a statului național unitar român, desăvârșit în 1918. Desfășurată cu participarea tuturor forțelor de progres ale societății românești, această evoluție a avut loc, a subliniat autorul, pe fundalul unei profunde necesități de modernizare economică, socială, politică și într-o confruntare permanentă cu forțele conservatoare interne și externe, înfrinte în cele din urmă.

Asupra procesului de modernizare pe care l-a cunoscut societatea românească în special în faza sa de început, în prima jumătate a secolului trecut, una dintre comunicări a propus o nouă și interesantă perspectivă.

Ideea națională a constituit, a remarcat *Alexandru Zub* (Institutul de istorie „A. D. Xenopol”, din Iași) în comunicarea intitulată „Ideea națională și accelerarea ritmului istoric în țările române la începutul epocii moderne”, elementul cel mai activ pe plan suprastructural al procesului de regenerare a vieții economice, sociale, politice și culturale românești, contribuind direct la accelerarea ritmului modernizării.

A fost de asemenea adusă în discuție (Leonid Boicu, Institutul de istorie „A. D. Xenopol”, „Ideea creării statului unitar român și implicațiile ei internaționale”) și vechimea ideii statului unitar român. Înainte chiar ca românii înșiși să fi fost o națiune și să fi devenit promotorii ideii statului național, ideea unui stat român unitar căpătase deja, din secolul al XVII-lea o valoare internațională recunoscută. Ea existase ca permanentă firească și revenise de mai multe ori în culelele diplomatice ale unora dintre țările vecine.

N-a trecut neobservată nici problema raportului lui între ecleziastic și laic în mișcarea națională a românilor transilvăneni. *Pompiliu Teodor* (Universitatea din Cluj; „Ecleziastic și laic în mișcarea națională din Transilvania în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea”) a remarcat că în condițiile dezvoltării economice și sociale în Transilvania secolului al XVIII-lea lipsa unei burghezii românești suficient de puternice a făcut ca mișcarea națională să fie condusă la început de elemente ale clerului român ortodox, care, pe măsură ce această burghezie avea să se întărească, aveau să fie înlocuite de elementele laice.

Un loc central în dezbaterile colocoluiului l-a ocupat problema revoluției de la 1848. Analizând evoluția gândirii naționale maghiare în problema raporturilor sale cu mișcarea națională

a românilor transilvăneni în perioada prerevoluționară, prof. *Istvan Deak* (Universitatea Columbia), în comunicarea sa „Istvan Szechenyi, Miklos Wesseleny, Lajos Kossuth și naționalismul român”, a distins trei curente, legate de numele celor trei lideri menționați. Dintre ele însă, a observat autorul, doar acel curent reprezentat prin atitudinea lui Kossuth a ajuns să joace un rol practic important în desfășurarea revoluției maghiare și în raporturile acesteia cu revoluția românilor din anii 1848—1849.

Au fost de asemenea prezentate (*N. Corivan*, Institutul Pedagogic din Suceava, „La Roumanie et le Sud-Est Européen pendant la période 1859—1878”) împrejurările internaționale, precum și coordonatele politicii externe românești în primele două decenii de existență a statului național. În ciuda adversităților externe și utilizând atitudinea favorabilă a unora dintre vecinii săi, a unora dintre marile puteri, România a reușit să-și atingă toate obiectivele de politică externă proprii etapei respective.

Dezbaterile în această a doua secțiune au relevat același interes pentru toate aspectele prinse în comunicările de mai sus. Alături de autorii menționați au luat parte la discuții și alți vorbitori dintre participanții la colocviu. *Cornelia Bodea* (Institutul de istorie „N. Iorga”) a precizat, cu acest prilej, în problema vechimii raporturilor dintre cele două mișcări naționale, maghiară și română, că au existat chiar din perioada anterioară revoluției preocupări în direcția unei alianțe ofensive-defensive între ele. Ele s-au dezvoltat inițial din planurile de constituire ale unei triple alianțe revoluționare polono-româno-maghiare.

Sergiu Columbeanu (Institutul de istorie „N. Iorga”) a sugerat, tot într-o intervenție pe marginea uneia din problemele ridicate în dezbateri, că ar putea fi cu mult folos studiată, deoarece există suficiente documente, chestiunea importului de carte străină în țările române după 1829, lucru ce ar oferi implicit un prețios indiciu asupra circulației ideilor în anii respectivi.

În cea de-a treia zi a colocviului, în ultima dintre secțiunile sale, s-au susținut 8 comunicări îmbrățișând o arie la fel de largă de probleme ale temei România și primul război mondial.

Trei comunicări s-au referit la aspecte ale perioadei antebelice și la anii neutralității României.

S-a propus astfel (*Philip Eidelberg*, Universitatea Columbia), „Partidul conservator și intrarea României în primul război mondial”) un nou unghi de vedere în ce privește mobilurile politicii partidului conservator în problema participării României la război. În spatele nerăbdării aripii intervenționiste a conservatorilor de a obține intrarea în război au stat se pare, consideră autorul, și motive mai profunde, de politică de clasă, menite să asigure salvarea existenței însăși a partidului conservator, aflat după 1907 într-o poziție tot mai critică. *Paul Oprescu* (Institutul de istorie „N. Iorga”, „Opinia publică din România și politica externă în anii 1900—1914”) a remarcat în ce privește situația internă antebelică pe plan politic că o trăsătură caracteristică a constituit-o evoluția tot mai vizibilă a opiniei publice românești după 1900, aproape în ansamblul său, spre o tot mai vie manifestare a sentimentelor sale naționale. În cele din urmă, începând din 1912, această evoluție s-a înfălișat și cu politica oficială, care modificându-și poziția față de Puterile Centrale a arătat și ea semnele unui interes tot mai deschis problemei românilor din Austro-Ungaria.

O interesantă optică în problema politicii externe a României în ajunul primului război mondial s-a degajat și din comunicarea „România și marile puteri înainte de 1914”, prezentată de *Paul Schroeder*, de la Universitatea Illinois din Statele Unite. Studiind reacțiile marilor puteri față de realinierea intervenită în politica României începând cu războaiele balcanice, după 1912, Paul Schroeder apreciază că această modificare, produsă de o nouă abordare din partea României a problemei românilor din Austro-Ungaria, a constituit unul din motivele determinante care a condus la hotărârea irevocabilă a acesteia și a Germaniei de a recurge la un război preventiv împotriva Serbiei, în Balcani. Indirect, politica României a devenit, observă autorul, un factor activ în calculele care au dus la declanșarea războiului mondial în 1914.

Eliza Campus (Institutul de istorie „N. Iorga”) a prezentat apoi, ca o amplă sinteză a întregii diplomații românești din anii 1914—1918, comunicarea „Activitatea diplomatică a României și desăvârșirea unității sale de stat între anii 1914—1918”. Pornind de la constatarea că politica externă a României s-a înscris în acea tendință ce caracterizează relațiile internaționale ale secolului al XX-lea, și anume afirmarea tot mai puternică în politica mondială a statelor mici și mijlocii, alutoarea a analizat semnificația principalelor momente și etape străbătute de acțiunea diplomatică de recunoaștere a cauzei naționale și de asigurare a reușitei luptei pentru realizarea unității statului național român.

Interesante și apreciate concluzii au reieșit și din comunicarea „România și beligeranții: câteva observații asupra ofensivei de la Salonic, august 1916”, prezentată de *Glenn Torrey*, Emporia Kansas State College. Cercetînd acest episod hotărîtor al primelor luni de partici-

pare a României la război, pe baza unei foarte largi documentații engleze, franceze și românești, autorul constată că modul în care e concepută ofensiva de la Salonic și rațiunile diferite ale părților interesate în regizarea ei fac responsabile de eșecul operației în primul rînd guvernele englez și francez. Atitudinea lor a creat de la început și a întreținut neînțelegerea exactă a proporțiilor și scopului real al ofensivei promise guvernului român condus de Ion I. C. Brătianu.

În ce privește urmările economice ale participării României la război, următoarea comunicare, dedicată acestui important aspect (*Ion Stanciu*, Institutul de istorie „N. Iorga”: „Probleme ale relațiilor economice ale României cu marile puteri aliate la Conferința păcii de la Paris, 1919”) a scos în relief faptul că prețul greu plătit în materie economică în anii 1916—1918 a făcut ca planurile de refacere economică ale guvernului liberal Ion I. C. Brătianu să cuprindă, la sfîrșitul războiului, și speranța de a obține de la marile puteri un substanțial ajutor economic. În timpul negocierilor de la conferința de pace, față de aceste speranțe însă, ajutorul economic oferit a produs mai curînd dezamăgire. În același timp, presiunile marilor puteri pentru a obține noi concesiuni economice în România nu au rămas fără urmări, politica de rezistență a României față de conferință sîrșind prin a include și o importantă latură economică, menită să protejeze interesele capitalului român și implicit și unele importante interese naționale.

În ansamblul lor, problemele României la Conferința de pace au constituit subiectul comunicării „Poziția marilor puteri aliate față de România la Conferința de pace de la Paris, 1919—1920” de Ion Oprea, participant din partea Institutului de istorie „N. Iorga”. În pofida dificultăților întîmpinate de delegația României la Paris, dificultăți generate, dincolo de principiile nesocotite de conferință, de importante interese economice și politice pe care marile puteri au încercat să le impună în general aliaților lor mai mici, conferința de pace, a conchis autorul acestei comunicări, a avut totuși marile merit de a fi recunoscut cucerirea istorică a unificării statului național român, dîndu-i prin tratatele semnate o sancțiune cu valoare internațională.

Ultima dintre expunerile prezentate (*Paul Shapiro*, Universitatea Columbia: „Unitatea teritorială și structura politică a României — moștenire a primului război mondial”) s-a referit și ea la o consecință directă a participării României la război, la condițiile politice interne în perioada posteroară acestuia. Marea reușită a unificării statului național român, consideră autorul, nu a condus totuși și la realizarea unei structuri politice solide în rîndul partidelor burgheze, lucru pus în seama eșecului acestora de a-și adapta suficient de bine activitatea la noua situație teritorială, la proporțiile întregului stat național. Interesul suscitât de opiniile exprimate a fost vizibil și în dezbaterile acestei secțiuni.

Mai mulți vorbitori (Ion Oprea, Dan Berindei, Eliza Campus, Ion Stanciu) au remarcat cu acest prilej că în ceea ce privește problema structurii vieții politice interbelice în România nu trebuie desigur exagerate efectele negative ale politicianismului ce s-a manifestat în activitatea partidelor burgheze, fără nici o distincție și în toate cazurile.

În chestiuni importante, angajînd întregul interes național, s-a arătat, rezonanța politicii principalelor partide burgheze a cuprins întregul teritoriu național, un exemplu cîvingător constituindu-l politica lor externă.

La capătul a trei zile de dezbateri, la încheierea sa colocviul a înregistrat, se poate spune, un bilanț remarcabil.

Prin bogăția ideilor și concluziilor la care au condus materialele expuse de participanți, prin contribuțiile originale aduse de acestea, prin atmosfera de dezbateri în care și-a desfășurat lucrările el s-a impus, credem, ca un important eveniment științific.

Încă o dată această manifestare a demonstrat valoarea și necesitatea unor întîlniri de acest gen între specialiștii români și străini, întîlniri ce se dovedesc extrem de utile în confruntarea punctelor de vedere în importante probleme ale cercetării istorice.

Ion Stanciu

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL „MARILE PUTERI ȘI SERBIA ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL”

Între 13 și 15 septembrie 1974 s-a desfășurat la Belgrad colocviul științific internațional pe tema *Marile puteri și Serbia în ajunul primului război mondial*. Reunind în capitala R. S. F. Iugoslavia istorici din țara gazdă cît și din Austria, Republica Populară Bulgaria, Republica Socialistă Cehoslovacă, Republica Democrată Germană, Republica Federală Germa-

nia, Republica Populară Polonă, Republica Socialistă România, Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică, Academia sârbă de științe și arte, a pus în discuție, sub toate aspectele, cu ocazia împlinirii a 60 de ani de la cunoscutele evenimente de la Sarajevo, poziția internațională a Serbiei de-a lungul perioadei premergătoare cît și în contextul izbucnirii marii conflagrații mondiale din anii 1914—1918.

În cadrul ședinței plene de deschidere a colocviului, după cuvîntul de salut adresat participanților de către dr. Dragutin Teșci, din partea Consiliului Executiv al Republicii Socialiste Serbia, urmat de discursul inaugural al secretarului general al Academiei sîrbe de științe și arte, acad. Radomir Lukici, și de alocuțiunile reprezentanților delegațiilor istoricilor iugoslavi și străini, au fost prezentate trei rapoarte cu caracter de sinteză: *Austro-Ungaria și Serbia în secolul al XIX-lea* (acad. V. Ciubrilovici; R. S. F. Iugoslavia), *Problema orientala și marile puteri la începutul secolului al XX-lea* (acad. A. L. Narocinițiki; U.R.S.S.) și *Politica germană față de Serbia de-a lungul crizei din iulie 1914* (prof. I. Geiss; R. F. a Germaniei).

Lucrările colocviului s-au desfășurat în continuare în trei secții avînd ca teme, *Serbia și marile puteri, Austro-Ungaria și Serbia, Aititudinea mișcării muncitorești față de relațiile dintre marile puteri și Serbia.*

În cadrul primei secții, care s-a bucurat de cea mai largă participare internațională, au fost prezentate următoarele comunicări: *Serbia și războaiele balcanice ca element de motivare în cadrul armatei austro-ungare* (R. G. Plaschka; Austria), *Importanța și consecințele emancipării economice a Serbiei față de marile puteri în ajunul primului război mondial* (D. Djordjevici — R. S. F. Iugoslavia), *Ideea în Bulgaria a unei apropieri balcanice de-a lungul primului deceniu al secolului al XX-lea* (E. Statelova — R. P. Bulgară), *Serbia și marile puteri de-a lungul crizei bosniace, în viziunea diplomației și opiniei publice românești* (S. Rădulescu-Zoner — R.S. România), *Serbia, marile puteri și problema compensațiilor, în timpul crizei determinată de anexiunea din 1908—1909* (R. Popov — R. P. Bulgaria), *Raționalizarea indicilor economici continentali și maritimi — Serbia și marile puteri la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea* (T. Stationovici — S.U.A.), *Serbia și alianțele europene în anul 1914* (H. Batowski — R. P. Polonă), *Serbia în planurile imperialismului german cu privire la Europa centrală în ajunul primului război mondial* (W. Gutsche — R. D. G.), *Opinia publică și politica Rusiei față de Serbia în anii 1908—1914* (E. C. Thaden — S.U.A.), *Sfîntul-Scaun și relațiile dintre Austro-Ungaria și Serbia în ajunul primului război mondial*: D. Jivojinovici—R.S.F. Iugoslavia), *Bulgaria și marile puteri între cel de-al doilea război balcanic și primul război mondial. Cu privire la istoria relațiilor bulgaro-austriace — 1913—1914* — (N. Nikov — R. P. Bulgaria), *Aititudinea puterilor Antantei față de problema națională a Serbiei și a popoarelor iugoslave în ajunul primului război mondial* (D. Iankovici — R. S. F. Iugoslavia), *Documentele diplomatice ale Serbiei, 1912—1914* (Z. Anici — R.S.F. Iugoslavia), *Poziția militar-politică a Serbiei după pacea de la București din anul 1913* (S. Skoko — R.S.F. Iugoslavia), *Diplomația română în Balcani: august 1913 — august 1914* (N. Ciachir — R. S. România), *Politica bulgară a împrumuturilor din anii 1911—1912 în vederea pregătirii războaielor balcanice* (Tz. Todorova — R. P. Bulgaria) „*Misiunea Hoyos*” — *examen al politicii austro-ungare din iulie 1914* (F. Fellner—Austria), *Relațiile ruso-sîrbe și criza din iulie 1914* (J. A. Pisarev — U.R.S.S., *Măsuri coercitive între represalii și război — o bază de mediație între 28 și 31 iulie 1914* (St. Verosta—Austria), *Serbia și presa din Statele Unite ale Americii: 28 iunie — 29 iulie 1914* (P. Sugar—S.U.A.), *Opinia publică italiană și ultimatumul adresat de Austro-Ungaria Serbiei* (L. Aleksici-Pejkovici—R.S.F. Iugoslavia).

În secția a II-a, avînd ca temă generală de discuție raporturile dintre Austro-Ungaria și Serbia, în perioada premergătoare primului război mondial, au fost audiate referatele: *Testamentul politic al lui Stoian Novacovici* (R. Samardjici—R. S. F. Iugoslavia), *Influența războiului ruso-austriac asupra situației militare din Serbia în 1914* (M. Zgorniak — R.P. Polonă), *Planul statului major austro-ungar în vederea războiului împotriva Serbiei și planul statului major sîrb de apărare a țării împotriva agresiunii austro-ungare* (P. Popovici — R.S.F. Iugoslavia), *Măsurile luate de Austro-Ungaria împotriva unui posibil război de guerilă în 1914* (M. Ekmegici), *Sangiacul Novibazar și criza anexiunii* (N. S. Martinovici — R.S.F. Iugoslavia) *Conflictul politico-diplomatic dintre Serbia și Austro-Ungaria în vechea Serbie la începutul secolului al XX-lea* (V. Stoiacevici—R. S. F. Iugoslavia), *Relațiile dintre Muntenegru și Serbia de-a lungul crizei anexiunii: 1908—1909* (R. Iovanovici), *Ungaria și atentatul de la Sarajevo* (H. Haselesteiner — Austria), *Slovenii și politica marilor puteri față de Serbia* (J. Pleterski — R. S. F. Iugoslavia), *Publicistica cehă și politica austro-ungară față de Serbia în ajunul primului război mondial* (M. Tejchman — R. S. Cehoslovacă), *Opoziția în parlamentul ungar și Vasa Stajici: 1914* (A. Lebl — R.S.F. Iugoslavia).

În secția a III-a, unde au fost dezbătute probleme ale mișcării muncitorești comunicările susținute s-au referit la: *Partidul social-democrat sîrb și Internaționala II începînd din anul 1910 și pînă la izbucnirea primului război mondial* (S. Dimitrievici — R.S.F. Iugoslavia), *Social-*

democrația în Slovenia și izbucnirea primului război mondial în 1914 (F. Klopčič — R.S.F. Iugoslavia), *Partidele social-democrate sârbești și Austro-Ungaria în timpul războiului vama — 1906—1911* (R. Gugina — R. S. F. Iugoslavia), *Ideile lui Dimitrie Tucovici asupra primului război mondial* (V. Djordjević — R. S. F. Iugoslavia) *Originea și cauzele însemnate ale atitudinii anti-războinice a partidului social democrat sârb până în anul 1914* (D. Lukaci : R. S. F. Iugoslavia), *Lenin și politica marilor puteri de-a lungul primelor decenii ale secolului al XX-lea* (Z. Cepo — R.S.F. Iugoslavia), *Manifestație anti-războinică de la 17 noiembrie 1912 a Internaționalei II* (F. Klein — R.D.G.), *Atitudinea social-democrației față de războaiele balcanice și primul război mondial* (N. Babici — R. S. F. Iugoslavia), *Câteva observații cu privire la atitudinea social-democrației austriace față de problema războiului 1908—1914* (C. Knapici-Krhen — R.S.F. Iugoslavia), *Social democrația din țările europene și politica marilor puteri față de Serbia, în ajunul primului război mondial* (P. Milosavljević — R.S.F. Iugoslavia).

În cadrul discuțiilor generale ce au avut loc cu ocazia ședinței plene de închidere, au luat cuvântul prof. N. Peterovici (R. S. F. Iugoslavia) și Ș. Rădulescu-Zoner (R. S. România). Pornind de la interesul manifestat de acad. Vasa Ciubriliović, în numele specialiștilor iugoslavi față de problemele ridicate de cercetarea poziției internaționale a României în ajunul primului război mondial, delegatul român a expus poziția diplomației românești față de Serbia și marile puteri de-a lungul crizei internaționale din iulie 1914.

Prestigioasă reuniune științifică, colocviul internațional de la Belgrad a constituit o contribuție valoroasă la adâncirea cercetării diferitelor aspecte legate de locul Serbiei în contextul relațiilor internaționale, în ajunul și de-a lungul primului război mondial.

Șerban Rădulescu-Zoner

CRONICĂ

În ziua de 2 septembrie 1974 cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la restabilirea unității sindicale prin înființarea sindicatelor unice revoluționare a avut loc, la clubul întreprinderii „Republica” din Capitală, o adunare festivă organizată de Consiliul Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România. Au participat Gheorghe Pană, Gheorghe Stoica, Ștefan Voitec, Chivu Stoica, Mihai Dalea, reprezentanți ai Frontului Unității Socialiste, ai organizațiilor de masă și obștești, vechi militanți ai partidului și ai mișcării muncitorești din țara noastră, numeroși oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile bucureștene, activiști de partid și de stat, oameni de știință, cultură, artă, studenți, elevi, militari.

Adunarea a fost deschisă de Gheorghe Petrescu, vicepreședinte al Consiliului Central al U.G.S.R.

Despre semnificația evenimentului a vorbit Mihai Dalea, membru supleant al Comitetului Executiv al C. C. al P.C.R., președintele Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România.

În încheiere, participanții la adunarea festivă au adresat o telegramă C.C. al P.C.R., tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la insurecția națională slovacă în ziua de 3 septembrie 1974 a avut loc la Râmnicu-Vilcea o adunare festivă, organizată de Comitetul municipal P.C.R., la care au participat reprezentanți ai organelor locale de partid și de stat, un numeros public.

Ion Predișor, secretar al Comitetului municipal Râmnicu-Vilcea al P.C.R., după ce a adresat popoarelor prietene ceh și slovac cele mai cordiale felicitări cu ocazia celei de-a 30-a aniversări a insurecției naționale slovace, a evocat importanța istorică a evenimentului sărbătorit și a subliniat trăinicia relațiilor de prietenie româno-ceshoslovac, cu rădăcini adânci în trecutul istoric. Au fost relevate, totodată, dezvoltarea raporturilor multilaterale româno-ceshoslovace pe linia celor convenite la întâlnirile și convorbirile dintre tovarășul Nicolae Ceaușescu secretar general al Partidului Comunist Român, și tovarășul Gustav Husak, secretar general, al C.C. al Partidului Comunist din Cehoslovacia.

Atașatul militar și aero al Republicii Socialiste Cehoslovace la București, general-maior Josef Gumulka, a adus participanților la adunare salutul calduros al popoarelor slovac și ceh, al locuitorilor orașului Kromeriz, cu care municipiul Râmnicu-Vilcea este înfrățit. Vorbitorul

a făcut apoi o trecere în revistă a principalelor etape ale insurecției naționale slovace, a evocat memoria ostașilor români căzuți pe pământul cehoslovac și s-a referit la realizările obținute în cei 30 de ani de socialism în țara prietenă.

În ziua de 6 septembrie 1974 a avut loc, în sala teatrului „Rapsodia română” din Capitală adunarea festivă consacrată celei de-a XXX-a aniversări a victoriei revoluției socialiste în Bulgaria, adunare organizată de Comitetul municipal București al Partidului Comunist Român și Consiliul municipal București al Frontului Unității Socialiste.

Au participat Gheorghe Rădulescu, membru al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., viceprim-ministru al guvernului, Leonte Răutu, membru al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., președintele părții române în Comisia mixtă guvernamentală româno-bulgară de colaborare economică și tehnico-științifică. Tamara Dobrin, vicepreședinte al Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste, Maria Groza, vicepreședinte al Marii Adunări Naționale, Cornel Pacoste, adjunct al ministrului afacerilor externe, general-locotenent Constantin Oprița, adjunct al ministrului apărării naționale, Constantin Mîndreanu, secretar al Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor, reprezentanți ai unor ministere, instituții centrale și organizații obștești, ai vieții științifice și culturale, numeroși oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile bucureștene.

Au luat parte ambasadorul R. P. Bulgaria la București, Ivan Stefanov Abagiev și membri ai ambasadei.

Au fost intonate imnurile de stat ale Bulgariei și României.

Adunarea a fost deschisă de Constantin Nicolae, secretar al Comitetului municipal București al P.C.R.

Despre semnificația celei de-a XXX-a aniversări a victoriei revoluției socialiste în Bulgaria a vorbit Gheorghe Rădulescu.

În încheierea adunării a fost prezentat un frumos și bogat program artistic.

Cea de-a 25-a aniversare a proclamării Republicii Populare Chineze a fost sărbătorită la 30 septembrie 1974 în Capitală, printr-o adunare festivă organizată de Comitetul municipal București al P.C.R., Consiliul popular al Capitalei și Asociația de prietenie româno-chineză.

În prezidiul adunării au luat loc : Gheorghe Pană, membru al Comitetului Executiv, secretar al C.C. al P.C.R., Chivu Stoica, președintele Comisiei Centrale de Revizie a P.C.R., președintele Asociației de prietenie româno-chineză, Cornel Pacoste, adjunct al ministrului afacerilor externe, general-colonel Vasile Ionel, adjunct al ministrului apărării naționale, Ion Stoian, adjunct al ministrului comerțului exterior și cooperării economice internaționale, Ion Dodu Bălan, vicepreședinte al Consiliului Culturii și Educației Socialiste, Ștefan Pavel, secretar al Consiliului Central al U.G.S.R. Pantelimon Găvănescu, secretar al C.C. al U.T.C., Nicolae Stanciu, vicepreședinte al Consiliului popular al municipiului București. În prezidiu a luat loc, de asemenea, Li-Tin-ciuau, ambasadorul Republicii Populare Chineze la București.

La adunare au participat reprezentanți ai unor instituții centrale și organizații obștești, ai vieții științifice și culturale, oameni ai muncii din întreprinderi și instituții bucureștene.

Au fost prezenți membri ai Ambasadei R. P. Chineze la București, precum și membri ai unor delegații din R. P. Chineză aflați în vizită în țara noastră.

S-au intonat imnurile de stat ale Republicii Populare Chineze și Republicii Socialiste România.

Despre semnificația celei de-a 25-a aniversări a proclamării R. P. Chineze au vorbit tovarășii Chivu Stoica și ambasadorul R. P. Chineze la București, Li Tin-ciuau.

În ziua de 24 septembrie 1974 în Aula Academiei Republicii Socialiste România a avut loc ședința publică de comunicări organizată de Secția de științe istorice și secția de științe filologice, literatură și artă ale Academiei R.S.R.

Manifestarea a fost prilejuită de împlinirea a 350 de ani de la nașterea marelui cărturar român Dosoftei.

Cu această ocazie au fost prezente comunicările : *Dosoftei în cultura românească*, de acad. Ștefan Pascu ; *Dosoftei poetul* de Eugen Barbu, membru corespondent al Academiei R.S.R. ; *Limba lui Dosoftei* de prof. Gh. Ivănescu, membru corespondent al Academiei R.S.R. ; *Dosoftei în cultura umanistă europeană* de prof. univ. Zoe Dumitrescu-Buşulenga — membru corespondent al Academiei R.S.R.

PARASCHIVA CÎNCEA, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, București, Edit. științifică, 1974, 306 p.

În istoria vieții politice din România înaintea primului război mondial guvernarea de aproape 12 ani (1876—1888) a lui I. C. Brătianu a rămas sub denumirea de „lunga guvernare liberală”. După instabilitatea guvernamentală care a urmat urcării lui Carol I pe tronul țării și a unei perioade relativ mai lungi de guvernare conservatoare (1871—1876) liberalii obțin o adevărată performanță în ce privește durata supremației politice. Și evenimentele petrecute anterior în jurul luptei pentru putere și cele care s-au desfășurat în timpul guvernării liberale arată stadiul încă incipient de cristalizare a formelor de conducere politică bipartidă, deși liberalismul și conservatorismul se cristalizează de acum ca orientări fundamentale de principiu.

Sub aspectul funcționării în practica vieții politice rotativa guvernamentală acționează însă „normal” abia după căderea guvernului Brătianu. („Normal” este un fel de-a spune pentru că în raport cu durata normală a unei legislaturi parlamentare schimbările de guvern sînt mult mai fluctuante). Oricum, grupările și organismele politice au o structură mai cristalizată și evoluează în făgașul propriu vocației lor esențiale, așa încît nu mai întîlnim o *formațiune întîlulată liberal conservatoare* (de opoziție), ca sub guvernarea lui I. C. Brătianu, sau colaborarea parlamentară relativ susținută a junimistilor cu liberalii (după 1881) pe care Eugen Lovinescu încerca s-o justifice principal în masiva sa monografie (*T. Maiorescu*, Editura Minerva, 1972, p. 431—434).

Judecătă și din această perspectivă, dar mai ales a importanței pe care o are în sine pentru descifrarea caracteristicilor liberalismului român, studierea vieții politice în primul deceniu al independenței prezintă un netăgăduit interes.

Acest deceniu de viață politică găsește în lucrarea Paraschivei Cîncea o investigație solidă și riguroasă. Autoarea nu și-a propus să facă o disecție în structura și caracterul liberalismului politic românesc; tipul de cercetare pe care-l cultivă este al prezentării

faptelor politice sub înfățișarea lor concret istorică. În această direcție contribuția științifică a autoarei — de ordin informativ și interpretativ — este substanțială. Autoarea stăpînește bine perioada, urmărește în amănunt deplasările survenite pe eșichierul vieții politice, fixează în linii sigure conturul unor formații politice abia încheiate, sugerează cu economie de mijloace profilul unor oameni politici — păcat că nu i se acordă mai multă atenție, sub acest aspect, lui I. C. Brătianu, figura tutelară a liberalilor guvernamentali din primul deceniu al independenței de stat.

Efortul de documentare al autoarei, care a susținut lucrarea de doctorat cu această temă, sub conducerea profesorului Vasile Maciu, este apreciabil. Presa vremii și alte publicații sînt urmărite cu atenție, în diversele ei orientări și în ceea ce ea conține relevant pentru încheierea tabloului epocii. Alături de dezbaterile parlamentare ea formează dealtfel materia documentară de bază pe care autoarea o modelează în structura proprie a lucrării sale.

Cum principiul cronologic joacă un rol important în dispunerea tematică a lucrării, Paraschiva Cîncea segmentează deceniul de viață politică ulterior independenței în trei părți: anii 1878—1880, caracterizați „prin mișcări de organizare și de orientare ale formației guvernamentale și ale grupărilor de opoziție, precum și printr-o intensă activitate legislativă” (p. 79); perioada 1881—1884, consacrată „organizării politice și economice în general” (p. 181) și perioada 1885—1887 apreciată ca o perioadă de guvernare autoritară și de coalizare a forțelor de opoziție care vor reuși, în cele din urmă, să determine înlăturarea guvernului lui I. C. Brătianu în chiar pragul izbucnirii răscoalei din primăvara anului 1888 (p. 273—274). Principalele linii de orientare, fapte și idei din viața politică a epocii erau cunoscute și anterior; acum ele capătă însă culoarea specifică pe care o dă detaliul și înfățișarea în ipostazele de acțiune curentă. Lipsită de profunzime, viața politică nu era mai puțin agitată.

În filele cărții se reface cu minuție întreaga panoramă a acesteia, a situației partidelor și grupărilor politice cu programele și propunerile lor, cu adversitățile lor, cu cele două centre care concentră mișcarea politică a timpului: parlamentul și guvernul.

Lucrarea prezintă activitatea Partidului liberal, măsurile sale legislative, analizează curentele care îl compuneau, partidele și curentele de opoziție, disputele parlamentare dintre opoziție și guvern, poziția față de principalele probleme externe cu care a fost confruntată viața politică din România. Pe larg se înfățișează activitatea politică a socialiștilor și atitudinea lor față de diferite aspecte ale vieții politice.

Comentariul Paraschivei Cincea e în general sobru și la obiect. Autoarea nu construiește textul în manieră problematică; ea dă extindere faptelor pe care le lasă să vorbească de la sine, dar punctează suficient de distinct firul propriilor aprecieri și evaluări.

Ceea ce reține atenția, străbătînd viața politică a perioadei, este inconsistența de fond a divergențelor dintre partidele și grupările guvernamentale. Guvernarea de 10 ani a unor formații conduse de I. C. Brătianu este, așa cum am menționat, perioada formării uneia dintre cele mai puternice opoziții. Or, analiza problemelor reale ridicate de ea indică o totală slăbiciune programatică. Opoziția critică mai ales aspecte de ordin administrativ; ea viza actele arbitrare și tendințele de conducere personală ale lui Brătianu, care alterau, e drept, reglementările parlamentare dar reacția opoziției pornea mai ales din dorința de a-și vedea asigurat jocul politic, iar nu dintr-o nevoie de transformări reale. Lucrarea prezintă diversele programe ale grupărilor de opoziție și este cât se poate de elocventă lunecarea lor în vag, în domeniul frazelor generale anunțînd „strădania” pentru „prosperitatea comună”, pentru întronarea „ordinii și stabilității pentru „garantarea micii proprietăți țărănești”, pentru măsuri legislative „binefăcătoare”. Discrepanța dintre vagul promisiunii și îngustimea propunerilor concrete caracterizează bagajul programatic al formațiunilor politice, inclusiv cel junimist din 1881, anunțat atît de pompos drept o „eră nouă”.

Delimitările în jurul unor chestiuni de amănunt dădeau în schimb naștere unor dispute acerbe; Paraschiva Cincea le urmărește cu înfinită răbdare în toate nuanțele lor mai ales în domeniul activității legislative, de la aspecte mărunte de procedură electorală sau responsabilitate ministerială pînă la însemnate probleme ale vieții de stat și economice cum ar fi regimul Dunării, înființarea Băncii naționale sau adoptarea legii de încu-

rajare a industriei (1887). Unele amănunte ale episoadelor legislative de redusă importanță ar fi putut dealtfel lipsi foarte bine, ca și meandrele pertractărilor dintre grupările opoziției etc. Ele stînjenesc oarecum punerea în relief a esențialului; dacă atunci ele ocupau scena vieții politice, pentru cititorul de astăzi ecoul lor e cu totul stins. Este drept, expunerea e fluentă, dozată cu pricepere, atenuînd senzația aglomerării de elemente expositive neesențiale — chiar în acele părți unde ele există totuși.

Mai pregnantă și mai de principiu era linia de clivaj dintre gruparea liberal-radicală a lui C. A. Rosetti și principala orientare liberală aflată sub conducerea lui I. C. Brătianu. Și în domeniul electoral și în cel agrar, și pe terenul democrației politice în general, C. A. Rosetti formula propuneri care chiar dacă nu reconsiderau hotărît situația dată — este nejustificată tendința de a suprasolicita soluția colegiului unic sau reforma legislației tocmeilor agricole — ele au fost suficient de delimitative pentru a duce la ruptura dintre gruparea lui Rosetti și vechiul său amic I. C. Brătianu, acum stăpîn al situației politice. Paraschiva Cincea nu examinează ideologia politică a grupării rosettiste (faptul e regretabil pentru că aci sînt vehiculate o serie de concepte centrale ale liberalismului după cum ne ajută să înțelegem articulația pașoptism-liberalism, să observăm jocul iluziei în cîmpul unei realități politice) dar prezintă detaliat activitatea parlamentară și practica politică a acesteia. Tocmai expunerea faptelor politice concrete previne asupra tentației de a supradimensiona locul grupării rosettiste în mișcarea forțelor politice înaintate și evidențiază distanța dintre principiile doctrinare și practica politică aplicată.

Prin aceasta nu intenționăm, bineînțeles, să reducem importanța activității politice a grupării lui Rosetti, semnificația ei mai largă dacă ținem seama de atmosfera politică generală în epocă, de punctele sale de contact cu mișcarea socialistă și de elementele de continuitate cu gruparea radicală a lui G. Panu. În lucrarea recenzată se examinează — dealtfel destul de amplu — activitatea mișcării radicale conduse de G. Panu, platforma sa democratică și socială, dar în special atitudinea sa față de unele probleme politice ale vremii, inclusiv față de monarhie. Lucrarea dă și cea mai convigătoare explicație a atitudinilor antimonarhice a unor grupări opoziționiste ale vremii (vezi p. 226—234).

Fără să-și propună studierea problemelor politicii și ale relațiilor externe, Paraschiva Cincea aduce suficiente elemente de judecată asupra poziției formațiunilor politice ale epocii față de principalele probleme internaționale cu care era confruntată România.

Dincolo de obișnuita pasiune polemică, opozitivă nu avea, în fond, platforme esențiale deosebite față de soluțiile propuse de guvern la actele cu caracter extern. Acest lucru e vizibil și în privința problemei Dunării, și a Convenției comerciale încheiată cu Austro-Ungaria, și în atitudinea de fond față de situația românilor transilvăneni. Un dezacord mai pronunțat exista, se pare, în problema aderării României la Triplul Alianță (1883). Cum datele acestui act politic fortau oricum oarecum un secret, critica viza în genere germanofilismul unor cercetări angajate pe lângă această politică și avea desigur aprecieri acide la adresa Austro-Ungariei (p. 121—136 ale lucrării recenzate).

Guvărnarea liberală de sub conducerea lui I. C. Brătianu a fost executată nu odată de Partidul liberal în etapele ulterioare cu titlu de exemplu, de operă secundară care a consacrat activitatea omului de știință român este lucrarea de față de această perioadă. Și, într-adevăr, studiul acestei perioade devine indispensabil pentru descrierea condițiilor de dezvoltare a liberalismului român. Este vorba de liberalismul în acțiune, de practica politică liberală pentru că, așa cum just se surprinde în lucrare, perioada este aproape goală sub raportul preocupărilor de trinare. În discuțiile politice ale zilei adversarii reproșau aproape constant guvernului și Partidului liberal lipsa unor principii directoare, a unor idei programatice în beneficiul unui pragmatism politic adaptat „la situație”. Lectura cărții recenzate aduce în această privință mărtiriile dintre cele mai concludente (vezi p. 47, 89, 100, 101, 191 etc.).

Dar cu tot procesul de dispensare a forțelor liberale cu toată fărâmișarea organizatorică a liberalilor și cu indiferența lor doctrinară, deceniul de după independența este unul dintre cele mai semnificative pentru definirea caracterelor liberalismului român. Acum se cristalizează însăși aceste caractere, iar elementele sale se vor transmite și vor fi preluate în etapele ulterioare. Tocmai de aceea perioada amintită era ridicată altă dată de sus în opinia și tradiția liberală din România.

Autoarea lucrării de față a optat pentru alt tip de cercetare, prevalent evenimential, așa încât problema liberalismului român nu își află dezlegarea în paginile cărții sale. Se face, deci drept, destule referiri la fenomenul liberal, dar orientarea de ansamblu a lucrării și tipul de cercetare este altul. La un moment dat autoarea ține să sublinieze: „Conținutul real al liberalismului burghez din România se conturează prin cunoașterea acțiunilor politice ale formației care reprezintă această Ideologie...” (p. 8). În discuție nu intră însă acțiunea politică a liberalilor, ca atare, ci unghiul vizual al cercetării, perspectiva din care ea este analizată. Or, din acest punct de

vedere, literatura istorică consacrată vieții politice din România trebuie să procedeze la o reorientare mult mai decisă pentru însușirea acestei tematici. În raport cu alte lucrări de același gen cercetarea Partidului Cincea marchează un sensibil progres, dar trecerea de la istoria evenimentială și faptică la planul de esență al semnificațiilor rămâne o sarcină care-și păstrează toată actualitatea și actualitatea.

Făcând mult pentru fixarea elementelor vieții politice ale epocii, Paraschiva Ciucea punctează și unele caractere și evoluții ale acesteia, în special ale liberalismului românesc. Investiția trebuie însă, după părerea noastră, direcționată de acum înainte mai ales în acest sens. Liberalii și au expus ideile și le-au dezvoltat, așa cum se știe, prin raportare la conservatori. Ei se considerau factorul dinamic, cel vital al vieții economice și sociale politice. Ei aveau spiritul de receptivitate, de sensibilitate la nou pe care nu odată l-au probat. Ideea de progres și de modernizare era evocată constant în discursurile liberalilor; nu îi mult, liberalii începeau să se identifice cu însăși opera de modernizare a țării. De asemenea, conceptul de liberalitate era larg vehiculat ca o valoare scumpă liberalilor, iar dintre toate ipostazele libertății cea mai reliefată era libertatea proprietății.

Liberalii proiectau opera lor pe fondul intereselor naționale, făceau un caz de conștiință vis-a-vis de capacitatea de a se înălța la perceperea lor. Afirmarea intereselor naționale, a individualității naționale a poporului era un titlu de mândrie pe care și-l atribuiseră liberalii. Și nu se poate spune că opera unor gânditori de orientare liberală ca P. S. Aureliu, mai ales cel de M. Kozălniceanu, nu reflectă o preocupare pentru destinele națiunii și interesele de ordin moral. Dar esențialul este că liberalii prezintă într-o expresie generală propriile interese. Și pe planul politicii de partid, și al celei economice — unde acordau un rol foarte important pierghișilor financiare — acest lucru este cit se poate de limpede.

Actele politice ale Partidului liberal indică limitele sale istorice și de clasă, definesc perimetrul dimensiunii liberalismului în România. Într-o societate grevată puternic de urmele trecutului, liberalii se agită mult, dar se mișeau anevoios, cu vădită grijă pentru a nu li se reproșa că vor să desfacă hotărât jgăburile cu trecutul.

I. C. Brătianu era socotit de adversarii om al situațiilor imediate, al orientării, „de la caz la caz”. În realitate el nu era lipsit de spirit constructiv și de înțelegere a perspectivei mai vaste. Altfel nici nu s-ar fi menținut,

probabil, alfta vreme la putere, numai că în tot ce făcea urmărea cu insistență latura practică. Luate la un loc, legiuirile liberale din primul deceniu după independență înseamnă o deschidere spre modernizare și o forțificare a puterii economice și politice a burgheziei, numai că ar fi nepotrivit cu realitatea să absolutizăm ritmul ascensiunii sale și mai ales situația sa în cadrul coaliției cu moșierimea. Dealtfel problema alianței burgheziei cu moșierimea, ca o situație istorică obiectivă, ca expresie a unui anumit tip de dezvoltare capitalistă s-ar fi cuvenit abordată mult mai larg în lucrarea Paraschivei Cincea. Ar fi, oricum, inexactă imaginea unei moșierimi în declin politic și economic în arcul de timp de la războiul de independență la primul război mondial. (Existența unor statistici electorale, așa cum snt cele din 1901 și 1904, ar da multe elemente interesante de analiză a vieții politice)

În presa vremii, în gândirea socială, în disputele politice se vorbea mult despre necesitatea unor măsuri favorabile burgheziei însă marea proprietate era percepută ca o realitate de covârșitoare importanță. Prin această optică, reflectând condițiile obiective ale înapoierii României, trebuiau să răzbată noile acte și legiuri favorabile burgheziei, să se dezvolte formele și relațiile capitaliste. Dincolo de disensiunile organizatorice, de divergențele ivite în sinul liberalilor înșiși se desfășoară activitatea unui guvern care poartă atît de marcat însemnele specifice liberalismului român: o anumită receptivitate și mobilitate la nou, spirit combinatoriu și manevrier, gest larg deschis și promițător, dar mișcarea sa e lipsită de o autentică putere transformatoare la nivelul sarcinilor obiective

ale epocii pentru că era prea puternic prins de legăturile sociale ale trecutului.

Iar peste forțele politice care-și disputau înfițetatea guvernamentală se profila monarhia, jucnd un rol atît de însemnat tocmai datorită lipsei de substanță și de profunzime a rivalităților dintre partidele politice: neavnd interese fundamentale diferite de urmărit în raport cu cele ale adversarilor, rezistența partidelor față de intervenția monarhiei în cumpăna disputelor era lipsită de resorturi adfnci. Adîncirea cunoașterii vieții politice solicită, după părerea noastră, o mai largă punere în valoare a acestui aspect. În lucrarea Paraschivei Cincea el se deduce numai, în atenția autoarei aflîndu-se descrierea faptelor concrete întreprinse de monarhie, în special în momentele politice tensionale de la sfîrșitul guvernării liberale.

Întocmită cu acuratețe, vădind o justă percepere a tabloului epocii, lucrarea selectează judicios datele, preocupată să evidențieze ceea ce caracterizează un fenomen. (Inexactitățile cifrice de la p. 25 și 28 despre întinderea moșiilor statului și suprafața de pavaj executata la 1878 în București de o societate străină sint probabil erori de tipar).

Este o cercetare care se recomandă prin temeinicia ei și tocmai pentru că duce tipul de cercetare evenimentială a vieții politice la un ridicat nivel de profesionalitate ea face și mai puternic resimțită sarcina trecerii la alt plan de analiză a fenomenului politic. Elementele bune de pornire în această direcție se găsesc în însăși lucrarea *Viața politică din Româna în primul deceniu al Independenței de stat* pe care Editura științifică o poate revendica drept o reușită.

Damian Hurzeanu

„Studii și materiale de istorie medie”, București, Edit. Academiei R.S.R. VII, 1974, 425 p.

Ajunsa la al 7-lea volum, culegerea de „Studii și materiale de istorie medie” ne oferă un cuprins bogat și variat, în care întlnim cîteva studii valoroase, bazate în mare parte pe material documentar inedit, precum și numeroase documente și însemnări, note și recenzii, marea majoritate rod al muncii cercetătorilor Institutului de istorie „N. Iorga”. În afară de bogăție, varietate și informație inedită, culegerea ne prezintă și cîteva din rezultatele preocupărilor mai noi ale medievisticii românești, ca studiul mentalităților sau demografia istorică.

Volumul se deschide cu studiul cunoscutului medievist clujean, acad. David Prodan,

despre *Desființarea șerbiei în Transilvania* (p. 9—68). Cu competența-i recunoscută, autorul prezintă lupta dusă de curtea din Viena cu Cancelaria aulică a Transilvaniei pentru a o determina să accepte hotărîrea lui Iosif al II-lea privind desființarea iobăgiei în Transilvania, după exemplul măsurilor luate anterior în restul Imperiului austriac. Din ampla prezentare a discuțiilor și îrguierilor purtate între Curtea vieneză și Cancelaria aflăm cit de dirză a fost opoziția nobilimii maghiare față de intenția împăratului de a desființa șerbia, intenție realizată pînă la urmă prin cunoscuta patentă din 22 august 1785.

Se subliniază faptul că, față de răscoala de abia înfrîntă, existau două poziții diametral opuse: cea a nobilimii, care nu se gîndea decît la război și la pedepsirea cît mai aspră a țărănimii, și aceea, mai realistă, a împăratului, care considera că desființarea dependenței personale și reglementarea obligațiilor țărănimii erau singurele remedii pentru liniștirea nemulțumirilor.

Autorul subliniază, de asemenea, faptul că desființarea șerbiei a fost urmarea directă a răscoalei condusă de Horia, pe care țărani români îl binecuvîntau și preamăreau știind că au obținut libertatea datorită luptei și jertfei sale și a tovarășilor săi.

Autorul citează și opinia unui reprezentant de seamă al istoriografiei maghiare contemporane, care recunoaște că „*de fructul singeroasei lupte de clasă a țobăgimii române a beneficiat întreaga țobăgime din Ungaria și Transilvania*”. Se dovedește astfel cît de mare a fost însemnătatea răscoalei din 1784—1785 pentru destrămarea relațiilor feudale din Transilvania.

În concluzie autorul arată că reforma din 1785 s-a datorat răscoalei lui Horia și spiritului iluminist al lui Iosif al II-lea, care a înțeles necesitatea desființării șerbiei și a luptat pentru realizarea ei.

În anexa studiului sînt publicate 10 documente deosebit de importante din anii 1781—1785 care întregesc interesanta contribuție a acad. David Prodan la lămurirea unui moment de seamă din istoria Transilvaniei.

O problemă nouă pentru medievalistica românească abordează Florin Constantiniu în studiul său intitulat *Aspecte ale mentalului colectiv sătesc în societatea medievală românească* (p. 69—100). Într-o scurtă introducere autorul dovedește odată în plus lărga sa informație cu privire la stadiul la care a ajuns istoriografia europeană în problema abordată de d-sa — cunoașterea psihologiei sociale și social-istorice — problemă neglijată pînă acum de istoriografia românească. Transpunînd o serie de idei ale predecesorilor săi în cercetarea mentalului sătesc la realitățile românești și utilizînd o parte din izvoarele existente, autorul schițează cîteva aspecte ale mentalității țărănimii române în evul mediu.

Autorul distinge patru aspecte fundamentale ale mentalului colectiv sătesc: starea de resemnare, nemulțumirea latentă, rezistența pasivă și rezistența activă, insistînd îndeosebi asupra acestui ultim aspect. Sînt schițate apoi cîteva din aspectele mentalității țărănimii în cursul răscoalelor: iluzia monarhică, relațiile dintre conducătorii răscoalei și masele de răsculați, rolul așa-numitei „prime violențe” etc.

Subliniind noutatea și valoarea studiului lui Florin Constantiniu pentru istoriografia noastră, ne exprimăm cîteva rezerve față de unele afirmații ale sale care nu ni se par prea bine fundamentate. Astfel, nu sîntem convinși că „omul medieval a avut o emotivitate sporită în raport cu cel de astăzi, ca urmare a permanentizării stării de încordare nervoasă” (p. 81); concluzia autorului se bazează pe unele izvoare tîrzii, dintr-o epocă de insecuritate, insecuritate care nu este dominantă în tot evul mediu. Cît privește „încordarea nervoasă”, avem convingerea că omul contemporan o suportă la o tensiune necunoscută evului mediu.

Nici afirmația autorului că fuga a fost, în Moldova și Țara Românească, „forma cea mai înaltă a luptei de clasă” (p. 91) nu corespunde realităților cunoscute de noi. De fapt, fuga a fost forma cea mai răspîndită a luptei de clasă în cele două provincii, care au cunoscut însă și unele forme superioare, ca rezistența sau răscoala (autorul citează ei însuși răscoala din 1655).

O serie de probleme și aspecte ar fi meritat apoi o dezvoltare ceva mai mare, chiar dacă materialul documentar utilizat de autor nu este prea bogat. De pildă, considerăm că autorul ar fi trebuit să acorde o atenție mai mare explicării unei probleme importante cum este deosebirea dintre intensitatea luptei de clasă din Transilvania și aceea din celelalte două provincii românești de peste Carpați; la gradul diferit de exploatare de care vorbește autorul (p. 90) trebuie neapărat adăugat și faptul că, în Transilvania, exploatarea socială se împletea cu cea națională, cu lipsa de drepturi a națiunii majoritare.

Nici mentalitatea maselor în timpul răscoalelor nu este suficient studiată; autorul se mulțumește cu exemple din timpul răscoalei lui Horia. De pildă, putea fi dezvoltată problema „iluziei monarhice” a țărănimii; în afară de credința maselor în „bunătatea” monarhului, nu trebuie neglijat faptul că masele răscolate nu-și puteau imagina o altă formă de guvernare decît monarhia, motiv pentru care acordau titlul de domn, țar, crai etc. conducătorilor răscoalelor la care participau.

Se puteau spune apoi cîteva cuvinte despre obiceiul țărănilor de a distruge actele de proprietate ale stăpînilor feudali (puternic ilustrat în răscoala din 1655), țărani respectivi nutrind convingerea că, odată cu nimicirea acestor documente, dispărea „dreptul” proprietarilor de a-i exploata. Se înțelege că nu ne putem opri aici asupra tuturor aspectelor pe care le-am fi dorit lămurite în studiul lui Florin Constantiniu.

Considerăm că „aspectele” asupra cărora s-a oprit autorul merită să fie reluate într-un

studiu mai întins, în care să se lărgească în primul rând baza de informație, prin utilizarea tuturor documentelor interne, a cronicilor și a relațiilor de călătorie, nefolosite de autor.

De pildă, documentele interne ne oferă numeroase cazuri de țărani care luptă pentru eliberarea din rătănire, cazuri care ilustrează setea de libertate a țărănimii. Să amintim aici numai cazul locuitorilor din Radovanu-Dolj care merg după Mihai Viteazul la Alba Iulia și la Iași pentru a obține libertatea. Din aceleași documente aflăm și știri destul de bogate despre relațiile dintre stăpînii de moșii și țărăniile aserviți, unii din aceștia „închinându-se” boierilor puternici pentru a fi protejați de ei împotriva altor stăpîni sau împotriva abuzurilor reprezentanților domniei. Utilizarea acestor documente ar fi scutit pe autor de formularea unor afirmații prea categorice de genul: „nu știm aproape nimic despre felul cum era privită în societatea medievală românească condiția servilă” (p. 87).

Croniclele (unele scrise de oameni cu o poziție apropiată de aceea a țărănimii) oferă și ele numeroase știri care ne ajută să înțelegem mai bine mentalitatea țărănimii. Să ne gândim, de pildă, la ce spun unii cronicari moldoveni despre domnul „bun” pe care numai dregătorii răi îl determină să facă nedreptăți, despre obiceiul țărănilor de a comite turburări și „zorbale” la înlocuirea domnilor, despre blestemele cu care țărăniile acopereau pe exploatare etc.

Prețioase sînt apoi știrile călătorilor străini care au cunoscut stările de lucruri de la noi și care ar merita să fie utilizate într-un asemenea studiu. De pildă, „lenea” țărănilor (de care vorbește autorul la p. 90) este explicată de francezul D'Hauterive prin lipsa de interes a săteanului de a lucra un pămînt care nu era al său și prin teama că va fi cu atât mai exploatat cu cît va munci mai mult. Această „lene” era, de fapt, o formă de rezistență la exploatare.

Ni se pare, deci, că într-un studiu al mentalității țărănești nu trebuie să ne mulțumim numai cu puținele izvoare rămase de la țărani.

Într-un asemenea studiu nu trebuie apoi neglijat marelui rol pe care l-a jucat biserică și religia, care propovăduiau resemnarea la starea de lucruri existentă și supunerea față de cei puternici, problemă omisă de autor. În sfîrșit, ar trebui studiată mentalitatea țărănimii în comparație cu aceea a celorlalte clase și categorii sociale, subliniindu-se deosebiriile dintre ele și — pe cît posibil — evoluția lor.

În concluzie, studiul lui Florin Constantiniu constituie un început care se cere con-

tinuat și adîncit, problema fiind deosebit de interesantă. Acesta este și motivul pentru care am zăbovit asupra ei.

Unul din cele mai importante studii din culegerea prezentată este datorat cunoscutului orientalist Aurel Decei: *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanuni, după unele documente turcești inedite (1533—1534)* (p. 101—160). Este vorba de o scrisoare din 27 martie 1533 trimisă sultanului de către Ioan Zăpolya și de un raport (arz) expediat pașahului la 6 august 1534 cu privire la situația din Țara Românească, ambele publicate în facsimil, în transcriere și traducere. Însoțite de un larg și erudit comentariu și întregite cu alte surse contemporane, știrile din cele două documente sînt de o deosebită importanță pentru înțelegerea rolului jucat de faimosul Gritti, ca și pentru cunoașterea evenimentelor petrecute în Țara Românească în timpul domniei lui Vlad Vintilă.

Cu privire la Gritti, aflăm că el a fost trimis nu în Transilvania, ci în Ungaria, unde a fost guvernator, și nu cu intenția de a transforma țările române în pašalicuri, așa cum a afirmat autorul acestor rînduri în *Istoria României*, vol. II.

Cel de-al doilea document ne oferă știri foarte bogate și necunoscute din alte izvoare despre răscoala boierilor filoturci din Țara Românească împotriva lui Vlad Vintilă voievod, ca și despre obligațiile țării față de Imperiul otoman.

Studiul lui A. Decei demonstrează cît de importante sînt pentru istoria poporului nostru izvoarele medievale otomane, a căror publicare se face într-un ritm mult prea lent.

Subliniind valoarea excepțională a știrilor furnizate de cele două documente publicate și comentate de Aurel Decei, ne îngăduim o singură observație: considerăm că Gritti nu a fost doar în simplă „trecere” prin Țara Românească și Transilvania, cum afirmă autorul (p. 109), ci a urmărit și întărirea influenței turcești în cele două țări, într-o vreme în care sultanul avea alte preocupări. Faptul, recunoscut de autor, că Gritti aducea un înlocuitor (se înțelege filoturc) pentru Vlad Vintilă (care avea o atitudine antiotomană, dovedită chiar de spusele lui Gritti), ca și amestecul acestuia din urmă în Transilvania sînt ele însele dovezi suficiente de concludente că Gritti nu era în simplă „trecere” prin cele două țări; misiunea sa ni se pare deci ceva mai complexă decît încercarea să o prezinte autorul.

Ultimul studiu prezintă și el o problemă relativ nouă în istoriografia noastră: demografia istorică. Este vorba de studiul Liei

Lehr privind *Factori determinanți în evoluția demografică a Țării Românești în secolul al XVII-lea* (p. 161–205). Recunoscând că izvoarele sărace de care dispunem nu ne îngăduie să obținem rezultate atât de precise pe cât s-au obținut în țările care beneficiază de arhive bogate, autoarea trece în revistă principalele aspecte demografice ale secolului al XVII-lea, și anume factorii care au influențat evoluția demografică a Țării Românești în acest secol (cu excepția creșterii naturale, a natalității și a mortalității, despre care nu ni se vorbește).

După opinia autoarei, factorii cei mai importanți care au determinat creșterea sau descreșterea populației în epoca amintită au fost, în ordine: foametea, fuga, războiul, robiriile, ciurma și sloboziiile. La fiecare din acești factori se dau numeroase exemple din documente și se stabilesc epocile în care aceștia au acționat mai intens, fără a se putea preciza — din lipsă de izvoare sigure — proporția în care fiecare factor a contribuit la descreșterea (primii cinci) sau creșterea (ultimul) populației Țării Românești.

Deși în studiul prezentat nu întâlnim cifre care să ilustreze evoluția populației Țării Românești, ci doar constatări generale de genul: „în timpul năvălirilor, ca și al războaielor, se constată o scădere demografică mai accentuată, fuga generalizându-se” (p. 179), „populația scăzuse destul de mult” (p. 194) sau că acești factori au produs pierderi „foarte mari” în rândul populației (p. 198), la sfârșitul studiului autoarea ne oferă un grafic despre creșterea populației de la circa 410 000 locuitori, cîți ar fi fost la 1600, la circa 650 000 la sfârșitul secolului, deci o creștere de circa 240 000 de locuitori. Întrucît autoarea nu ne arată cum a ajuns la aceste cifre, nu este greu să ne pronunțăm asupra — ca să spunem așa — exactității lor; sporul de aproape 60 % înregistrat de populația Țării Românești în decursul unui secol ni se pare, totuși, puțin cam mare, aceasta ținînd seama atât de afirmațiile autoarei despre pierderile „foarte mari” cauzate de factorii, să le spunem negativi, cît și de creșterea de numai 33 % înregistrată, după opinia autoarei, de numărul satelor (de la 2100 la 2800; vezi p. 163).

Ca plan, considerăm că factorii puteau fi prezentați în altă ordine, și anume înfii calamitățile naturale, războiul și bolile și apoi fuga și măsurile de repopulare luate de domnie prin înființarea de slobozii. Apoi fuga nu este ea însăși o cauză, ci un efect al exploatării (indeosebi fiscale), al războiului etc., fiind o mișcare de populație de cele mai multe ori în interiorul țării sau — mai rar — în afara hotarelor ei, mișcare

ce nu influențează cel mai adesea decît situația demografică a unei regiuni.

Unele afirmații ale autoarei sînt puțin cam categorice și nu au acoperire documentară; de pildă, la p. 170 se spune că suprafețe întinse de pămînt rămăneau nelucrate și se trimitte la un singur document în care este vorba de o vie — deci o cultură specială — rămasă nelucrată și pustie.

După aceste patru studii, urmează un număr de cinci note și comunicări. Două dintre ele privesc istoria economică; este vorba de *Regimul tricesimelor și punctele vamale din Transilvania în perioada principatului autonom*, de Lidia Demény (p. 207–221) și de *Drumurile și transportul sării în Țara Românească (secolele XV–XIX)*, de Aurora Ilieș (p. 223–242). În prima notă — un capitol dintr-o lucrare mai mare — autoarea reconstitue „rețeaua de tricesime” din Transilvania între 1541 și sfârșitul sec. XVII și regimul vamal din aceeași epocă.

Cea de-a doua notă constituie o completare la un studiu mai vechi al autoarei despre exploatarea sării în Țara Românească. Ni se pare că în titlul notei este trecut greșit „sec. XIX”, deoarece autoarea nu studiază decît situația de pînă la începutul acestui veac, nu tot acest secol în care se produc schimbări fundamentale.

Alte două note se ocupă de aspecte ale vechii organizări judecătorești a țărilor române. În scurta sa notă privind *Autoritatea hotărîrilor judecătorești în vechiul drept românesc* (p. 243–250), Ovid Sachelarie arată că principiul autorității lucrului judecat nu se aplica în dreptul medieval românesc și prezintă succint „corectivele” aduse acestui principiu, și anume: zavesca, feria, gloabal și prada.

Deși foarte succintă și redactată stit dicționar, în această notă s-au strecurau unele mici inadvertențe. De pildă, feria n) se depunea numai „în vîstieria țării” (p. 246, ci constituia și un venit al boierilor judecătorigi. Apoi termenul gloabă are o accepțiune mult mai largă, el fiind utilizat și pentru a desemna unele venituri ale dregătorilor (N. Stoicescu, *Sfatul domnesc*, p. 201–203, 214–215) și ca „termen generic dat tuturor pedepselor care presupuneau o amendă” (*Istoria României*, II, p. 332). În sfîrșit, procesele nu puteau fi reluate numai „la schimbarea domnului” (p. 249); se cunosc numeroase cazuri în care un proces a fost reluat sub același domn cu invocarea unor noi mărturii sau cu aducerea unor noi jurători (vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 115 116, unde se și formulează o concluzie asemănătoare cu a autorului notei prezentate).

Într-o altă scurtă notă, Tudor Voinea studiază *Surghiunul și felurile sale*: la mănăs-

tire, la moșie și peste hotare (p. 251—258). Nu sîntem convinși că surghiunul a fost preluat de țările române în sec. XVII după legile bizantine, cum spune autorul, și aceasta pentru motivul că trimiterea la moșie a boierilor mazili (destituiți din dregătorii) este mai veche și apoi pentru că termenul însuși — folosit în sec. XVIII — este turcesc. Apoi nu credem că influența ideilor lui Beccaria a fost atât de puternică în țările române încît a dus la indulcirea pedepselor cu caracter politic în sec. XVIII (p. 252). Faptul că, în această vreme, capetele uneltitorilor împotriva domniei „încep să cadă tot mai rar” nu se datorește lui Beccaria (de care puțini fanarioți auziseră!), ci schimbării raporturilor dintre domnie și boieri, ca și amestecului Porții, al cărui consimțămînt era cerut pentru pedepsirea cu moartea a „hielenilor”.

Ultima notă este semnată de Sergiu Columbeanu și are ca obiect *Birul în Țara Românească (1775—1831)* (p. 259—276). Autorul arată că, în perioada studiată, „birul și toate celelalte contribuții adiționale plătite vistericilor au înregistrat creșteri deosebit de sensibile, atît datorită înmulțirii cotelor de plată... , cît și măririi însăși a acestor cote” de la 4 taleri seama la 1775 la 18—19 taleri sfertul în ajunul răscoalei din 1821 (p. 275).

Următoarea rubrică a culegerii de „Studii și materiale” se intitulează „Izvoare și instrumente de lucru”, dar ea nu cuprinde, de această dată, decît izvoare.

D. Mioc publică însemnările aflate pe 10 manuscrise slavo-române păstrate în URSS (p. 277—284). Dintre aceste însemnări două sînt deosebit de prețioase: cea de pe manuscrisul din 1547 despre fuga unor boieri din Țara Românească în Transilvania de țcama lui Mircea Ciobanul (p. 278) și aceea de pe un manuscris din anul 1651 despre jefuirea Moldovei și arderea Iașilor de către tătari (p. 284), evenimente de care vorbesc și alte izvoare.

Urmează apoi o serie de 13 documente interne din Țara Românească din secolele XV—XVII, editate de Marieta Adam (p. 284—291), Olimpia Diaconescu (p. 293—299) și Radu Crețeanu (p. 301—305) și două documente moldovene din 1611 și 1636, publicate de T. Holban (p. 307—308); unele din aceste documente întregesc volumele DIR și DRH publicate; altele — mai tîrzii — vor trebui introduse în volumele ce vor cuprinde anii respectivi.

În afară de aceste documente interne — care nu aduc știri deosebite — culegerea conține și unele documente externe ce cuprind știri prețioase despre istoria Moldovei în

sec. XVI. Astfel, Iancu Bidian editează un raport din 7 mai 1538 despre solia trimisă de regele Poloniei, Sigismund I, la sultanul Soliman cel Măreț (p. 309—319), document de un deosebit interes pentru cunoașterea relațiilor moldo-polone în ajunul marelui campanii turcești ce avea să se termine cu supunerea Moldovei.

La rîndul său, Adolf Armbruster publică *O relatare inedită a morșit lui Despot-vodă* (p. 321—328), relatare care „aduce prețioase știri suplimentare asupra activității diplomatice disperate a lui Despot în timpul asedierii sale de către Ștefan Tomșa”.

Rubrica se încheie prin editarea unui alt izvor, de data asta de natura juridică: este vorba de „*Arta judiciară*” a lui *Dimitrie Panaiotache Catargiu*, redactată la București în anul 1793, publicată în traducere și comentată de Gheorghe Gronț (p. 329—354).

Într-o interesantă și utilă rubrică „*Addenda et corrigenda*” (p. 355—363) se aduc o serie de completări și îndreptări — scăpate recenzenților — la lucrările: Ariadna Camariano-Gioran, *Academiile domnești din București și Iași*, Alexandru Duțu, *Cărțile de înțelepture în cultura română*, Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de căldători străini, Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare — București și Șerban Papacostea, La începuturile statului moldovenesc*. Completările la studiile lui P. Cernovodeanu și Șerban Papacostea sînt făcute chiar de autorii respectivi.

Culegerea mai cuprinde o foarte bogată rubrică de „Recenzii și prezentări” (p. 365—420), în care Ștefan Ștefănescu, D. Mioc, Șerban Papacostea, L. Demény, Corina Nicolescu, Florin Constantiniu și alții prezintă un număr de 40 de lucrări românești și străine de medievistică, lucrările românești fiind semnate de: Andrei Oțetea, Ștefan Pascu, Florin Constantiniu, Radu Popa, Matei Vlad, A. Armbruster, Al. Duțu, N. Stoicescu și alții.

Mai săracă este ultima rubrică „*Revista revistelor de medievistică*” (p. 421—424), unde ni se prezintă revistele „*Srednie Veka*” și „*Deutsches Archiv für Erhorschung des Mittelalters*”, ambele din anii 1972.

În încheiere remarcăm condițiile grafice deosebite asigurate de Editura Academiei, ca și faptul că — spre deosebire de alte lucrări — în culegerea prezentată nu întâlnim prea multe greșeli de tipar sau construcții de stil nu prea izbutite.

Am sugera comitetului de redacție — alcătuit din 5 medieviști de frunte — să ia unele măsuri pentru unificarea sistemului de trimitere folosite în culegere, ca și pentru

utilizarea pe viitor a unor abrevieri-tip a titlurilor lucrărilor și publicațiilor mai des folosite (așa cum procedează revista „Dacia”). Ar fi bine, de asemenea, să se utilizeze același sistem la editarea unor izvoare

străine; de pildă, în culegerea prezentată unele izvoare în limba latină sînt însoțite și de traducere, pe cînd altele nu.

N. Stoicescu

Solidaritatea mișcării muncitorești și democratice din România cu mișcarea muncitorească și democratică din Bulgaria, București, Editura politică, 1974, 248 p.

Volumul de față*, editat sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cuprinde o selecție de documente și materiale, care scot în evidență aspecte memorabile din tradițiile internaționaliste de solidaritate ale mișcării muncitorești și democratice din România, ale Partidului Comunist Român, cu mișcarea muncitorească și democratică din Bulgaria, cu Partidul Comunist Bulgar, de la finele secolului al XIX-lea și pînă la eliberarea României și Bulgariei de sub dominația fascistă.

Documentele și materialele selectate provin din Arhiva C.C. al P.C.R., Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Arhiva M.A.E., presa muncitorească și democratică din România și Bulgaria.

Cele 167 de documente incluse în volum atestă faptul că manifestările internaționaliste ale mișcării muncitorești și democratice din România au îmbrăcat forme variate, dintre care cititorul va găsi semnalate pe cele mai semnificative, ca popularizarea succesorilor obținute pe linia organizării și luptei proletarietului bulgar, acordarea de sprijin moral și material muncitorilor bulgari în timpul grevelor, inițierea unor acțiuni comune în vederea luptei împotriva războiului și a fascismului, schimbul de experiență cu ocazia congreselor celor două partide muncitorești, primirea în România a unor refugiați revoluționari bulgari, ajutorul acordat acestora atît în transportarea pe teritoriul țării noastre, cît și în editarea în România a literaturii revoluționare, care era apoi răspîdită în Bulgaria etc.

În „Prefață” sînt evocate momente din lupta comună dusă timp de secole de poporul român și poporul bulgar împotriva asupraii otomane, care a culminat cu războiul din 1877, în care ostașii români și voluntarii bulgari au luptat alături de ostașii ruși, înscrind o pagină glorioasă în istoria prieteniei

româno-bulgare. Pe bună dreptate se subliniază că mișcarea muncitorească din cele două țări a ridicat pe o treaptă superioară legăturile tradiționale de prietenie dintre popoarele român și bulgar.

Primul document reprodus în volum se referă la un fragment din procesele-verbale ale Congresului de constituire a Internaționalei a II-a, ținut la Paris (1889), care consemnează faptul că delegația socialiștilor români la acest congres a reprezentat și mișcarea socialistă din Bulgaria.

Documentele incluse în volum dovedesc că legăturile dintre mișcarea muncitorească din România și cea din Bulgaria s-au desfășurat nu numai între partide, ci și între alte organizații cum ar fi sindicatele, cele ale tineretului și femeilor. Fruntași ai mișcării muncitorești din cele două țări — Dimităr Blagoev, Gheorghî Dimitrov, Cristian Racovski, Gheorghe Cristescu — au întreținut o corespondență bogată, s-au vizitat reciproc, expresie a relațiilor permanente de prietenie și solidaritate existente între revoluționarii români și bulgari.

Transformarea partidelor socialiste în partide comuniste în cele două țări și dezvoltarea mișcării muncitorești în perioada interbelică au favorizat intensificarea relațiilor internaționaliste dintre proletariatul român și cel bulgar. În documentele sale oficiale, în presa de partid și a organizațiilor de masă aflate sub îndrumarea, influența sau conducerea sa, în întreaga sa activitate, Partidul Comunist Român și-a făcut o preocupare constantă din susținerea cauzei drepte a proletariatului bulgar și a partidului său de avangardă. Răsunetul pe care l-a avut în opinia publică progresistă românească, în perioada interbelică, lupta clasei muncitoare din țara vecină, sub conducerea Partidului Comunist Bulgar, împotriva exploatării capitaliste, a fascismului, pentru libertate, democrație, independență națională și pace, demonstrează capacitatea politică a P.C.R. de a educa masele în spiritul internaționalismului proletar.

* Volumul a fost pregătit pentru tipar de dr. Ion Babici (responsabil), Simion Cuișteanu, dr. Augustin Deac, Crișan Iliescu, Natalia Vlăcu.

Documentele și materialele selectate conțin, între altele, mărturiile grăitoare privind felul în care comuniștii români au popularizat activitatea desfășurată de Partidul Comunist Bulgar pentru stringerea legăturilor cu masele largi muncitoare de la orașe și sate. Sub titluri ca: „Victorii comuniste”, „Inaugurarea Casei poporului din Sofia” și altele, presa comunistă din România își exprima satisfacția față de succesele obținute în lupta revoluționară a proletariatului bulgar sub conducerea partidului său comunist (p. 131, 140—141).

Un loc deosebit în cadrul manifestărilor internaționaliste ale mișcării muncitorești și democratice din țara noastră îl ocupă acțiunile de solidaritate cu insurecția antifascistă din Bulgaria (septembrie 1923), organizată și condusă de P.C.B. în alianță cu Uniunea populară agrară bulgară. Materialele incluse în volum atestă faptul că la chemarea P.C.R. presa revoluționară și democratică românească a acordat o atenție deosebită evenimentelor din țara vecină, adoptând o atitudine internaționalistă față de proletariatul și fărâmișca din Bulgaria. În coloanele acestei prese au apărut știri, articole și rapoarte despre cauzele, pregătirea și mersul insurecției bulgare, despre dirzenia și eroismul insurgenților. Emoționantă este scrisoarea de salut a femeilor comuniste din România către muncitoarele și țărăncile bulgare, membru al P.C.B., în care se sublinia: „Cu entuziasm am aflat de luptele eroice pe care le-ați dus alături de tovarășii voștri. Vă aduceam prinosul nostru de dragoste și admirație pentru curajul și puterea de sacrificiu pe care le-ați arătat în lupta de dezrobire a poporului muncitor și țărănesc” (p. 147).

După înăbușirea în sânge a insurecției bulgare, comuniștii și masele de oameni ai muncii din țara noastră au înfăptuit crimele săvârșite de guvernul Ţankov, au primit cu căldură pe revoluționarii bulgari refugiați, oferindu-le o frățeească ospitalitate și sprijin,

Masele muncitoare din România, alături de proletariatul din întreaga lume, au condamnat cu tărie teroarea sângeroasă din Bulgaria, manifestându-și solidaritatea cu lupta dreaptă a antifasciștilor bulgari. „Teroarea din Bulgaria”, „Bulgaria își plînge copiii uciși de fascism”, „Noul val de teroare fascistă în Bulgaria”, „Procese politice în masă în Bulgaria”, „Contra terorii — Partidul Comunist Bulgar stă în fruntea maselor”, sînt doar cîteva titluri de articole apărute în presa comunistă și muncitorească din România, în care erau demascate cruzimile fascismului bulgar (p. 162—164, 168—169, 177, 178—179, 189).

Numeroase documente se referă la lupta oamenilor muncii din țara noastră împotriva procesului de la Leipzig, înscenat

de hitleriști lui Gheorghe Dimitrov și tovarășilor săi în 1933. În timpul desfășurării procesului, C.C. al P.C.R. a trimis lui Gh. Dimitrov un înflăcărat salut internaționalist, în care se spunea printre altele: „Comitetul Central al Partidului Comunist din România, în numele partidului comunist, care duce munca sa revoluționară în condițiile unei terori sîngeroase, în numele maselor muncitoare din România și ale eroicilor muncitori ceferiști, care cu sacrificiul victii lor luptă contra exploatareii și terorii dictaturii burghezo-moșierești din România, îți trimite, tovarășe Dimitrov, ție și celorlalți tovarăși arestați, un călduros salut revoluționar și asigurarea solidarității în lupta pe care tu în special o duci, la bara celei mai odioase justiții de clasă contra fascismului” (p. 198—199). În prezentul volum sînt cuprinse o serie de articole, telegramme, moțiuni semnate de valoroși intelectuali antifasciști, care au sprijinit lupta lui Gh. Dimitrov împotriva hitlerismului în timpul procesului de la Leipzig.

Îmi amintesc adeseori de numeroasele acțiuni de solidaritate cu acuzații implicați în procesul incendierii Reichstagului, la care am luat parte în calitate de membru în conducerea Comitetului național antifascist din România. Eram în iunie 1933 la Paris, ca delegat al organizației menționate la Congresul mondial antifascist. Reprezentanții milioanei de oameni de pe toate meridianele au rostit acolo, în sala „Pleyel”, un aspru rechizitoriu împotriva hitlerismului. Cu multă însuflețire noi, delegații la congres, am adoptat o moțiune de protest contra întemnițării lui Gheorghe Dimitrov de către nașiști, în care ceream energie punerea lui imediată în libertate.

După terminarea congresului am participat la unele manifestații publice desfășurate la Paris — în săli, uzine, pe străzi — pentru apărarea și salvarea lui Gh. Dimitrov. Impresionante erau manifestațiile de dragoste exprimate față de Paraskcva, bătrîna, dar inimoasa mamă a lui Gheorghe Dimitrov, carc, însoțită de fiica ei, Elena, cutreiera orașele Europei pentru a cerc sprijin în scopul eliberării fiului ei strălucit.

La reîntoarcerea în patrie către sfîrșitul lui august 1933, m-am oprit la Cluj, unde am luat legătura cu avocatul comunist Kohn Hillel, pentru a-i transmite în numele Comitetului național antifascist măsurile preconizate de organizație în sprijinul acuzaților din procesul care urma să înceapă peste o lună la Leipzig. Printre altele, îmi amintesc că erau prevăzute organizarea unor manifestații de protest în fața legației și a consulatelor germane și intensificarea campaniei de presă pentru eliberarea lui Gh. Dimitrov și a tovarășilor săi.

În ajunul începerii înscenării judiciare de la Leipzig, în numele Comitetului național antifascist am publicat în presă (după cite îmi amintesc în ziua de 13 septembrie 1933), împreună cu profesorul universitar Iorgu Iordan și avocatul Victor Gherasim, un protest prin care ceream „punerea în libertate imediată a celor implicați pe nedrept în proces” (p. 191).

În timpul dezbaterilor de la proces, în numele aceleiași organizații, împreună cu avocatul Stelian Nițulescu, scriitorul N. D. Cocea, regizorul I. Sternberg, publicistul Barbu Lăzăreanu și avocatul Victor Gherasim, am trimis Legații germane din București un protest împotriva „amenințărilor cu moartea, exprimate fățiș de însuși ministrul de interne Göring și de alți „martori”, reprezentanți de seamă ai regimului”. În încheiere ceream din nou eliberarea lui Gh. Dimitrov și a celorlalți acuzați și stingerea procesului. Acest protest a fost publicat în presa românească cu câteva zile înainte de rostirea verdictului (p. 200 – 201).

O serie de articole reproduc în volumul de față aduc o contribuție la cunoașterea luptei antifasciste a poporului bulgar din anii premergători celui de-al doilea război mondial. Astfel de materiale au apărut în paginile unor publicații ca „Scnteia”, „Lupta de clasă”, „Proletarul”, „Clopotul”, „Ecolul”, „Iloria” etc. Mișcarea de rezistență antifascistă a poporului bulgar organizată și condusă de partidul comunistilor în anii celui de-al doilea război mondial a găsit un puternic ecou în presa comunistă ilegală din România. „Buletinul pentru lupta patriotică a tineretului român” din 10 iunie 1942 își informa cititorii că „în gara Sofia a fost incendiat un tren cu benzină... O mulțime de manifeste trec din mână în mână” (p. 215). Ziarul „România liberă” din 12 octombrie 1943 popularizează manifestul Frontul Patriei din Bulgaria în care se cerea între altele: îndepărtarea clictii fasciste de la conducerea statului, alungarea hitleriștilor din țară și readucerea trupelor bulgare în patrie (p. 216).

Este cunoscut faptul că prin insurecția populară antifascistă de la 9 Septembrie 1944, regimul monarho-fascist a fost înlăturat în Bulgaria, iar puterea a fost cucerită de Frontul

Patriei, care a format un nou guvern. Această dată a devenit sărbătoarea națională a poporului bulgar, care marchează începutul revoluției socialiste. Descriind entuziasmul populației din Sofia la 9 septembrie 1944, ziarul „Libertatea” sublinia: „Partizanii coborâți din munți și deținuții politici eliberați din închisori au fost obiectul unor ovații delirante. Mai mulți oratori s-au succedat, precumărind victoria poporului și triumful realizat de el asupra fascismului. La această manifestatie au luat parte, în afară de aproape toată populația Capitalei, detașamente ale armatei și un grup important de muncitori ai căilor ferate bulgare” (p. 217).

Victoria istorică a poporului român de la 23 August 1944 și a poporului bulgar de la 9 Septembrie 1944 au deschis calea dezvoltării libere și independente a României și Bulgariei pe drumul societății socialiste, au dus la ridicarea pe o treaptă superioară a tradițiilor legături de prietenie existente între ele.

Volumul antologie este însoțit de adnotări, rezumate în limbile bulgară, franceză și rusă, fotografii și facsimile din articole apărute în presa vremii, precum și reproduceri după documente de arhivă (în total 24 de pagini).

Cartea ar fi avut de câștigat în conținut dacă punea la îndemina cititorilor un indice geografic, de nume, de organizații și publicații. Cu tot acest neajuns, volumul recenzat se înscrie ca o contribuție valoroasă la studierea relațiilor de prietenie și colaborare între cele două mișcări muncitorești revoluționare din România și Bulgaria. Specialiștii în acest domeniu, au datoriat să-l așeze la loc de frunte în bibliotecă, în rînd cu celelalte lucrări de acest gen care se referă la solidaritatea forțelor progresiste și revoluționare din România cu Comuna din Paris, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Revoluția proletară din Ungaria, cu lupta Chinei revoluționare, a popoarelor spaniol și francez împotriva fascismului.

Apărut în condiții grafice excelente în contextul aniversării a 30 de ani de la eliberarea României și Bulgariei de sub dominația fascistă, volumul de față constituie totodată o contribuție la întărirea relațiilor de prietenie și colaborare tovarășească între cele două popoare și țări socialiste vecine.

P. Constantinescu-Iași

JOHN WHEELER-BENNETT and ANTHONY NICHOLLS, *The Semblance of Peace. The Political Settlement after the Second World War*, London Macmillan, 1972, 878 p.

Reglementarea păcii este adesea de o sută de ori mai dificilă decât ducerea unui război, a declarat generalul sud-african Louis Botha la 24 iulie 1919 la reîntoarcerea la Cape Town de la Conferința de pace de la Paris, și adăuga că uneori acțiunea unui singur nebun poate declanșa un război, dar este necesară contribuția întregii lumi pentru a realiza pacea. Valabilitatea acestei afirmații a fost confirmată de negocierile pentru pace de după primul ca și de după al doilea război mondial. Dar, în timp ce primul război mondial se termina cu încheierea unor tratate de pace cu toate statele învinse și o întrecăgă istoriografie a apărut pe marginea negocierilor ca și a consecințelor politice și economice ale tratatelor, situația era cu totul diferită după anul 1945.

Analiza condițiilor în care a fost reglementată pacea după al doilea război mondial este realizată de Sir John Wheeler-Bennett și Anthony Nicholls în lucrarea pe care o prezentăm. Cei doi autori urmăresc evoluția ideilor despre reglementarea păcii, pentru Europa cit și pentru Extremul Orient, de la primele manifestări pînă la încheierea tratatelor. Bazele reglementării păcii au fost puse încă în timpul războiului, cu ocazia numeroaselor conferințe militaro-politice de nivel înalt. Dar, scopurile de război inițiale, ca de pildă cele britanice expuse în discursul radiodifuzat din 4 septembrie 1939 al primului ministru Neville Chamberlain, nu au mai fost aceleași în 1945. Opiniile despre reglementarea postbelică au evoluat treptat, în funcție de însăși evoluția ostilităților, începînd cu primul mare document, Charta Atlanticului (12 august 1941), trecînd prin Planul Morgenthau (1944) și terminînd cu Conferința de la Yalta. Autorii fac o comparație între cele decise în timpul războiului și conținutul celor cinci tratate de pace semnate la 10 februarie 1947 (cu Italia, Bulgaria, România, Ungaria și Finlanda). De asemenea se expune situația din Gerania divizată precum și istoricul negocierilor pentru Tratatul de pace cu Japonia, semnat la San-Francisco la 8 septembrie 1951.

Pornind de la ideea fundamentală cu care nu putem fi decît de acord, că elaborarea reglementării păcii s-a făcut în liniile sale generale chiar în cursul războiului, cei doi istorici britanici consacră în structura lucrării lor, prima parte (400 p.) intitulată semnificativ *War and Peace*, perioadei războiului, evidențiind pregnant latura politico-diplomatică. Partea doua intitulată *No War-*

No Peace (aprox. 200 p.) este consacrată negocierilor legate de Conferința de pace de la Paris (29 iulie — 15 octombrie 1946) și semnarea celor cinci tratate de pace la 10 februarie 1947; negocierile pentru Tratatul de stat cu Austria (semnat la 15 mai 1955) și Tratatul de pace cu Japonia. De asemenea un capitol este consacrat originilor Organizației Națiunilor Unite, iar un altul analizei forțelor politice din lumea postbelică. Altfel introducerea cit și epilogul lucrării cuprind considerații generale despre reglementarea păcii cit și o comparație profundă între negocierile de pace de după primul și de după al doilea război mondial.

Volumul cuprinde în anexă (p. 611—796) textul principalelor documente utilizate de autori, începînd cu extrase din Protocolul Conferinței de la Yalta (11 februarie 1945) și terminînd cu Declarația de pace sovieto-japoneză, din 19 octombrie 1956. Urmează o listă bibliografică (p. 801—814) care menționează pe categorii (books, articles, periodicals, documents și miscellaneus) — principalele surse de informare pentru subiectul analizat. Lucrarea se încheie cu un index.

Sir John Wheeler-Bennett și Anthony Nicholls analizează, în prima parte a volumului, deciziile și cauzele acestora, în probleme de politică postbelică, luate de liderii principalelor state Aliate. După Declarația din 12 iunie 1941, semnată, la Londra de reprezentanții a 13 națiuni europene aflate în război cu Axis, care-și exprimasu hotărîrea de a continua războiul pînă la înfrîngerea agresorului și asigurarea păcii după război prin cooperarea tuturor popoarelor libere o semnificație deosebită o prezintă Conferința Atlanticului (p. 35). Desfășurată între 9—12 august 1941, întrevederea dintre Churchill și Roosevelt s-a terminat cu semnarea cunoscutei Charte a Atlanticului care proclama cîteva principii noi pentru relațiile internaționale (p. 38—43).

În cursul războiului cooperarea între principalele state Aliate s-a realizat fie prin conferințe bilaterale, anglo-americane sau anglo-sovietice, fie prin conferințe tripartite (Teheran, Yalta și Potsdam). O importanță deosebită o are desigur latura tripartită și în special primele două conferințe. Acestea, deși axate în principal pe coordonarea efortului militar, s-au ocupat și de problemele politice postbelice. Aceste probleme au constituit punctul central al Conferinței de la Potsdam (15 iulie — 2 august 1945) care a marcat sfîrșitul colaborării pentru victoria în Europa (p. 321—343).

Capitularea necondiționată a forțelor armate naziste fixată de autori la 7 mai 1945 și cea a forțelor japoneze la 2 septembrie 1945, a marcat sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Începea o fază nouă, extrem de dificilă, aceea a reglementării păcii. Comparând soluționarea păcii după 1945 cu cea din 1919—1920 istoricii britanici constată o serie de asemănări și deosebiri.

Astfel, în ambele cazuri scopurile de război inițiale au ajuns complet schimbate la terminarea ostilităților. Autorii nu clarifică însă cauzele acestor modificări, nu sesizează consecințele evoluției ostilităților asupra gândirii politice. Credem că este vorba de faptul că ororile războiului în ambele cazuri, deși proporțiile sînt diferite, i-au determinat pe politicieni să adopte o poziție tot mai intransigentă față de agresori pentru a evita o nouă catastrofă. Un alt punct comun remarcat de istoricii britanici este faptul că, în ambele cazuri negocierile pentru încheierea păcii au fost impulsionate de un președinte al S.U.A. Ambii președinți, Wilson și Roosevelt, au încercat a imprima reglementării păcii concepțiile lor despre relațiile internaționale, punînd accent pe crearea unor organizații internaționale (p. 8).

Se constată însă și deosebiri, prin aceea că în 1919 lipsea de la masa negocierilor Rusia sovietică în timp ce după 1945 U.R.S.S. avea un rol deosebit de important datorită contribuției sale la victoria finală. De asemenea dacă în 1919 exista un singur socialist, în 1945 se contura deja crearea sistemului mondial socialist.

O altă diferență constă, în opinia autorilor, în faptul că după primul război mondial armata germană s-a refăcut treptat, dar clandestin, în timp ce după al doilea război, conform Acordurilor de la Paris, din 23 octombrie 1954, reinarmarea era legală, fiind însoțită de intrarea R.F.Germania în N.A.T.O. (p. 598 sq).

Dar, credem, marea diferență între negocierile din 1919—20 și cele de după 1945 constă în modul de realizare a tratatelor de pace. După primul război mondial au fost semnate tratate cu toate statele învinse, inclusiv cu Germania, în urma Conferinței de la Paris. După anul 1945 negocierile pentru pace au trecut prin Consiliul miniștrilor de externe, reunit în numeroase sesiuni și prin Conferința de pace de la Paris, din 1946, dar tratatele au fost semnate abia în februarie 1947 și numai cu cinci state. Dintre acestea lipsea principalul agresor, Germania cu care, datorită divizării și a lipsei de acord, nu s-a semnat încă un tratat de pace unitar. Negocierile pentru tratatul cu Austria s-au prelungit 10 ani după terminarea ostilităților, fiind încheiate abia în anul 1955. Cît despre negocierile pentru tratatul cu Japonia acestea

au durat mai puțin, pînă în 1951, dar la semnarea lui, la San-Francisco, nu au fost prezente toate statele cu care aceasta a fost în război.

Desigur, cauzele acestor fenomene sînt deosebit de complexe și țin de evoluția raporturilor politice după al doilea război mondial, asupra cărora nu este momentul să insistăm, autorii clarificînd aceste aspecte.

Un fapt caracteristic evoluției negocierilor pentru reglementarea păcii după război îl constituie discuțiile pentru crearea unei organizații internaționale care să asigure pacea și securitatea lumii. Desigur ideea nu era deloc nouă dar eșecul Societății Națiunilor era prea viu în memoria oamenilor de stat pentru a nu căuta o formulă oarecum îmbunătățită. Evoluția ideilor în această direcție este analizată de Sir John Wheeler-Bennett și Anthony Nicholls în capitolul 21, *Originile Organizației Națiunilor Unite* (p. 528—553).

Geneza O.N.U. are ca punct de plecare începuturile anului 1941. În acest moment diplomația americană și în special secretarul de stat Cordell Hull, a emis ideea necesității unei noi organizații internaționale care să aibă ca scop menținerea păcii și securității lumii, dar care să evite greșelile organismului precedent, Societatea Națiunilor. Prima intenție în acest sens a fost anunțată oficial prin Declarația de la Londra din 12 iunie 1941 (p. 534). După două luni urmează Charta Atlanticului care vorbea de intenția realizării cooperării internaționale după război. Faptul că nu s-a vorbit deschis despre o organizație internațională s-a datorat opoziției președintelui Roosevelt care se temea de suspiciunile și opoziția oamenilor politici din S.U.A. în urma experienței Societății Națiunilor (p. 535).

A urmat o etapă de căutare în care alt Departamentul de Stat cît și Foreign Office-ul britanic au elaborat fără a anunța public, o serie de proiecte pentru atribuțiile, funcționarea și organizarea noului organism internațional. Amintim doar proiectul britanic din 14 iulie 1943 și cel american din 10 august al aceluiași an (p. 539). Marea diferență între cele două proiecte consta în faptul că cel britanic punea accent pe organizarea regională (un organism general constituit dintr-o sumă de organizații regionale—pentru Europa, America, Extremul Orient și Orientul Mijlociu) în timp ce proiectul american preconiza o organizație pe baze mondiale.

Paralel cu discutarea diverselor proiecte în conferințele aliate internaționale (Quebec, Cairo, Teheran sau Moscova) Departamentul de Stat și președintele Roosevelt, care a acceptat în mare proiectul american, au acționat pentru obținerea sprijinului opiniei publice americane, a Congresului, pentru aderarea S.U.A.

la organizația proiectată. Desigur, această acțiune era generată de eșecul lui Wilson din 1919.

Următoarea etapă în geneza Organizației Națiunilor Unite, nume dat de președintele Roosevelt pentru a-l evita pe cel vechi, de rău augur, de Societatea Națiunilor, a format-o Conferința de la Dumbarton Oaks (2 iunie — 9 august 1944) la care au participat reprezentanți ai S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie și China. Conferința s-a terminat cu adoptarea unor propuneri care, în linii mari, stau la baza structurii cunoscute a organizației (p. 543 sq). Au rămas câteva probleme nesoluționate care au stat în atenția Conferinței de la Yalta. Rezolvarea acestora a fost însoțită de decizia de a se convoca conferința de constituire în S.U.A.

Actul de naștere al O.N.U. a fost semnat de Conferința de la San Francisco (25 aprilie — 26 iunie 1945) p. 548 sq). În ultima zi a conferinței a fost semnată Charta O.N.U. de către 500 delegați reprezentând 51 de națiuni. În urma ratificării Chartei (de către S.U.A. la 28 iulie 1945) aceasta a intrat în vigoare la 24 octombrie 1945. După o serie de greutăți, inerente oricărui început, O.N.U. și-a început susținută activitate pentru menținerea păcii și securității în lume, pentru dezvoltarea cooperării, în toate domeniile, între toate popoarele globului.

În epilogul volumului cei doi autori subliniază că speranțele nutrite de generațiile care au trecut prin războiul mondial pentru o perioadă de pace după terminarea ostilităților, au fost o deziluzie.

Războiul din Coreea, războiul din Vietnam sau conflictul din Orientul Apropiat sînt

evenimente care au generat o „asemănare a păcii” (the semblance of peace).

Considerăm că volumul și-a atins scopul propus deoarece constituie o sinteză documentată a evoluției ideilor și negocierilor pentru pace în perioada 1939—1956. Un accent deosebit s-a pus pe analiza perioadei fundamentale, aceea a anilor 1941—1947. În elaborarea lucrării autorii, personalități ale vieții științifice britanice, au utilizat pe larg documentele, dar au recurs și la interviuri cu o serie de personalități care au participat la evenimente, cum ar fi: Dean Acheson, Sir Joh Balfour, Sir Alexander Cadogan, Allen Dulles, Averell Harriman, George Kennan sau Harold Macmillan. Desigur, informațiile oferite de aceștia au fost analizate critic, au fost confruntate cu documentele.

În cursul analizei, căci lucrarea nu este o expunere cronologică a evenimentelor ci o clarificare a originilor și semnificației atmosferei politice ce a urmat înfringerii Axei, se pune totuși accent pe poziția britanică. Rămînem chiar cu o impresie de subiectivism din partea autorilor cînd este analizată contribuția și rolul Marii Britanii în evoluția evenimentelor.

Desigur, lucrarea mai are o serie de minusuri, dar apreciem că acestea sînt în bună parte inerente unei lucrări de istorie contemporană.

Valoarea volumului reiese din documentarea bogată, din tezele noi lansate cit și din ținuta științifică. Prin toate acestea lucrarea lui Sir John Wheeler-Bennett și Anthony Nicholls se impune atenției specialiștilor, umplînd un gol al istoriografiei universale.

Nicolae Dascălu

ISTORIA ROMÂNIEI

AUGUSTIN DEAC, *Caracterul participării României la primul război mondial*, București, Edit. politică, 1973, 57 p.

În colecția „File de istorie”, inițiată de Editura politică, au apărut și sint încă în curs de apariție numeroase micro-monografii privind principalele momente istorice din viața și lupta poporului nostru.

Abordînd probleme de însemnătate istorică deosebită din viața social-politică a țării, asemenea micro-monografiilor s-au impus atenției cititorilor, dornici de a-și lărgi orizontul istoric și de cultură generală.

Mai mult decît alt, fiind elaborate de istorici și cercetători dintre cei mai competenți, aceste micro-monografii aduc clarificări importante în probleme istorice pînă nu de mult controversate, oferind publicului larg posibilitatea de a fi la curent cu tot ceea ce a intervenit nou, de a-l informa în problemele istorice care-l interesează. Din acest punct de vedere, un interes major prezintă lucrarea lui Augustin Deac *Caracterul participării României la primul război mondial*, apărută la sfîrșitul anului 1973.

Lucrarea, deopotrivă de importantă nu numai prin problematica abordată, dar și prin interpretarea faptelor istorice pornește de la analiza stadiului de dezvoltare a economiei la începutul secolului al XX-lea. Autorul argumentează de la început necesitatea logică a înfăptuirii idealului național, unirea tuturor provinciilor românești într-un stat național unitar, legitimitatea făuririi statului național român, problemă fundamentală de rezolvare a căreia depindea însuși viitorul națiunii române. Prilejul înfăptuirii idealului național, aspirație seculară a poporului român, s-a ivit, după cum se știe, în timpul evenimentelor primului război mondial declanșat de cele două tabere imperialiste. Deși imperialist din partea ambelor tabere, războiul oferea totuși conjunctura politică favorabilă pentru realizarea aspirațiilor naționale.

Autorul se oprește asupra poziției României față de această conflagrație arătînd că, inițial, la Consiliul de coroană de la Sinaia din august 1914, România a hotărît declararea neutralității armate. Pe măsură însă ce

evenimentele se precipitau, în cadrul opiniei publice din țară s-au format două curente: de o parte, cel antantofil în fruntea căruia se aflau personalități marcante ale vieții politice din România, ca Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Nicolae Iorga, C. Mille, precum și transilvănenii Octavian Goga, Vasile Luca și alții, care cereau intrarea imediată în acțiune a României de partea Antantei, văzînd în aderarea la aceasta perspectiva îndeplinirii idealului național, de cealaltă parte se situa o minoritate de oameni politici (P. P. Carp, Alex. Beldiman, Lupu Kostake, Const. Stere și alții), partizani ai Puterilor Centrale care militau pentru aderarea țării la gruparea Triplei Alianțe.

În legătură cu poziția mișcării socialiste din România față de această problemă se arată că aceasta, consecventă hotărîrilor conferințelor socialiste internaționale de la Basel (1914) și de la Kienthal, a militat pentru o politică de neutralitate sinceră și definitivă, apreciînd că numai revoluția socială era menită să rezolve toate antagonismele și contradicțiile profunde din societatea capitalistă. În acest sens, la Congresul P.S.D. din august 1914 socialiștii români au adoptat soluția apărării „neutralității țării”, aceasta decurgînd din faptul că nici una dintre marile puteri aflate în conflict nu dorea înfăptuirea idealului românesc.

Pe de altă parte autorul, citînd unele documente, reliefează poziția socialiștilor în problema desăvîrșirii unității naționale, menționînd faptul că deși s-au pronunțat hotărît împotriva participării României la război, totuși în problema desăvîrșirii unității naționale, socialiștii români au avut o poziție patriotică, înaintată, în spiritul tradițiilor de luptă ale poporului român (p. 25). Socotim că această problemă trebuia mai pe larg argumentată, depășindu-se domeniul teoretic și citîndu-se fapte concludente. Oricum, credem că era necesar să se accentueze, încă de pe acum faptul că deși mișcarea socialistă susținea alternativa neutralității țării, România nu putea să se țină departe de marile probleme politice ale vremii, că ea trebuia să folosească împrejurările favorabile ivite pentru a-și desăvîrși unitatea națională.

Într-adevăr, după doi ani de neutralitate, România avea să intre în război de partea Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului desăvârșirii unificării statului național român. În toată această perioadă a neutralității n-a fost vorba de *tergiversări* din partea guvernului român, condus de I. I. C. Brătianu, cum socoate autorul (p. 32), ci de *clarificări și reflecții care au dus în final la recunoașterea fermă din partea Antantei a promisiunii satisfacerii idealului național, înfăptuirea statului român și acest lucru a reieșit cu prisosință din însuși discursul lui I. I. C. Brătianu la Consiliul de Coroană din 14 27 august 1916. Primul ministru liberal accentua faptul că „o țară ca a noastră, o țară cu aspirațiuni naționale nu poate să rămână pînă la capăt neutră, fără să-și compromită tot viitorul”, că România nu putea să nu țină seama că un asemenea prilej nu se putea ivi altădată și că deci era necesar ca ea să intre în război de partea Antantei, în contra Puterilor Centrale.*

Augustin Deac se oprește pe larg asupra declarației de război a României adresată Austro-Ungariei, din care sint reproduse pasagi semnificative care reliefează pregnant caracterul *just al participării României la război în scopul realizării năzuinței de veacuri a poporului nostru — desăvârșirea statului național unitar și independent*. Împărtășim întru totul concluziile autorului că „în condițiile unei țări mici ca România, cu teritorii cotoprite de marile puteri vecine, unele de sute de ani, singura posibilitate de a realiza idealul național era folosirea conjuncturii internaționale create atunci” (p. 39), că, „în condițiile create de evoluția evenimentelor internaționale, ținînd seama de obiectivele urmărite de România prin alăturarea ei la război, și anume eliberarea românilor și a teritoriilor locuite de ei în Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina se poate aprecia că războiul României a fost un război drept și național”...

Fără a mai insista asupra ultimului paragraf al lucrării, unde sint succint relatate evenimentele care au dus la înfăptuirea statului național unitar (influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a deschis o eră nouă în istoria omenirii — era înlăturării dominației imperialiste și colonialiste — încetarea ostilităților, încheierea armistițiului, pacea de înrobire de la Bufta-București, contraofensiva Antantei, prăbușirea frontului Puterilor Centrale, reintrarea în luptă a României, care i-a permis înfăptuirea revendicărilor sale etc.), apreciem că micro-monografia lui Augustin Deac analizează cu competență problemele în spiritul isto-

riografiei noastre marxiste, reliefind justețea participării României la primul război mondial.

Mircea Iosa

VICTOR VIȘINESCU, *Sofia Nădejde*, București, Edit. politică, 1972, 245 p.

Aportul feminin la evoluția social-economică, politică și culturală a omenirii nu este, în măsura realității, cuprins în lucrările care evocă trecutul, dat fiind spațiul restrîns destinat de autori biografiilor feminine înfășurînd din ce în ce mai numeroasele biografii masculine. Fiind deci așteptate lucrări biografice de prezentare a unor personalități feminine românești, este bine venită monografia *Sofia Nădejde*, cuprinzătoare, caldă și emoționantă evocare. Dacă, după cum se afirmă în lucrare, Sofia Nădejde a fost „o bucurie pentru cei care au cunoscut-o”, biografia sa, ieșită de sub pana unui scriitor de talent ca Victor Vișinescu, este o selectare pentru cei care îi parcurg paginile.

Introducerea cuprinde creionarea portretului intelectual, moral al Sofiei Nădejde și trasarea liniilor pe care s-a desfășurat activitatea sa. În cuprinsul lucrării, criteriul cronologic de prezentare a faptelor este împletit, într-o reușită îmbinare, cu cel tematic de afirmare a ideilor. Titlurile capitolelor, trasînd structura lucrării, cuprind denumirile localităților în care s-a desfășurat succesiv viața Sofiei Nădejde. În cel dintîi, referitor la anii 1856—1876, intitulat *Botoșănene*, sint punctate momente semnificative din copilăria și adolescența sa. Se amintește setea de cultură a micuței absolvente a școlii primare, ceea ce îi deschide viitoarea evoluție intelectuală; prietenia de adolescență cu Ioan Nădejde era bazată pe comunitate de idei în formare. Următorul și cel mai dezvoltat capitol — *Iași*, fiind destinat anilor 1876—1894, cuprinde relatarea celui mai de seamă aspect al activității Sofiei Nădejde, anume contactul cu ideile socialiste, integrarea sa în mișcare. „Căsuța din Sărărie”, locuința soților Sofia și Ioan Nădejde, găzduiește numeroase înfilniri socialiste, este leagănul unor acțiuni care au dat impuls mișcării, dar ascunde și suferințe legate de aceasta: în 1881, după reprimarea încercării de aniversare a Comunei din Paris, Ioan Nădejde este îndepărtat din învățămînt. Sofia îi susține moralul, îl îndeamnă să-și mențină ideile, luptînd contra greutăților, cu ea alături, ca înimoasă tovarășă în toate încercările vieții. Din acea epocă, prin paginile „Contemporanului”, Sofia Nădejde își dezvăluie talentul literar

și puterea de susținere a unor idei înaintate. Emanciparea femeii este subiectul pe care îl argumentează cu precădere. După ce colaborează la alte publicații, conduce, în 1893, „Evenimentul literar”.

Solicitat să participe, din capitala țării, la conducerea mișcării socialiste, Ioan Nădejde trece, cu familia sa, în acest oraș, ceea ce deschide, în viața Sofiei, o nouă epocă, descrisă în al treilea capitol al lucrării, sub titlul *Bucureștii*. Sînt ani ai deplinei afirmări, dar și ai șovăielilor, pe care autorul nu le trece cu vederea, dînd lucrării sale caracterul unei monografii științifice, nelăsîndu-se deci captat de formula unei prezentări apologetice, deși este vădit impresionat de calitățile deosebite ale Sofiei Nădejde. Ca o recunoaștere a contribuției sale la eforturile de îndeplinire a programului P.S.D.M.R., Sofia Nădejde este președintele Congresului al IV-lea, din 1897, al aceluși partid. Dar retragerea soțului ei din conducerea P.S.D.M.R. și dezorganizarea aceluși partid creează întreruperi și momente de ezitare în activitatea Sofiei Nădejde ca militant socialist. Continuuă însă, în evidentă evoluție, activitatea literatei și luptătoarei pentru drepturile femeii care a fost Sofia Nădejde. Pe de altă parte, cu finețe și înțelegere, autorul evocă dureroase momente din viața personală a Sofiei Nădejde, ca cele prilejuite de pierderea fiilor săi.

Activitatea sa de scriitoare, ca militantă socialistă și ca feministă este evocată și în ultimul capitol al lucrării, *Publicistica de concept socialist*.

Încheierea și rezumatul supra-copertei sintetizează trăsăturile caracteristice ale Sofiei Nădejde: „gazetară temerară... activistă pe tărîm social... nuvelistă, romanțieră, autor dramatic, traducătoare harnică, exemplară tovarășă de viață”.

Sub impresia nestirbită a unei lecturi pe de o parte agreabile, pe de alta corespunzătoare rigorilor cercetării științifice, sugerăm unele modificări pentru o eventuală reeditare, justificată prin rapida epuizare a primei ediții.

În primul rînd, prezentarea cadrului în care s-a desfășurat activitatea Sofiei Nădejde ocupă un prea larg spațiu în lucrare; condițiile în care a avut loc o anumită acțiune a sa sînt uneori mai larg prezentate ca acțiunea însăși.

Din primul capitol, cadrul cultural și apoi social botoșănean depășește cu mult, ca spațiu editorial, informațiile propriu-zise pe care autorul le dă asupra copilăriei și adolescenței Sofiei Nădejde. Mai mult, informațiile despre mișcarea muncitorească și socialistă din Botoșani sînt extinse, în timp, de autor pînă în 1896, deși Sofia Nădejde

a părăsit orașul în 1876, dată de la care situația socială botoșăneană nu mai constituia condiții pentru desfășurarea evoluției Sofiei Nădejde, ceea ce autorul recunoaște indirect (p. 21) fără a renunța totuși la această nejustificată — în biografia comentată aci — prezentare a contribuției botoșănene la dezvoltarea mișcării socialiste pînă la sfîrșitul secolului XIX.

Prezența Sofiei Nădejde în rîndurile P.S.D.M.R. nu-l îndreptățește pe autor să consacre o mare parte din paginile lucrării creării partidului, programului și acțiunilor sale sau abaterilor sale de la datoria de susținere a cauzei clasei muncitoare.

În acest sens, alt moment de îngroșare a cadrului mai mult decît o cerea economia lucrării este prezentarea condițiilor politice generale, a celor sociale speciale în care s-a creat P.S.D.M.R. (p. 61—71). Autorul expune punctele programului P.S.D.M.R. (p. 72), considerînd necesară o explicație asupra cauzei pentru care nu intră în „analiza de detaliu” a programului (p. 72—73); era firesc, credem noi, să nu expună nici condițiile — cunoscute — de creare a P.S.D.M.R., nici punctele — de asemeni cunoscute — ale programului, la elaborarea căruia Sofia Nădejde nu a participat.

Condițiile de retragere a unor socialiști din P.S.D.M.R., dezorganizarea acestuia, declarația de retragere a lui Ioan Nădejde cuprind cinci pagini (109—114) ca să aflăm în cea de a șasea numai că Sofia Nădejde nu a făcut o asemenea declarație.

Dacă ar cuprinde exclusiv biografia Sofiei Nădejde, așa cum se angajează prin titlu, proporțiile lucrării ar fi reduse și, cîștigînd în densitate, și-ar sublinia valoarea de conținut.

În al doilea rînd, autorul depășește obligația sa de a prezenta viața și opera Sofiei Nădejde, formulînd considerații generale asupra mișcării pentru emanciparea femeii, în care vede existența unui curent burghez cu o evoluție încheiată cînd problema este preluată de reprezentanții mișcării socialiste și muncitorești (p. 146—147). Mișcarea feministă din România este însă insuficient cunoscută, deci este temerară încercarea de a contura generalul fără a cunoaște, sub toate aspectele, particularul. Între altele, o biografie *completă* a Sofiei Nădejde ar fi dovedit că aceste două așa numite curente au avut și o existență concomitentă, cu tangențe mergînd pînă la colaborare între elemente burgheze progresiste și reprezentanți ai mișcării muncitorești.

Sofia Nădejde a fost prezentă în diverse asociații feministe burgheze, a căror activitate ea a căutat să o îndrume, să o stimuleze. A făcut parte dintre inițiatorile Ligii femeilor române, constituite la sfîrșitul secolului

XIX, a fost membră în comitetul, din 1918, al Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeii române și a participat la activitatea acesteia, a fost președinta de onoare a Frontului feminin în 1935. În aceste situații a colaborat cu elemente burgheze progresiste care activau pentru emanciparea femeii. Pătrunsă de ideile socialiste, Sofia Nădejde avea o viziune mai largă asupra evoluției fenomenului decât reprezentantele feministe ale burgheziei.

Pe de o parte tendința, evidentă și în alte lucrări, de a prezenta aprecieri de sinteză fără prealabila analiză, pe de alta absența, din monografie, de a datelor biografice susmenționate asupra Sofiei Nădejde îl conduc pe autor spre generalizări neîntemeiate asupra mișcării feministe din România, generalizări la care poate renunța — până când cercetările asupra acestei mișcări vor fi adâncite — deoarece subiectul tratat nu îl obligă să le includă în lucrare.

P. Cincea

ILEANA PETRESCU și VLADIMIR OSIAC,
Anul revoluționar 1848 în Oltenia, Craiova,
Edit. Scrisul românesc, 1978, X+165 p.
cu ilustr.

Eveniment crucial în istoria poporului nostru, revoluția de la 1848 continuă să stea permanent în atenția istoricilor și cercetătorilor, consacrandu-i-se numeroase lucrări, studii, culegeri de documente etc.

O pondere însemnată în cadrul acestora o au tot mai mult lucrările și studiile menite să reliefeze aspecte ale desfășurării revoluției pe plan local în anumite județe sau chiar regiuni geografice mai mari din cadrul țărilor române. Lucrarea pe care o prezentăm se înscrie și ea în această direcție de cercetare, fiind consacrată prezentării desfășurării revoluției sașoptiste în Oltenia, leagănul ei de pornire.

Un merit însemnat al acestei lucrări îl constituie faptul că — așa cum a fost de altfel și intenția autorilor — ea valorifică numeroasele materiale și surse de arhivă referitoare la revoluția de la 1848 aflate în această regiune și publicate de unul din autori cu câțiva ani în urmă¹.

Lucrarea este structurată în două părți, de întindere inegală, având fiecare un specific deosebit. Prima parte, semnată de Ileana

Petrescu, ocupă circa două treimi din lucrare și se prezintă sub forma unei sinteze, urmărind desfășurarea revoluției de la 1848 în Oltenia începând cu pregătirea mișcării și până la înfrângerea ei.

Tratând în primul capitol al lucrării situația social-economică a Olteniei în preajma lui 1848, autoarea dovedește o bună cunoaștere a fenomenelor ce caracterizează evoluția istorică a acestei provincii în deceniile premergătoare, evidențiind faptul că indeosebi țărănimia, crunt exploatăată și dorind să se elibereze de servituțurile feudale, constituia sprijinul social cel mai de seamă al burgheziei aflate în fruntea revoluției.

Sînt reliefate apoi legăturile existente între diferiți revoluționari olteni și măsurile luate de ei pentru pregătirea mișcării, indeosebi intensia propagandă făcută în rîndurile țărănimii, măsuri care au asigurat triumful revoluției la Izlaz la 9 iunie 1848 (cap. II).

Autoarea urmărește apoi extinderea revoluției în întreaga Oltenie, marșul „taberei regenerației” — cum era numită tabăra revoluționară — spre Craiova, unde populația a primit cu bucurie guvernul provizoriu ales la Izlaz, alăturîndu-se insurgenților și făcînd să eșueze încercarea reacțiunii locale de a înăbuși mișcarea (cap. III).

Cel de al IV-lea capitol prezintă situația Olteniei în prima lună de revoluție, perioadă tulbură, caracterizată prin organizarea de comploturi și sabotarea programului nu numai de adepții boierimii reacționare, ci chiar de unii conducători de județe și plăși numiți sau menținuți în funcție de noua conducere revoluționară.

Autoarea consideră că această situație a fost determinată în mare măsură de politica conciliatoare și șovăielnică adoptată de aripa moderat-liberală a burgheziei care avea o poziție preponderentă în conducerea revoluției.

O evoluție cu totul deosebită cunoaște Oltenia începînd de la mijlocul lunii iulie 1848, odată cu trimiterea aici a generalului Gheorghe Magheru, investit cu mari puteri.

Vizita prin județele Olteniei și măsurile energice luate de acesta au dus în scurt timp la restabilirea ordinii revoluționare în această parte a țării (cap. V). Tot în acest capitol sînt prezentate și activitatea celor 31 comisari de propagandă numiți succesiv în Oltenia în timpul revoluției, formarea gărzilor naționale, alegerea și activitatea deputaților clăcași olteni în Comisia proprietății precum și activitatea clubului revoluționar din Craiova și a organului său de presă „Naționalul”, adevărată tribună a ideilor înaintate ale epocii.

Capitolul al VI-lea se ocupă de organizarea rezistenței armate în Oltenia, problemă

¹ Documente privind revoluția de la 1848 în Oltenia, volum întocmit de Ileana Petrescu, București, Edit. Academiei, 1969, 314 p.

centrală a revoluției de la 1848 din Țara Românească.

Autoarea relevă lipsa unei unități de vederi în rândurile conducătorilor revoluției în problema necesității organizării unei armate să apere cuceririle revoluționare față de reacțiunea internă sau externă. Din această cauză, și numai după experiența tristă a celor două comploturi contrarevoluționare din 19 și 29 iunie, guvernul provizoriu a trecut destul de târziu la luarea unor măsuri eficiente pentru organizarea unei rezistențe armate, îndeosebi prin crearea taberei de la Rîureni, lângă Rîmnicu Vilcea.

Ultimul capitol al părții I-a a lucrării tratează înfrîngerea și urmările revoluției în Oltenia. Se evidențiază rolul decisiv al forțelor străine de intervenție în înăbușirea revoluției precum și faptul că, în ciuda măsurilor represive, țărănimea s-a opus cu îndârjire la restaurarea regimului regulamentar și pe alocuri a menținut viu spiritul revoluționar mult timp după înfrîngerea mișcării.

Partea a II-a a lucrării, semnată de Vladimir Osiac, cuprinde o suită de biografii ale unor revoluționari din Oltenia sau care au activat pe teritoriul Olteniei în timpul revoluției.

Pagini mai numeroase sînt acordate prezentării lui Gheorghe Magheru, Popa Șapcă,

Christian Tell, Ioan Maiorescu și Florian Aaron, în timp ce alții, de mai mică importanță, ca: Gheorghe Scurtulescu, Costache Zaman, Nică Rusu-Lăcusteanu, Nicolae Marghiloman, Boicea Radian, Grigore Mihăiescu și Gheorghe Chițu, beneficiază numai de succinte medalioane. Desigur, în rîndul acestora din urmă puteau fi incluși și alții, numeroși fiind cei care au luptat la 1848 pentru dreptate și frăție pe meleagurile Olteniei.

Ca observații de detaliu dorim să precizăm că I. Heliade Rădulescu a citit la Islaz nu numai cele 22 de puncte ale Proclamației, ci întreaga proclamație, cele 22 de puncte fiind numai o parte a ei (p. 32) și că victoria lui Gheorghe Magheru din 1828 de la Sișești a fost obținută împotriva a 3 000 de turci nu 30 000 (!), cum din eroare s-a strecurat în lucrare (p. 118).

Prin bogata informație documentară pe care se bazează, relevînd în contururi mai precise amploarea și unele aspecte ale desfășurării revoluției pașoptiste în Oltenia, lucrarea Ilenei Petrescu și Vladimir Osiac se înscrie ca un succes și o contribuție importantă a istoriografiei noastre actuale la elucidarea unuia din cele mai însemnate evenimente din istoria modernă a României.

Valeriu Stan

ISTORIA UNIVERSALĂ!

B. G. SPIRIDONAKIS, *Empire Ottoman. Inventaire des mémoires et documents aux archives du Ministère des Affaires Étrangères de France*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1973, 536 p.

Istoriografia universală s-a îmbogățit de curînd cu o nouă lucrare aparținînd cunoscutului specialist grec B.G. Spiridonakis. După cum arată în prefață, autorul a urmărit să pună la îndemna cercetării științifice un util instrument de lucru, redactat pe baza consultării fondurilor de documente privind Turcia, aflate în arhivele Ministerului de externe al Franței. El a reușit să culeagă o mulțitudine de informații documentare asupra evoluției Imperiului Otoman, de la începuturile sale de glorie pînă în momentele de decadentă și emancipare a naționalităților supuse. Aceste informații, cu unele excepții — citeva verificate de noi (Colecția de documente *Hurnuzaki*, serie veche și microfilmele franceze de la Arhivele Statului din București), — sînt inedite. Ele sînt expuse în mod sistematic, ordonat,

într-un inventar, după datele arhivistice (număr de volum, număr de pagini etc.), ale fondurilor cărora aparțin, autorul intervenind în numerotarea și descrierea sumară, adăugarea și modernizarea unor datări, localizarea documentelor, acolo unde aceste lucruri lipsesc. De asemenea contribuția lui Spiridonakis este vizibilă în îndreptarea ortografiei textelor, adaptînd-o și modernizînd-o, ca și unele nume proprii de persoane și locuri.

Eforturile sale au semnalat istoricului problemei orientale circa 7 000 de documente, în 136 volume, însumînd peste 92 000 de pagini. Cu ajutorul acestei adevărate opere exhaustive, cercetătorul poate trage noi concluzii asupra celor mai diverse probleme: politice, economice, sociale, religioase, ale istoriei Imperiului otoman, și implicit ale evoluției popoarelor din Balcani, Asia și nordul Africii care alcătuiau masa mare a supușilor săi. Lucrarea este deosebit de importantă pentru istoria țărilor române, întrucît cuprinde rapoarte și memorii, broșuri ale unui număr considerabil de

diplomați, agenți francezi și străini încă dinainte de înființarea consulatelor Franței la noi pînă către anul 1900.

Volumul este un instrument indispensabil pentru acei istorici care se ocupă de cercetarea unor aspecte mai puțin cunoscute ale infiltrării politico-comerciale a Franței în sud-estul european și în lumea musulmană în genere și participarea sa nemijlocită la desfășurarea vieții acestor popoare, în special în epoca renașterii lor naționale. În acest sens pe baza documentelor inserate în inventar, care ne-ar putea fi puse la dispoziție prin comenzi în arhivele franceze, am putea acoperi numeroase lacune ale istoriografiei noastre.

Dealtfel, autorul a și indicat câteva condiții administrative de consultare și reproducere a documentelor, de microfilmare. Lucrarea este dotată, spre o mai bună folosință, cu o listă de abrevieri, un glosar al termenilor turcești întrebuiți la denumirea unor acte și funcții ale cancelariei otomane, unor demnitari administrativi și militari ai Turciei propriu-zise și ai provinciilor care li aparțin, unor monede emise de supușii nemusulmani; un număr de 4 apendici cuprinzînd lista cronologică a miniștrilor afacerilor străine ai Franței între 1589—1898, lista ambasadurilor miniștri și însărcinați francezi cu afaceri la Constantinopol între 1525—1898, un tabel cronologic al sultanilor otomani, datați după anul Hegirei și o listă cronologică a marilor viziri otomani, între 855/1551—1331/1922, tot după anul Hegirei. Numele de localități și de persoane se pot ușor consulta într-un index.

Lucia Taftă

GÜNTHER BEHN-BLANCKE, *Gesellschaft und Kunst der Germanen. Die Thüringer und Ihre Welt*, Dresden, 1973, 354 p.

Elaborînd lucrarea *Societatea și cultura germanilor. Turingenii și lumea lor*, Günther Behn-Blancke s-a oprit asupra evoluției germanilor turingieni, care, deși nu au întreprins mari acțiuni de cucerire și nu au cunoscut fenomenul migrației, au jucat un rol important în dezvoltarea societății germane în secolele IV-VI. Nașterea și înflorirea, maturizarea și decăderea statului tribal din Turingia și a dinastiei sale regale sînt descrise de autor din punct de vedere al diverselor forme de arte ce au luat naștere la această populație. Autorul demonstrează existența variatelor legături între societatea germană (respectiv cea turingiană), dezvoltarea artelor și evoluția istoriei la mijlocul primului

mileniu, argumentarea sa bazîndu-se pe un bogat material de mărturie antică și francone ca și pe descoperiri arheologice noi, prezentate în extenso în lucrarea de față.

Societatea și cultura germanilor... este împărțită în trei: prima parte cuprinde istoricul societății turingiene (p. 3—185), a doua, un număr de 147 de ilustrații care sînt în evidență valoarea artistică a podobelor, armelor, ceramicii și a altor obiecte de meșteri turingieni, fiind prezentate și obiecte din schimburi sau capturi. A treia parte cuprinde: note, bibliografie (autorul atrăgînd atenția asupra faptului că lucrările germane apărute în anii 1933—1945, fiind scrise sub influența ideologiei fasciste, au necesitat o minuțioasă verificare critică, fiind folosite numai elementele de veritabilă valoare științifică), catalog al obiectelor ilustrate în carte, registru de persoane.

Prezentată în excelente condiții grafice lucrarea istoricului german face dovada posibilității prezentării unei societăți omenști prin activitatea ei artistică.

Ștefana Simionescu

MOISES GONZALEZ NAVARRO, *Raza y Tierra. La guerra de castas y el henequén, México, El Colegio de México, 1970, X+393 p.*

Cunoscutul autor al acestei lucrări reconstituie răscoalele indienilor descendenți ai vechilor maiși din estul și sudul Peninsulei Yucatan, care au culminat la mijlocul secolului al XIX-lea, cunoscute sub numele de *guerras de castas* (rebeliuni indigene agrare).

Obligațiile feudale înăsprite și fiscalitatea excesivă din această provincie periferică a Mexicului, unde foametea cauza o mare mortalitate, au jucat un rol decisiv în declanșarea acelor răscoale ale indigenilor din Yucatán.

La începutul lucrării autorul trece în revistă răscoalele indigenilor din Yucatan în timpul epocii coloniale. El remarcă în mod deosebit pe cele care au avut loc în anii 1546, 1562, 1610, 1639; precum și pe cea din anul 1761. Ultima răscoală care a avut loc în Quistea a fost de cea mai mare amploare. Conducătorul ei Jacinto Mac, indian tributar — lucrător într-o brutărie — intenționa să convingă pe indieni ca să se ridice împotriva Spaniei; însă ea a fost înăbușită în mod sîngeros de autoritățile coloniale spaniole.

La sfîrșitul epocii coloniale — după censul din anul 1793 — populația Noii Spanii (Mexi-

cul de azi) se ridica la 3 865 529 locuitori, din care în Yucatan locuiau 358 261 locuitori.

Indigenii maya — arații autorul — au fost prin lupta lor precursori ai luptei pentru independența Mexicului.

Fiscalitatea excesivă a parohiilor catolice a constituit cauza principală a răscoalelor indigene din Yucatan.

Abolirea sclaviei în Mexic, prin decretul din 13 septembrie 1823, a avut ecou și în Yucatan, unde constituția locală din 6 aprilie 1825 — inspirată atît de Rousseau cît și de constituția din Cadiz — a ratificat decretul susmenționat, care fusese introdus treptat în toate statele tinerei republici independente, cu excepția Texasului, unde stăpînii de sclavi localnici s-au opus.

La 5 aprilie 1837 președintele Santa Anna abolî această excepție și în Texas, unde a impus decretul antisclavagist prin forța armelor, fapt ce a contribuit la rezistența stăpînilor de sclavi din acest stat.

Abolirea sclaviei și a tributului din Mexicul independent nu afectară în mod esențial structura socială yucatecă. Față de cele cîteva mii de sclavi eliberați, servajul prin datorii — instituția de bază a haciandei — apăsa în continuare pe umerii milioanei de servi.

Masa indigenă din primii ani ai vieții independente a fost îndepărtată de certurile politice ale creolilor, care în schimb obligau pe indienii satelor la uriașe obligații de muncă, ce se aplicau uneori cu mai multă strictețe și în mod special în Yucatan, fapt ce a contribuit mai tîrziu la inițierea războiului castelor.

O triplă conjunctură pregăti războiul castelor din 1817. În primul rînd slăbirea influenței clerului, care în cele din urmă a fost nevoit să renunțe la o serie de dani perceptive indigenilor sub diferite forme. Apoi conjunctura politică: federalismul peninsular și rivalitatea dintre orașele Campeche și Mérida. Rivalitatea celor două orașe rupse frontul unic din peninsula Yucatan și duse chiar la declararea independenței față de regimul feudal al Mexicului. Războiul cu Statele Unite pentru Texas a constituit însă un impediment pentru guvernul mexican în rezolvarea problemei principale, aceea a indigenilor din Yucatan. O serie de indigeni, în frunte cu Cecilio Clú, au constituit nucleul rezistenței indigene împotriva autorităților federale mexicane.

O serie de complicații au survenit deja la sfîrșitul anului 1846, cu ocazia sîngeroasei ocupații a orașului Valladolid de către forțele guerrillierilor indieni, cu ajutorul populației orașenești periferice, rivală a locuitorilor din centru.

Războiul castelor, inițiat la Tepich în 1847, al cărui program maximal consta în totala exterminare a neindienilor, a fost

condus de trei șefi indieni. Programul minimal consta în expulzarea din Yucatan a neindienilor. Indienii voiau să încoroneze pe șeful lor principal și să proclame independența Yucatanului. Acest război al castelor a avut și un profund caracter anticlerical din cauza danilor parohiale.

În această situație, la 19 ianuarie 1848 Santa Anna a anulat contribuția religioasă, a suprimat contribuția personală și a acordat premii indigenilor, cărora li s-a concedat titlul de „hidalgo” dacă voiau să contribuie la reprimarea răscoalei.

Războiul nu a putut fi înăbușit de forțele militare însărcinate cu reprimarea indienilor, deoarece aceștia aveau o mare superioritate numerică; erau dotați cu armament și muniții engleze introduse prin Belize (Hondurasul britanic) și aplicau o tactică militară adecvată războiului de guerrilla (ambuscadele); în plus aveau rezistență fizică și curaj.

Situația era așa de gravă în Yucatan (patru cincimi din teritoriul peninsulei erau ocupate de indigeni) încît la 7 martie 1848 autoritățile locale au cerut ajutorul Statelor Unite. Totuși o altă grupare a indigenilor era împotriva anexării la Statele Unite și opta pentru reunirea cu Mexicul.

Recucerirea peninsulei Yucatan, aflată aproape în întregime sub controlul răsculaților, a fost favorizată de lupta pentru putere a cîtorva căpetenii indigene, fapt ce a fărâmițat coordonarea acțiunilor lor și a dus la pierderea inițiativei operațiilor militare. Pe măsură ce autoritățile yucatanene s-au simțit mai sigure, au uitat unele din privilegiile acordate indigenilor, care căpătaseră titlul de „hidalgo”. Războiul continuă cu aceeași cruzime în ambele tabere, fără deosebire de vîrstă și sex.

Războiul castelor din Yucatan impulsionă emigrarea yucatecă spre Cuba, unde fugiseră mai multe familii creole și apoi autoritățile locale au tratat cu guvernul colonial spaniol din Havana ca să trimită pe prizonierii indieni din teritoriile recucerite.

Cu toate protestele guvernului central mexican, guvernatorul din Yucatan a favorizat triniterea prizonierilor în Cuba, pe termen de 10 ani, pentru a lucra la plantațiile de acolo în condiții similare sclavilor.

În anul 1854, în timp ce guvernul central mexican semna cu o casă de comerț din Cuba o convenție prin care indienii maya din Yucatan puteau să emigreze numai în mod benevol, președintele republicii, Santa Anna — printr-un reprezentant al sau — viola în mod flagrant tratatul împotriva comerțului cu sclavi, prin emigrarea forțată în Cuba a indigenilor yucateci luați prizonieri în războiul castelor.

În timp ce, în anul 1855, Anglia permitea indienilor rebeli să se aprovizioneze cu arme și muniții peste frontieră, din Hondurasul britanic, pe de altă parte, cerea guvernului mexican ca să nu vîndă în Cuba pe indienii maya luați prizonieri în lupte.

Guvernul mexican condus de Benito Juárez a pus capăt acestui trafic; astfel, în august 1859, guvernul lui Juárez recomandă autorităților yucatece ca înainte de a întreprinde compania în potruva răsculaților să încercăm uz de mijloace conciliatorii. De acord cu acest „consiliu” și severe averțizări, la sfîrșitul aceluiași an s-a decretat o amnistie în favoarea tuturor indienilor rebeli care urmau să se predea în decurs de o lună de zile. Tot Juárez, în anul 1861, a oprit trimiterea în străinătate a indigenilor yucateci. În același timp Francisco Zarco, ministrul relațiilor externe al Mexicului, a cerut Angliei să supravegheze coasta estică a Yucatanului (între Sisal și Cozumel) pentru a împiedica refugiul navelor ce se îndeleneau cu comerțul cu sclavi aduși din Africa. Împăratul Maximilian — pentru a nu-și pierde popularitatea — a fost nevoit să respecte măsurile luate mai înainte de guvernul condus de Juárez cu privire la garantarea libertății muncii.

La 29 mai 1871, zece ani după ce Juárez prohibise emigrarea maya în Cuba, guvernatorul Yucatanului ceru ministrului relațiilor externe eliberarea și reînnoirea a numeroși cetățeni yucateci „apartenând raselor indigene și mixte”. La 16 iunie președintele Juárez a aprobat cererea guvernatorului.

Cultivarea agavei pentru fibra sa (*el henequén*) capatasese o mare dezvoltare pe la jumătatea a secolului al XIX-lea, ca urmare a invenției mașinilor de răzuit, care rezolvă problema tehnologică a acestei industrii. Creșterea necesitată a industriei respective a favorizat pregătirea de noi terenuri agricole și în consecință necesitatea creșterii mîinii de lucru pe marile latifundii. Războiul caștelor înlesni problema mîinii de lucru datorită în bună parte refuzului populației din restul peninsulei în partea occidentală, fapt ce favorizează creșterea culturii și producției fibrei de agavă.

Moșierii din Yucatan, care doreau să scape de tutela New York-ului ce monopolizase exportul fibrei de agavă, au cerut în anul 1876 guvernului statului să decreteze acordarea de prime celor care o vor exporta direct în Europa.

Importanța cultivării agavei a continuat și în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. În perioada 1867—1910 legislația

yucatecă ca și cea federală (condusă de Porfirio Diaz) înlesniră creșterea latifundiilor. În schimb situația peonilor de pe moșiile din Yucatan scandaliza opinia publică, datorită regimului de sclavie care domina în acea peninsulă. Din această cauză numărul indigenilor rebeli creștuse mult, fapt ce a determinat guvernul să încurajeze înigrarea europenilor și asiaticilor, deși populația băștinasă era numeroasă.

În același timp guvernul federal a inițiat campania împotriva rebelilor care a avut drept rezultat înfrîngerea eroice rezistențe a maișilor.

Unele răcoale agrare din Yucatan, care au avut loc în prima decadă a secolului al XX-lea, au fost înfrînte de armata federală trimisă de Porfirio Diaz.

Revoluția Mexicană din 1910 inițiată prin răsturnarea lui Porfirio Diaz și venirea la putere a liberalului Francisco Madero a determinat pe moșierii din Yucatan să mărească salariul peonilor și să reducă prețurile articolelor pe care le vindeau din marșurile proprii.

Guvernării din timpul revoluției după asasinarea lui Madero — au promis locuitorilor peninsulei Yucatan împărțirea paturilor, libertatea personală și cea de muncă. La 28 iulie 1917 antieliceristul Salvador Alvarado, trimis de Venustiano Carranza — președintele Mexicului — a fundamentat eliberarea serilor în Yucatan fără să afecțeze prin aceasta producția fibrelor de agavă pentru că eliberarea nu a fost însoțită de redistribuirea de pături.

Marxistul Felipe Carrillo Puerto dădu prietenul impuls radical reformei a țării yucatece prin alcătuirea de comunități agrare cooperatiste (*ejidos*); însă fu asasinat din ordinul lui Alvaro Obregón, președintele Mexicului.

Cel care a rezolvat problema alcătuirii acestor comunități agrare cooperatiste în Mexic a fost Lazaro Cárdenas, în anul 1935, cînd ajuns președinte al Mexicului a reușit să rezolve spinoasa problemă social-economică în Yucatan și pacificarea indigenilor războiului.

Autorul își încheie lucrarea cu un epilog, unde face câteva aprecieri sociologice asupra maișilor. Un amplu apendice documentar și statistic este anexat lucrării.

Tema volunului de față este interesantă pentru că autorul ne introduce într-un sector mai puțin cunoscut al istoriei Mexicului și în mod special al populației indigene din peninsula Yucatan.

Ioan I. Neacșu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materialele privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile înfiapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviațorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL” – IAȘI
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – CLUJ
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

**LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- RĂZVAN TEODORESCU, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, „Biblioteca istorică”, XLI, 27 lei.
- * * * *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegere de studii*, 1974, 325 p., 26 lei.
- L. BOICU, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii 1853—1856*, „Biblioteca istorică” XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor, istoria unei idei*, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, *Înțelegerea Balcanică*, „Biblioteca istorică”, XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, N. Iorga — a romanian historian of the Ottoman Empire, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p., 10 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, *Englands trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the Stuarts (1660—1714)*, „Bibliotheca Historica Romaniae” 41 (2), 1972, 157 p., 8,25 lei.
- L. BANYAI, *Destin comun, traditions fraternelles*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 42, 1972, 209 p., 8 lei.
- VLAD MATEI, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII)*, „Bibliotheca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.
- BARBU CÂMPINA, *Studii istorice, I*, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.
- * * * *Studii și materiale de istorie medie, vol. VI*, 1973, 446 p., 25 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)*, „Istorie și civilizație”, 6, 1973, 273 p., 15 lei.
- VLADIMIR DIGULESCU, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p., 19 lei.
- * * * *Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV*, 1973, 466 p., 26 lei.
- IOSIF PATAKI, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, 1973, 350 p., 28 lei.
- DAN BERINDEI, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 246 p., 10 lei.
- LIGIA BĂRZU, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei)*, 1973, 308 p. +XXXV planșe, 32 lei.

RM ISSN 00/ — 3378

